

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

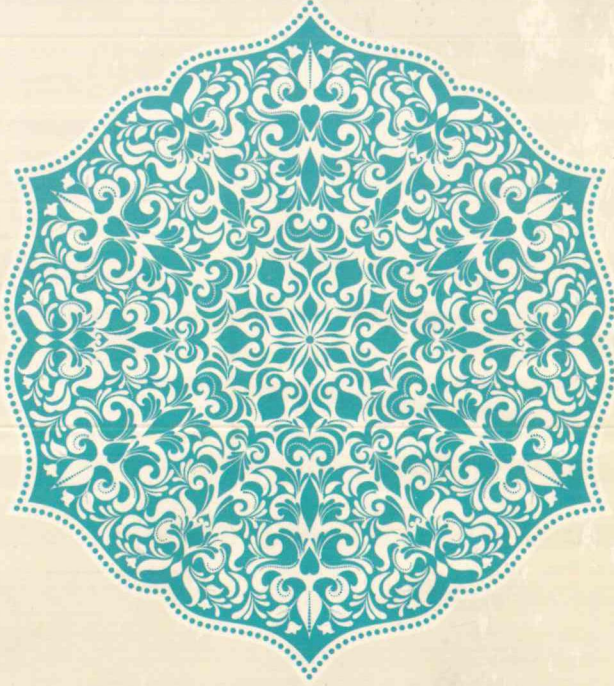
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

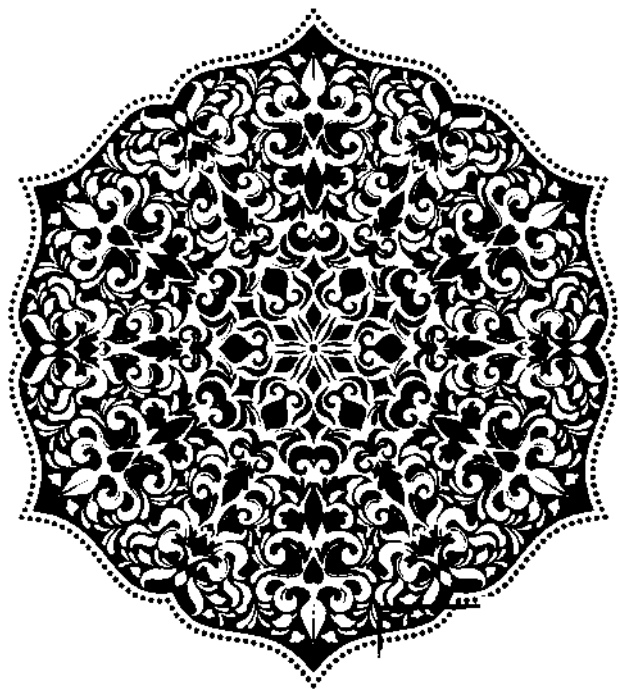
Mustafa Özkan

HZ.
MUHAMMED
fakir miydi?

LiBeRtE

HZ.
MUHAMMED
fakir miydi?

LIBERTE

Hız. Muhammed Fakir miydi?

Mustafa Özkan

ISBN 13: 978-605-9823-06-7

Liberte Yayınları® / 193

1. Baskı: Nisan 2016

© 2016, Liberte Yayınları®

© 2016, Mustafa Özkan

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında, kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: Hasan Yücel Başdemir

Tashih: Özlem Çağlar Yılmaz

Sayfa Düzeni: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Muhsin Doğan

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
liberteyayin grubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Mustafa Özkan

1971'de Adıyaman'da doğdu. 1999 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2002 yılında *Medine Vesikası* başlıklı tezi ile yüksek lisansını ve 2007 yılında *Emeviler Döneminde İktidar-Ulema İlişkisi* başlıklı tezi ile doktorasını, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. Ocak 2014'te, *Dört Halife ve Emeviler Döneminde Din-Devlet İlişkisi* isimli çalışmasıyla doçent oldu. İngilizce ve Arapça bilen Özkan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi ve aynı zamanda İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Eserleri:

Emeviler Döneminde İktidar-Ulama İlişkisi, Ankara Okulu Yayınları, 2008.

Dört Halife ve Emeviler Döneminde Din-Devlet İlişkisi, Araştırma Yayınları, 2015.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
-------------	---

GİRİŞ	11
-------------	----

1. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	11
2. Fakirlik ve Zenginlik Kavramları	15

I. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN MEKKE DÖNEMİNDEKİ MADDİ DURUMU ...	21
--	----

1. Hz. Peygamberin Yetim Olarak Doğması	23
2. Hz. Muhammed'in Babasından Kalan Miras	26
3. Hz. Peygamberin Sütanneye Verilmesi	28
4. Allah Resûlü'nün Çobanlık Yapması	30
5. Hz. Peygamberin Ticaretle Uğraşması	32
6. Kıtık Yılları	35
7. Hz. Peygamberin Hz. Hatice İle Evlenmesi	37
8. Hz. Hatice'nin Resûlullah'ın Maddî Durumuyla İlgili Tespiti	41
9. Duhâ Sûresi 8. Âyet	43
10. Boykot Yılları	45
11. Hz. Muhammed'in Mekke Dönemindeki Maddî Durumunun Genel Bir Değerlendirmesi	47

II. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN MEDİNE DÖNEMİNDEKİ MADDİ DURUMU. ...	55
--	----

1. Hz. Peygamberin Gelir Kaynakları	58
Hayvancılık	58
Ticaret	60

<i>Hediyeler</i>	61
<i>Ganimetler</i>	63
<i>Pazar Yeri</i>	71
2. Hz. Peygamberin Giderleri	74
<i>Ailesi</i>	74
<i>Fakirler</i>	75
<i>Hediyeler</i>	79
<i>Ashab-ı Suffe</i>	82
<i>Heyetler</i>	85

III. BÖLÜM

NAKLÎ VE AKLÎ VERİLERE GÖRE HZ. PEYGAMBERİN FAKİRLİĞİ MESELESİ ... 89

1. Kur'ân	91
2. Hadis	97
<i>Fakirleri Öven Bazı Hadis Rivâyetleri</i>	98
<i>Dünyayı Kötüleyen Hadis Rivâyetleri:</i>	100
<i>Zenginliği Kötüleyen Hadis Rivâyetleri:</i>	101
<i>Fakirliği Öven Bazı Mevzu Hadisler</i>	104
<i>Fakirliği Yeren Hadisler</i>	108
<i>Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadislerin Genel Değerlendirilmesi</i>	112
3. Hz. Peygamber Ve Zühd	115
4. Hz. Muhammed'in Yakın Arkadaşlarının Maddî Durumları ... 125	
5. Allah Resûlü'nün Köle Azat Etmesi	132
6. Hz. Peygamberin Mehir Ve Düğün Yemeği Vermesi	136
7. Resûlullah'ın Hanımlarının Çok Nafaka İstemeleri	138
8. Hz. Muhammed'in Ashabını Varlıklı Olmaya Teşvik Etmesi ... 140	
9. Tercih Edilebilirlik Açısından Fakirlik Ve Zenginlik Durumları ... 147	

SONUÇ..... 165

KAYNAKÇA..... 176

DİZİN..... 183

ÖNSÖZ

HZ. PEYGAMBERİN, İKTİSADÎ HAYATIN ÖNEMİ, YAPISI, işleyişi ve ahlakîliği ile ilgili birçok sözü ve düzenlemeleri mevcuttur. Bu durum, Hz. Muhammed'in iktisadî hayata dair önemli bir bilgi/tecrübeye sahip olduğu ve ekonomiyi hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirdiği şeklinde okunabilir.

Hz. Muhammed Mekke döneminde yaptığı ticarî faaliyetleri hicretten sonra da sürdürmüş ve ticaret, onun en önemli geçim kaynaklarından birisi olmuştur. Resûlullah aynı zamanda Medine'de İslam ahlâkına dayalı ticarî bir anlayış ve yapı oluşturmaya çalışmış, Müslümanları çalışmaya teşvik etmiş ve helalinden kazanıp infak edenleri takdir etmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ekonomiyi toplumsal hayatın önemli bir parçası olarak görmesine ve iktisadî hayatın merkezine koymasına rağmen, genellikle fakir ve fakirliği teşvik eden bir peygamber olarak bilinmiştir. “Hz. Peygamber gerçekten fakir miydi?” “Allah Resûlü'nün fakir ya da zengin olduğunun göstergeleri nelerdir?” “Peygamberimizin geçim kaynakları ve giderleri nelerden oluşuyordu?”... Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerim'in ilgili âyetleri, sahih hadisler, ilk dönem Siyer-Meğazî kitapları, dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik şartları ölçü alınarak; Hz. Peygamberin malî durumunun niteliğiyle ilgili tüm durum ve gelişmeler bütüncül bir yaklaşımla incelenmekte ve Hz. Muhammed'in fakir olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen değerli hocalarıma, sabır gösteren aileme ve basımını gerçekleştiren Liberte Yayınları'na çok teşekkür ediyorum.

Mustafa ÖZKAN

Ankara - 2016

GİRİŞ

1. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

ÇALIŞMAMIZ BİR GİRİŞ VE ÜÇ BÖLÜMDEN OLUŞMAKTADIR. Çalışmamızın giriş kısmında fakirlik kavramının anlamı, bu kavramın Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra hadis ve tasavvuf literatüründe hangi anlamlarda kullanıldığı üzerinde durulmaktadır. Yine giriş kısmında zenginlik kavramı ele alınmaktadır.

Kitabımızın birinci bölümünde Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki malî durumuyla ilgili tüm gelişmeler kronolojik bir sıra dahilinde incelenmekte ve bu gelişmeler ışığında Hz. Muhammed'in maddî durumunun niteliği tespit edilmeye çalışılmaktadır.

11

Araştırmamızın ikinci bölümünde Hz. Peygamberin Medine dönemindeki maddî durumunun nasıl olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu amaca dönük olarak, öncelikle Allah Resûlü'nün gelir kaynakları incelenmektedir. Daha sonra Peygamberimizin gider kalemleri detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise genel olarak Resûlullah'ın maddî durumunu ve zenginliğe bakış açısını ortaya koymak amacıyla, konuyla ilgili nakli ve akli veriler yorumlanmaktadır. Bu çerçevede Hz. Muhammed'in maddî durumuyla ilgili âyet ve hadislerin yanı sıra, onun fakirlik ve zenginlik konusundaki temel yaklaşımları üzerinde durulmaktadır. Akabinde Resûlullah dönemi ve yaşamakta olduğumuz ha-

yatın pratik gerçekleri esas alınarak, Peygamber Efendimizin zengin ya da fakir olma durumları arasında nasıl bir tercih yapmış olabileceği tartışılmaktadır.

Konumuz, mahiyeti gereği birçok farklı kaynak türüne başvurmamızı zorunlu kıldı. Siyer-Meğâzî türü eserler, en çok başvurduğumuz kaynak türü oldu diyebiliriz. Siyer-Meğâzî alanında özellikle şu kaynaklardan yararlandık: İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *es-Sîre*,¹ Vâkıdî'nin (ö. 207/822) *Kitâbu'l-Meğâzî*,² İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretu'n-Nebeviyye*,³ İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakâtü'l-Kübrâ*⁴ ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sîretu'n-Nebeviyye*⁵...

Kullandığımız ikinci kaynak türünü, Genel İslam Tarihi olarak isimlendirilen eserler oluşturmaktadır. Söz konusu kaynak türü içerisinde Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854) *Târih*,⁶ Belâzurî'nin (ö. 279/892) *Ensâbu'l-Eşrâf*,⁷ ed-Dineverî'nin (ö. 282/895) *Ahbâru't-Tivâl*,⁸ Taberî'nin (ö. 310/922) *Târihu't-Taberî*,⁹ Mes'ûdî'nin (ö. 349/960) *Murûcu'z-Zeheb*,¹⁰ İbnü'l-Esir'in

1 İbn İshâk, Muhammed, *es-Sîre*, I-II, Beyrut, 1971.

2 Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Beyrut, 1996.

3 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, (çev. Hasan Ege), İstanbul, 2006.

4 İbn Sa'd, Muhammed, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut, 1985.

5 İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Beyrut, 2000.

6 Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr, *Târihu Halîfe b. Hayyât*, Beyrut, 1993.

7 Belâzurî, Ahmet b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I-XIII, Beyrut, 1996.

8 Ed-Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmet b. Dâvûd, *el-Ahbâru't-Tivâl*, Beyrut, thz.

9 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târihu't-Taberî*, I-VI, Beyrut, 2008.

10 Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Beyrut, 2005.

(ö. 630/1232) *el-Kâmil fi't-Târih*,¹¹ Ebu'l-Fidâ'nın (ö. 732/1331) *el Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*,¹² İbnü'l-Verdî'nin (ö. 749/1348) *Târîhu İbnü'l-Verdî*¹³ ve İbn Kesîr'in (ö. 746/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*¹⁴ gibi eserlerden yararlandık.

Araştırmamızda başvurduğumuz kaynaklardan bir diğeri, Siyer-Meğazî ve İslam tarihi için önemli bir kaynak niteliğinde olan Kur'ân-ı Kerim oldu. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in konumuzla ilgili âyetlerini doğru anlamak, bu âyetler ışığında konumuzu sağlıklı değerlendirmek ve nihayetinde de doğru bir tespit yapmak için aşağıdaki müfessirlerin eserlerinden istifade etmeye çalıştık: Taberî,¹⁵ Mâverdî,¹⁶ Râzî,¹⁷ İbn Kesîr,¹⁸ Kurtûbî,¹⁹ el-Keşşâf,²⁰ Neseî,²¹ Mevdûdî,²² Seyyid Kutup,²³ Elmalılı Hamdi Yazır²⁴...

Çalışmamız seyrinde fakirin/fakirliğin lehinde ve aleyhin-

13

11 İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, I-X, (çev. Heyet), İstanbul, 2008.

12 Ebû'l-Fidâ, İmâmuddin İsmâil, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, I-II, Beyrut, 1997.

13 İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. Muzaffer, *Târîhu İbnü'l-Verdî*, I-II, Beyrut, 1996.

14 İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-II, Beyrut, 2004.

15 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I-XXX, Mısır, 1954.

16 Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Tefsîru'l-Mâverdî*, I-VI, Beyrut, 1992.

17 Râzî, Muhammed b. Hüseyin Fahrüddîn, *Tefsîr-i Râzî*, I-VIII, byy. , 1308.

18 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân-ı'l-Azîm*, I-IV, Beyrut, 1987.

19 Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed, *Câmiu'l-Ahkâm-ı'l-Kur'ân*, I-X, Beyrut, 1967.

20 Ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *Tefsîru'l-Keşşâf*, I-II, byy, 1307.

21 Neseî, Abdullah b. Ahmed (ö. 537/1142), *Tefsîru'n-Neseî*, I-IV, Beyrut, 1996.

22 Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I-VII, (çev. M. Kayhanî vd.), İstanbul, 1986.

23 Kutup, Seyyid, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, I-X, (çev. Salih Uçan vd.), İstanbul, 1991.

24 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-IX, İstanbul, thz.

deki hadislerin çokluğu dikkatimizi çekti. Hz. Peygamberin maddî durumunun niteliği konusunda önemli oranda bilgi kirliliğine neden olan söz konusu farklı içerikteki hadisler, ilk dönem hadis kitaplarını gözden geçirmemizi zorunlu kıldı. Bu çerçevede özellikle Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855),²⁵ Dârimî (ö. 255/868),²⁶ Buhârî (ö. 256/869),²⁷ Müslîm (ö. 261/874),²⁸ Ebû Dâvûd (ö. 275/888),²⁹ İbn Mâce (ö. 275/889),³⁰ Tirmizî (ö. 279/892)³¹ ve Nesâî (ö. 303/915)³² gibi muhaddislerin eserlerine müracaat ettik. Ayrıca konumuzla ilgili ilk dönem Emvâl türü kaynaklar³³ ile bazı modern çalışmalardan³⁴ da istifade ettiğimizi belirtmek isteriz.

25 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1992.

26 Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, I-II, İstanbul, 1992.

14 27 Buhârî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahih*, I-VIII, İstanbul, 1992.

28 Müslîm, Ebû'l-Hüseyn, *Sahih-i Müslîm*, I-III, İstanbul, 1992.

29 Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs, *Sünen*, I-V, İstanbul, 1992.

30 İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, I-II, İstanbul, 1992.

31 Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen*, I-IV, İstanbul, 1992.

32 Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul, 1992.

33 Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim (ö. 182/798), *Kitâbu'l-Harac*, (çev. Ali Özek), İstanbul, 1973; Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam (ö. 204/838), *Kitâbu'l-Emvâl*, (çev. Cemalettin Saylık), İstanbul, 1981; İbn Zenceveyh (ö. 251/865), *Kitâbu'l-Emvâl*, I-II, Riyad, 2007; Kudâme b. Cafer (ö. 337/948), *Kitâbu'l-Harac*, Frankfurt, 1986; Mâverî (ö. 450/1058), *Ahkâmü's-Sultâniyye*, (çev. Ali Şafak), İstanbul, 1976; Ferra', Ebû Ya'lâ (ö. 458/1066), *Ahkâmü's-Sultâniyye*, Mısır, 1938.

34 Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I-II, (çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1993; Yusuf el-Kardavî, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, (çev. Abdülvehhap Öztürk), Ankara, 1975; Uludağ, Süleyman, "Fakir", *DİA*, İstanbul, 1995; Şafak, Ali, *İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı*, İstanbul, 1977; Sancaklı, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, Sivas, 2001.

Çalışmamızı yaparken konumuzla ilgili iki önemli çalışmaya rastladığımızı ve bunlardan da istifade etmeye çalıştığımızı belirtmek isteriz. Bu çalışmaların birincisi, Celal Yeniçeri'ye aittir.³⁵ Yeniçeri, bir İslam hukukçusu olarak konuya sadece Hz. Peygamberin gelir-giderleri açısından yaklaşmıştır. Dolayısıyla ilgili çalışmanın Allah Resûlü'nün maddî durumuyla ilgili tüm durum ve gelişmeleri içermeyen sınırlı bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Konumuzla ilgili diğer bir çalışma ise Saffet Sancaklı'ya aittir.³⁶ Sancaklı çalışmasında, bir hadisçi olarak Hz. Peygamberin maddî durumunu genel olarak hadisler çerçevesinde değerlendirmeye çalışmış ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Biz ise bir tarihçi olarak Hz. Peygamberin maddî durumunun niteliğiyle ilgili tüm durum ve gelişmeleri, başta ilk dönem Siyer-Meğâzi kitapları olmak üzere İslam Tarihinin farklı kaynak türlerini esas alarak kronolojik bir sıra dâhilinde bütüncül bir yaklaşımla araştırmaya ve yorumlamaya çalıştık.

2. Fakirlik ve Zenginlik Kavramları

Arapça bir kelime olan fakir, fakr kökünden gelmektedir. Sözlüklerde kelime olarak fakir, maddî imkânları yetersiz ve başkasının yardımına muhtaç durumunda bulunan insan anlamındadır.³⁷ Fakirin terim anlamıyla ilgili ise çok sa-

35 Yeniçeri, Celal, "Asr-ı Saadette Hz. Peygamberin ve Ailesinin Geçimi", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995.

36 Sancaklı, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, Sivas, 2001.

37 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut, 1956, V, 60-61; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâz'il-Kur'ân*, Beyrut, 1992, 641-642; *Dinî Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2009, 85; Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996, 364.

yıda tanım yapılmıştır. Bu tanımlar, kısmen de olsa birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Söz konusu farklılığın en önemli sebebi de fakir için yapılan tanımlarda farklı ölçülerin esas alınması ve fakirin zaman zaman miskin ve yoksul terimleriyle aynı anlamda kullanılmış olmasıdır.

Fakir ile ilgili yapılmış tanımlardan bazıları şu şekildedir: Fakir, küçük bir barınağa sahip kimseye denir.³⁸ Fakir, kendisini yaşatacak kadar yiyeceği bulunan kişidir.³⁹ Fakir, hicret eden Müslümana denir.⁴⁰ Fakir kendisi, ailesi ve çocukları için gerekli olan ihtiyaçlarını temin edemeyene/karşılayamayana denir.⁴¹ Fakir, ihtiyaçlarını karşılayamayan, rızkını temin etmek için yeterli kaynağa sahip olamayan kimsedir.⁴²

16 Fıkıh kitaplarında fakir, nisâb miktarı malı bulunmayan, doğal ihtiyaçlarını karşılayamayan ve kendisine zekât verilebilen kişi şeklinde tanımlanmıştır.⁴³ Nisâb, fıkhîta zengin sayılmanın sınırı ve ölçüsüdür. Günümüz ifadesiyle nisâb kavramı, asgari geçim haddi veya yoksulluk sınırı kavramıyla karşılanabilir.⁴⁴

Fakirle ilgili yapılan tüm tanımları esas alarak, fakiri ve fa-

38 İbn Manzûr, V, 60.

39 İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu Mukâyîsi'l-Luga*, Beyrut, thz., IV, 444; Cevherî, İsmail b. Hammâd *es-Sihâh*, Beyrut, 1984, II, 782.

40 Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut, 1991, X, 259.

41 Kardavî, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, 24.

42 Aslan, Abdülgaâfar, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, Isparta, 2003, 93.

43 Ebû Ubeyd, 562-563; krş. *İlmihal*, I-II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, I, 477; Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, I-X, (çev. Heyet), İstanbul, 1994, III, 358.

44 Tabakoğlu, Ahmet, 'Nisâb, Para ve Gelir Dağılımı', *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri), Bursa, 2006, 20-21.

kirlik durumunu şu şekilde tanımlamak mümkündür: Nisâb miktarınca malı bulunmayan, içinde bulunduğu dönemin gerektirdiği meşrû ihtiyaçlarını karşılayamayan ve kendisine zekât verilebilen kişiye fakir; bu nitelikteki kişinin maddî olarak içinde bulunduğu duruma da fakirlik denir.

Fakir, fakirin çoğulu olan fukara kavramı ve fakir olma durumu, Kur'ân'da da sık sık geçmektedir. Ancak Kur'ân'da fakir olma durumu, bir aşağılanma sebebi ya da bir gurur vesilesi anlamında kullanılmamıştır. Kur'ân'da fakir olma hâli temelde insanî bir durum, sosyal ve tarihî bir vakıa ve aynı zamanda bir imtihan sebebi olarak değerlendirilmiştir.

Kur'ân'da fakir kelimesinin genelde şu anlamlar çerçevesinde kullanıldığı söylenebilir: “Temelde yoksul bulunan ve doğal olarak Allah’a muhtaç olan insan”⁴⁵; “zekâtın verileceği kimse”⁴⁶; “zengin malında hak sahibi olan kişi”⁴⁷ ve “yardım edilmesi gereken insan.”⁴⁸ Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim’de fakir ve onun çoğulu olan fukara kelimesi genelde “geçinmek için yeterli malî imkânlarla sahip olamayan, kendisine zekât ve fitre verilebilen, ancak başkalarının maddî yardımlarıyla geçimini sağlayabilen insan/insanlar” anlamında kullanılmıştır.

Lafzcı bir yaklaşım esas alındığında -ki söz konusu yöntem kaçınılmaz olarak bizi yanlış sonuca götürür- bazı âyetlerde fakirliğin övüldüğü ve teşvik edildiği sonucu çıkarılabilir.⁴⁹ Yine Kur'ân'ın il-

45 Muhammed 47/38.

46 Tevbe, 9/60.

47 Meâric, 70/24-25.

48 Haşr, 59/8.

49 Bkz. Münâfikûn, 63/9; Alak, 96/6.

gili âyetleri⁵⁰ parçacı bir yaklaşımla incelendiğinde, kimi âyetlerde zenginliğin methedildiği ve özendirildiği şeklinde bir sonuca varılabilir. Ancak Kur'an -çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde açıklanacağı üzere- mutlak manada fakirlik ve zenginliği ne över ne de yerer. Kur'an'ın verdiği ya da övdüğü, kişinin zenginlik ve fakirlik durumları karşısındaki zihniyeti ve duruşudur.

Fakir kelimesi, birçok hadiste de geçmektedir. Söz konusu hadislerde fakirler övülmüştür. Bu hadislerde “fakirlerin cennete gitmeye daha layık oldukları”⁵¹; “fakirleri düğün yemeğine davet etmenin gerekliliği”⁵²; “ümmetin en hayırlılarının fakirler olduğu”⁵³ ve “cennetin anahtarının fakirlerin elinde bulunduğu”⁵⁴ zikredilir. Başka hadislerde de “fakirlerle birlikte olunması gerektiği, çünkü kıyamette onların devletinin olacağı”⁵⁵; “fakirlerin zenginlerin mendilleri olduğu ve zenginlerin onlarla günahlarını sildikleri”⁵⁶ ve “fakirlerle oturup kalkmanın üstün bir cihat olduğu”⁵⁷ anlatılır. Aynı şekilde bazı hadislerde ise fakirlik övülmüştür. Fakirliğin övüldüğü ve teşvik edildiği hadislerde

18

50 Bakara, 2/29; Kehf, 18/46; Kasas, 28/77; 45/22; Necm, 53/39-41; Saf, 61/11; Cuma, 62/10; Mülk, 67/15; Nebe, 78/10-11.

51 Buhârî, Eymân/9; Edeb/61; Tirmizî, Cehennem/13.

52 İbn Mâce, Nikâh/25.

53 Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, *Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Zaîfa ve'l-Mevzûa*, Riyad, 1992, II, 40.

54 İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1201), *Kitâbu'l-Mevzûât*, Dâru'l-Fikr, 1983, III, 141.

55 İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 751/1350), *Menâru'l-Munîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf*, Kahire, thz., 140.

56 Şevkânî, Muhammed b. Ali (ö. 1250/1839), *el-Fevâidu'l-Mecmûafi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*, Kahire, 1960, 62.

57 Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö. 1162/1748), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbas*, I-II, Dâru'l-Ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1351, I, 329.

genel olarak “fakirliğin bir övünç vesilesi olduğu”⁵⁸ ve “fakirliğin korkulacak bir durum olmadığı”⁵⁹ belirtilir.

Bazı hadislerde de fakirlik, olumsuz bir sıfat olarak değerlendirilmiş ve doğal olarak yerilmiştir. Söz konusu içerikteki hadislerde, Hz. Peygamberin “fakirliği bir fitne olarak nitelendirdiği ve dolayısıyla onun şerrinden Allah’a sığındığı”⁶⁰; “fakirlik karşısında Allah’tan rızık istediği”⁶¹ ve “fakirlikle küfrü denk saydığı”⁶² şeklinde fakirliği kötülediği zikredilmektedir. Başka hadislerde ise Allah Resûlü’nün “zengin/varlıklı vâris bırakmanın fakir ve dilenci durumuna düşen vâris bırakmaktan daha efdal (üstün, değerli, önemli) olduğunu”⁶³ söylediği belirtilmektedir.

Fakir/fakr kelimesinin en çok kullanıldığı alanlardan birisi de hiç şüphesiz tasavvuftur. Hatta tasavvufta, fakirlik temelinde gelişen bir edebiyatın varlığından bile bahsedilebilir. Tasavvufta fakir/fakr, genel anlamda manevî yokluğu ifade eder. Kelime olarak fakr, kulun kendi nefsindén ve kendisine nisbet edilen şeylerden teberri etmesi demektir. Tasavvufta terim olarak ise fakr; kulun, nefsinden, malından ve kendisinin olan her şeyden beri olması, bunların hepsini gani-i mutlak olan Allah’ın bilmesi anlamındadır.⁶⁴

58 Aliyyü’l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed (ö. 1014/1605), *el-Esrâ-ru’l-Merfûa fi’l-Ahbâri’l-Mevzûa*, Beyrut, 1985, 254.

59 Buhârî, Cizye/1; Meğâzî/12.

60 Ebû Dâvûd, Edeb/101; Nesâî, İstiâze/14.

61 Hâkim en-Nîsâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, I-V, Beyrut, thz., 1527.

62 Nesâî, İstiâze/29.

63 Buhârî, Cenâiz/37.

64 Baltacı, Cahit, *Tasavvuf Lügati*, İstanbul, 1981, 63.

Konumuzla ilgili olarak açıklığa kavuşturulması gereken diğer bir kelime ise zengin kelimesidir. Sözlükte zengin, çok parası veya malı bulunan kimse anlamındadır.⁶⁵ Zengin olma ya da zenginlik durumu ise, kişinin ihtiyaç fazlası belli bir mala sahip olma hali şeklinde tarif edilebilir.⁶⁶

Günümüz gerçeği dikkate alınarak zengin olma durumu şu şekilde açıklanmaktadır: Zenginlik, genel olarak kişinin hem kendisinin hem de bakmakla yükümlü olduğu bireylerin ortak düzeyde yeme, içme, barınma, ulaşım, haberleşme, sağlık ve eğitim için gerekli olan yıllık ihtiyaçlarını kapsar. Bunların dışında nisap miktarı artımcı mala sahip olan bir kimse zengin sayılır.⁶⁷

Fakirlik ve zenginlikle ilgili aktardığımız bu bilgilerden de anlaşılmaktadır ki fakir kavramı, kişinin içinde bulunduğu şartlarda meşrû maddî ihtiyaçlarını gidermek için yeterli mala/paraya sahip olamayan; geçimini başkasının yardımıyla sağlayan, İslam hukukuna göre kendisine zekât ve fitre düşen kişi anlamındadır. Zengin ise başkasının yardımı olmadan meşrû ihtiyaçlarını karşılayabilen ve ihtiyaç dışı fazla paraya/mala sahip olan insan demektir. Çalışmamızda sık sık kullanacağımız fakir ve zengin terimlerini yukarıdaki ölçü ve anlam çerçevesinde kullanacağız.

65 Doğan, 1163.

66 Bkz. Doğan, 1163; Ağırman, Cemal, *Dünya-Ahret Dengesinde Zenginlik ve Yoksulluk*, İstanbul, 2007, 115.

67 Ağırman, 115; krş. İlmihal, I, 477; Vehbe Zühayfî, III, 358.

I. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN MEKKE DÖNEMİNDEKİ MADDÎ DURUMU

H Z. PEYGAMBERİN YAŞAMININ ÖNEMLİ BİR KISMINI Mekke dönemi oluşturmaktadır. Söz konusu dönemin farklı zaman dilimleri ve gelişmelerini dikkate almadan, Hz. Muhammed'in maddî durumunun nasıl olduğunu doğru anlamamanın oldukça zor olduğunu düşünüyoruz. Nitekim dönemsel gelişme ve şartları dikkate almayan, lafızcı bir yaklaşım tarzını esas alan, konuyla ilgili sınırlı ve sıkıntılı bilgilerle yetinen, tekil bazı olaylar üzerinden genellemeler yapan, kısacası yanlış bilgi ve yöntemlerle konuya yaklaşanlar; Hz. Peygamberin maddî durumunun niteliği hakkında yanlış sonuca/kanaate varmışlardır.

22

Siyer'i de kapsamına alan tarih ilminin, temelde bir yorum bilimi olduğu söylenebilir. Söz konusu ilimde “ne kadar çok ve doğru bilgi, o kadar doğru ya da doğruya yakın yorum” ilkesi önemli bir yer tutar. Dolayısıyla yapılan yorumun doğru veya doğruya yakın olabilmesi için, araştırılan konuyla ilgili farklı rivâyet, kaynak ve ilimlerin yanı sıra değişik bakış açıları ve bütüncül yaklaşımlardan yararlanmak bir zorunluluktur.

Biz de yukarıda kısmen belirtmeye çalıştığımız tarihle ilgili usûl hatasına düşmemek için Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki maddî durumunun niteliğini, bazı önemli gelişme ve durumlar ışığında incelemeye ve yorumlamaya gayret edeceğiz. Bu çerçevede şu yöntemi takip etmeye çalışacağız: Öncelikle Hz. Peygamberin maddî durumunun nasıl olduğuna ilişkin önemli veriler içeren, aynı zamanda “Allah Resûlü'nün fakir olduğu” şeklindeki tez için zaman zaman birer delil olarak kullanılan Hz. Peygamberin yetim doğmasını, kendisine

kalan mirasın miktarını ve sütanneye verilmesini ele alacağız. Akabinde, sırasıyla Resûlullah'ın çobanlık yapması, uzun süre ticarî faaliyetler içerisinde bulunması, Hz. Hatice ile gerçekleştirildiği evliliğin sonuçları, Hz. Hatice'nin Allah Resûlü'nün maddî durumuyla ilgili yapmış olduğu bir tespiti ve Mekke'de yaşanan kıtlık dönemi üzerinde duracağız. Daha sonra ise boykot yıllarını incelemeye ve Hz. Peygamberin maddî durumunun niteliğine işaret eden Duhâ Süresi'nin 8. âyetini yorumlamaya çalışacağız. Son olarak da Hz. Peygamberin (s.a.v.) Mekke Dönemindeki Maddî Durumunun Genel Bir Değerlendirmesi başlığı altında, Peygamber Efendimizin Mekke dönemindeki maddî durumunun nasıl olduğuna ilişkin tespitlerimizi/vardığımız sonuçları belirteceğiz.

1. Hz. Peygamberin Yetim Olarak Doğması

Bilindiği gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) yetim olarak büyümüştür. Doğmadan önce babasını, altı yaşında iken annesini, sekiz yaşında da himayesinde bulunduğu dedesi Abdülmuttalib'i kaybetmiştir. Hz. Peygamberin yetim olarak doğması, genellikle onun fakirliğine yorumlanmıştır.⁶⁸ Halbuki bir insanın yetim olarak doğması, her zaman o insanın fakir ya da zengin olduğu veya olacağı anlamına gelmez. Başka bir ifade ile yetim doğmak, her zaman fakir ya da zengin olmanın bir sebebi değildir.

Her anlamda başkasının yardımına muhtaç olan küçük yaştaki bir çocuğun zenginliğini ya da fakirliğini tartışmak da yöntem olarak sağlıklı görünmemektedir. Çünkü bu dönemdeki çocuk ne kendisine ne de herhangi bir aileye bakacak durumdadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in yetim

68 Kılıç, Ünal, "Peygamberimizin Risalet Öncesi Geçim Durumu", *İstem*, sayı: 4, Konya, 2004, IV, 193-194.

olarak doğmasını onun fakirliğine yorumlamak, iddia edilen fakirlik durumunu Allah Resûlü'nün tüm hayatına teşmil etmek bize göre isabetli bir yaklaşım tarzı değildir.

Hız. Muhammed'in yetim olarak doğmasının maddî durumunun niteliğiyle olan ilişkisini tartışacaksa, öncelikle yapmamız gereken şu olmalıdır: Hız. Muhammed'in bakımını üstlenen Abdülmuttalib'in maddî durumunu tartışmak. Zira söz konusu dönemde Hız. Peygamberin maddî durumunun belirleyicisi, Abdülmuttalib'in malî durumu idi. Konumuza ışık tutar düşüncesiyle Abdülmuttalib'in maddî durumu hakkında aşağıdaki özet bilgiyi vermek faydalı olacaktır:

24

Hız. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib'in fakir olduğuna dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kaynaklarımızda, Hız. Peygamberin doğumundan 17 ya da 18 yıl önce Abdülmuttalib'in çok varlıklı olduğuna ilişkin bilgiler mevcuttur. Başta Siyer-Meğazi kitapları olmak üzere ilk dönem tüm İslam Tarihi kaynaklarında geçen aşağıdaki bilgiler, Abdülmuttalib'in söz konusu dönemde zengin olduğunu göstermektedir:

Abdülmuttalib, Allah'ın kendisine on erkek çocuk vermesi durumunda, bunlardan birini kurban etmeyi adanmıştır. Allah onun duasını kabul etmiş ve on erkek çocuk vermiştir. Abdülmuttalib, kurban edilecek çocuğu tespit etmek amacıyla erkek çocukları arasında kura çekirmiştir. Kura, Hız. Peygamberin babası olan Abdullah'a çıkmıştır. Abdülmuttalib'in Abdullah'ı kurban etme teşebbüsüne insanlar engel olmaya çalışmışlardır. Ona, Abdullah yerine deve kesmesi tavsiye edilmiştir. Abdülmuttalib de, mevcut örf'e göre "bir insan için diyet olarak kabul edilen on deve" getirtmiştir. Abdullah ile bu develer arasında kura çekilmiştir. Kura Abdullah'a çıkmıştır. Deve

sayısı onar onar arttırılarak kura çekmeye devam edilmiştir. Sayı yüze ulaşınca kura develere çıkmıştır. Bunun üzerine Abdülmuttalib yüz deveyi kestirmiş, bu develerin etini fakirlere dağıtmış ve böylece oğlu Abdullah'ı kurtarmıştır.⁶⁹

Yukarıda anlatılanlara bakılarak, Abdülmuttalib'in peygamberimizin doğumundan 17 sene önce varlıklı bir durumda olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü gerektiğinde yüz deve kestirebilen bir insanın fakirliğinden bahsetmek oldukça zordur. Ayrıca mezkur dönemde ticaretle uğraşan Abdülmuttalib, kimsenin yardımı olmaksızın çok kalabalık bir aileyi geçindirmiştir.

Hız. Peygamberin doğduğu dönemde de Abdülmuttalib'in fakir olduğunu söyleyemeyiz. Söz konusu dönemde Abdülmuttalib'in fakir olduğunu iddia etmek, her şeyden önce onun sahip olduğu siyasî ve sosyal konumuyla çelişmektedir. Çünkü Abdülmuttalib, Peygamber Efendimiz doğduğunda kabilesinin reisi idi. Bu reislik, Peygamberimiz sekiz yaşına gelinceye/Abdülmuttalib vefat edinceye kadar devam etmiştir.

25

Arap kabile reislerinin genellikle varlıklı/zengin oldukları bir gerçektir. Çünkü İslam öncesi Arap toplumunda kabile reisi/başkanı seçilmenin en önemli şartlarından birisi varlıklı olmaktır.⁷⁰ Abdülmuttalib'in de uzun süre kabile reisliği yapmış olması, onun varlıklı oluşuna yorumlanabilir. Ayrıca Abdülmuttalib, Mekke toplumunda önemli bir konuma sahiptir. Bunun göstergesi ise, onun Mekke'de siyasî, sosyal ve iktisa-

69 İbn İshâk, 85-93; İbn Hişam, I, 206-207; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 1-3; Topaloğlu, Bekir, "Abdullah b. Abdülmuttalib", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 75-76.

70 Bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Müesseselerine Giriş*, (çev. İ. Süreyya Sırma), İstanbul, 2007, 95-96; Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, Ankara, 1971, 210; Sarıçam, İbrahim, "Sosyal ve Kültürel Hayat", *İslâm Tarihi* (edt. Eyüp Baş), Ankara, 2012, 61.

dî açıdan çok büyük bir önem arz eden Ka'be ile ilgili sikâye yani Ka'be'ye gelen hacılara su dağıtma görevini yürütüyor olmasıdır.⁷¹ Aynı şekilde Abûlmuttalib, ticaretle uğraşan ve bu işten para kazanan bir insandı. Dolayısıyla Hz. Peygamberin bakımını üstlenen Abûlmuttalib'in fakir olduğunu söylemek, tarihî verilerle örtüşmemektedir.

Kısacası Hz. Muhammed'in yetim olarak doğduğu ve dolayısıyla fakir olduğu şeklindeki düşünce, her şeyden önce kabile üyeleri arasında dayanışma ve yardımlaşmanın çok önemsendiği Arap toplumundaki kabile anlayışıyla da bağdaşmamaktadır. Zira İslam öncesindeki Arap kabile anlayışı, kabile mensubunu her durumda destekleme ve koruma felsefesine dayanıyordu. Söz konusu anlayışın bir sonucu olarak Hz. Peygamber de kabilesi tarafından her açıdan desteklenmiş ve korunmuştur.

26

Sonuç olarak Hz. Peygamberin yetim olarak doğmasını onun fakir olduğuna yorumlamak, başta dedesi Abdûlmuttalib'in maddî durumunun niteliğiyle, mevcut dönemdeki kabile anlayışı ve kültürel yapıyla bağdaşmamaktadır. Hz. Muhammed'in yetim olarak doğmasını onun fakirliğine yorumlamamızda, belki de yetimlerle/yetim olma durumuyla ilgili kültürümüz ve bu kültürün şekillendirdiği bakış açımız ve duygularımız etkili olmaktadır. Oysaki her yetimin fakir olduğu ya da olacağı şeklindeki bir tez, hem bilgi hem de yöntem açısından her zaman doğru olmayabilir.

2. Hz. Muhammed'in Babasından Kalan Miras

Resûlullah'ın maddî durumunun niteliğinin ilişkilendirildiği konulardan bir tanesi de Hz. Peygamberin babasından kendisine

⁷¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 1-7.

kalan mirasın miktarıdır.⁷² Söz konusu mirasa ilişkin, kaynaklarımızda ana hatlarıyla şu bilgiler bulunmaktadır: Beş dişi deve, birkaç koyun ve Ümmü Eymen isimli bir cariye.⁷³ Mâverdi'nin Vâkidi'den aktardığına göre, Hz. Peygambere annesi Âmine'den de miras olarak bir ev kalmıştır.⁷⁴ Ayrıca Şulul, kaynak vermeden zikredilen mirasa şunları ilave etmektedir: Şukrân isminde bir köle, bir kılıç, bir miktar gümüş ve biraz da hurma mahsulü.⁷⁵

Hz. Peygambere babası Abdullah'tan kalan mirasın niteliği, miktarı ve bir insanı geçindirmesi için yeterli olup olmadığı elbette tartışılabilir. Ancak söz konusu mirasın miktarı, Allah Resûlü'nün fakir olduğu şeklindeki iddia için bir delil/veri olarak değerlendirilmiştir.⁷⁶ Oysaki Abdullah'tan kalan miras, Hz. Peygambere verilmemiştir. Bu miras, dönemin mevcut miras hukukunun bir gereği olarak Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib'e kalmıştır. Çünkü cari Arap miras hukukuna göre Abdullah'tan kalan mirasın, henüz yaşamakta olan babasına yani Abdülmuttalib'e verilmesi gerekiyordu.⁷⁷

27

Kısacası, Abdullah'tan kalan mirasın miktarını esas alarak, Hz. Muhammed'in fakir olduğu şeklindeki düşüncüyü savunmak; İslam öncesindeki Arap kültürünü, özellikle miras hukukunu ve Abdülmuttalib'in maddî durumunu bilmemek anlamına

72 Bkz. Sarıçam, İbrahim, *Hz. Peygamber ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2007, 74; Kılıç, 194.

73 Mâverdi, *Ahkâm-ı Sultaniyye*, 191; Mevdûdî, Ebû A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I-VII, (çev. Heyet), İstanbul, 1997 VII, 157; Elmalılı, VIII, 5901; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 74.

74 Mâverdi, *Ahkâm-ı Sultaniyye*, 191.

75 Şulul, Kasım, *Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebi*, İstanbul, 2014, 142-143.

76 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 74.

77 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 74.

gelir. Dolayısıyla sözü edilen mirası ve bu mirasın miktarını Hz. Peygamberin maddi durumuyla ilişkilendirmek, hele hele bunu Peygamberimizin fakir olduğu şeklindeki tez için bir delil olarak kullanmak, tarihi bilgi açısından doğru görünmemektedir.

3. Hz. Peygamberin Sütanneye Verilmesi

Hz. Peygamberin fakir olarak nitelendirilmesine neden olan diğer bir sebep de, onun sütannesi Halime'ye verilmesi sırasında yaşanan bir gelişmedir. Söz konusu gelişme şu şekilde özetlenebilir: Mekke ve çevresinde etkisi Hz. Peygamberin doğduğu dönemde de devam eden bir kıtlık dönemi yaşanmıştır. Zikredilen dönemde bir grup kadın Mekke'ye gelmiştir. Sözü edilen kadınların amacı, para karşılığında Mekke'den alacakları çocukları bir süre emzirmek ve onların bakımını üstlenmektir. Gruptaki kadınlardan hiçbirisi küçük Muhammed'i kabul etmemiştir. Bu kadınlar; Hz. Muhammed'in yetim ve doğal olarak fakir olduğu, dolayısıyla maddi anlamda kendilerine bir faydasının dokunmayacağı düşüncesiyle ona bakmayı düşünmemişlerdir. Zikredilen gruptan sonra Mekke'ye gelen Halime ise eli boş dönmek için yetim Muhammed'i kabul etmiş ve bakmak üzere onu memleketine götürmüştür.⁷⁸

Yukarıda bahsi geçen olay İbn İshâk, İbn Hişâm ve diğer meşhur siyer-meğâzî müelliflerin eserlerinde Hz. Halime'nin ağzından şu şekilde anlatılmaktadır: "Kıtlık senesiydi. Ücret karşılığında çocuk emzirmek ve bakmak için Mekke'ye geldik. Muhammed, gelen kadınlara arz edildi, ancak onlar "Bu çocuk yetimdir." gerekçesiyle onu almaktan çekindiler. Çünkü çocuk emzirmek için Mekke'ye gelen biz kadınlar, bakacağımız çocuğun babasından bir miktar ihsan (para) umardık. "Muhammed yetimdir, ana-

78 İbn İshâk, 100-101; İbn Hişâm, I, 219-220; Taberî, *Tarih*, I, 454-455; İbn Hibbân, 42-43.

sı ve dedesinin bunu (bu ihsanı-ücreti vermesi) yapması umulmaz.” diye düşündük. Bundan dolayı ondan hoşlanmadık...”⁷⁹

Taberî’nin aktardığına göre Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib ise gruptaki kadınlara şunları söylemiştir: “Muhammed’i alın! Bu zahmetinizin (yani Hz. Muhammed’e bakmanızın) karşılığını vereceğim!” Ama kadınlardan hiçbirisi Muhammed’i almaya yanaşmadı. En sonunda Halime onu aldı ve memleketine götürdü.”⁸⁰

Hız. Peygamberin sütanneye verililişine ilişkin aktardığımız yukarıdaki bilgiler ışığında şunlar belirtilebilir: Zikredilen dönemde Mekke’de ancak zengin aileler çocuklarını sütannelerine verebiliyorlardı. Çünkü çocuğun dışarıdan gelen bakıcılara verilmesi, ancak para ile mümkündür. Abdülmuttalib’in küçük Muhammed’i sütanneye vermiş olması, Abdülmuttalib’in varlıklı olduğunu göstermektedir. Ayrıca para karşılığında çocuk emzirmek için Mekke’ye gelen kadınların, Hz. Muhammed’in yetim olduğunu ve dolayısıyla fakir olabileceğini düşünerek onu almamış olmaları da onların önyargılı olduklarını göstermektedir. Çünkü “Her yetim çocuk fakirdir; dolayısıyla yetimin annesi ya da dedesi onun bakım ücretini veremez.” şeklinde bir mantık yürütmenin pratik hayatta her zaman karşılığı yoktur. Nitekim Abdülmuttalib de varlıklı olduğu için torununu sütanneye verebilmiş ve bakım ücretini de ödemiştir. Sonuç olarak, bahse konu olan kadınların Hz. Muhammed’e bakmak istemeyişlerini, İslam Peygamberinin fakir olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirmek doğru değildir.

79 İbn Hişam, I, 219-220; İbn Hibbân, 42-43.

80 Taberî, *Târih*, I, 454-455.

4. Allah Resûlü'nün Çobanlık Yapması

Hız. Muhammed'in çocukluk döneminde çobanlık yapmış olması da zaman zaman onun fakir olduğı şeklinde okunmuştur. Bilindiğı gibi Mekke'de iklim ve yeryüzü şekilleri tarım için fazla elverişli değildi.⁸¹ Bu yüzden insanlar geçimlerini büyük oranda hayvancılık ve ticaret üzerinden sağlıyorlardı. Söz konusu şehirde doğan ve büyüyen Hz. Peygamber de mevcut iktisadi yapının bir sonucu olarak çocukluk döneminde ailesinin ve bazı Mekkelilerin sürülerini gütmek sûretiyle çobanlık yapmış ve aile bütçesine katkıda bulunmuştur.⁸²

30

Allah Resûlü çobanlık yaptığını şu ifadelerle dile getirmiştir: "... Mekke tepeliklerinde benimle birlikte koyun otlatan bir gence, gecenin birinde dedim ki "Benim koyunlarıma göz kulak olsan da, Mekke'ye gidip gençlerin oyalandıkları gibi ben de oyalansam." O da bana "Olur, yaparım." dedi. Ben de çıktım ve (Mekke'nin girişindeki) ilk eve vardığımda bir çalgı sesi duydum. "Bu nedir?" diye sordum. "Fılan erkek, filan kızla evleniyor." dediler. Çalgıları dinlemek üzere durdum. Yüce Allah kulaklarıma bir ağırlık verdi ve orada uyuyakaldım. Ancak ertesi gün güneşin sıcaklığıyla uyanabildim..."⁸³

Hız. Muhammed'in çobanlık yaptığı, bir hadiste de şu şekilde anlatılmaktadır: "Resûlullah şöyle buyurdu: "Allah, ço-

81 Avcı, Casim, *Hız. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı*, İstanbul, 2008, 40-41.

82 Süheylî, *Ravdu'l-Unuf*, I-IV, Beyrut, thz. , I, 294-295; Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser*, I-II, Beyrut, 1992, I, 112; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, I-III, Beyrut, 2004, I, 23; Avcı, Casim, "Peygamberliğiinden Önce Hız. Muhammed", *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hız. Muhammed*, İstanbul, 2011, 132; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 77.

83 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 27.

banlık yapmayan hiçbir peygamber göndermemiştir.” Bunun üzerine arkadaşları ona “Sen de mi ey Allah’ın Resûlü?” diye sordular. “Evet, ben de ücret karşılığında Mekkelilere çobanlık yaptım.” diye cevap vermiştir.⁸⁴ Hz. Peygamber başka bir ifadesinde, kendisinin de Hz. Dâvud’un ve Hz. Musa’nın yaptığı gibi çobanlık yaptığını belirtmiştir.⁸⁵

Hz. Muhammed’in çobanlık yapmış olmasını onun fakir ya da zengin oluşuyla ilişkilendirmenin doğru olmadığı söylenebilir. Günümüzde çobanlık yapanı fakir, çobanlık mesleğini de fakirlerin işi olarak düşünüyor olabiliriz. Ancak bu, tarih boyunca çobanlık yapan tüm insanların fakir; çobanlık mesleğinin fakir insanların mesleği olduğu ve bunun bu şekilde anlaşıldığı anlamına gelmemektedir. Neticede çobanlık da bir iş/ meslektir. Bu işi, Hz. Dâvud ve Hz. Musa gibi peygamberler de yapmışlardır. Adı geçen peygamberlerin ve Mekke’deki bazı çocukların yaptığı gibi Hz. Muhammed de bir süre çobanlık yapmıştır.⁸⁶ Zaten Hz. Peygamberin çobanlık yapması da Mekkeliler tarafından bir fakirlik göstergesi olarak değerlendirilmemiştir. Ayrıca Allah Resûlü’nün çobanlık yapmış olmasını onun boş oturmayı, fakirliği ve başkasına yük olmayı sevmediği; kazanmayı, varlıklı olmayı ve kazandıklarıyla başkası için faydalı olmayı düşündüğü şeklinde de okumak mümkündür.

Kısacası, Hz. Peygamberin çocukluk döneminde çobanlık yapmış olmasını onun fakir oluşuna yorumlamanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Mekke’de insanların geçim kaynaklarının başında ticaretin yanı sıra hayvancılık geliyordu.

84 İbn Sa’d, I, 125; Buhârî, Câre/2.

85 İbn İshâk, 171.

86 İbn İshâk, 171.

Mevcut iktisadî yaşamın doğal bir sonucu olarak büyükler genelde ticaretle uğraşmışlardır. Çocuklar ise hayvan gütmüşlerdir. Hz. Peygamber de Mekke'deki birçok çocuk gibi ailesinin davalarının yanı sıra, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla ücret karşılığında bazı Mekkelilerin hayvanlarını gütmeye çalışmıştır. Ayrıca Hz. Davud gibi çok zengin bazı peygamberlerin çobanlık yapmış olmaları da, çobanlık yapan her peygamber ya da insanın fakir olduğu anlamına gelmediğini göstermektedir.

5. Hz. Peygamberin Ticaretle Uğraşması

Mekke, Hz. Peygamber döneminde de dinî bir merkez olarak bilinirdi. Çünkü bu şehirde Ka'be bulunuyordu. Mekke'nin dinî bir merkez oluşu, burada ticaretin gelişmesini beraberinde getirmiştir.⁸⁷ Bu dönemde Mekke'nin Şam, Mısır, İran, Bahreyn, Habeşistan ve Yemen gibi ülke ve merkezlerle güçlü ticarî ilişkileri vardı.⁸⁸ Söz konusu ticarî ilişkilerin bulunmasında Mekke'nin sahip olduğu coğrafi konum kadar, bu şehrin dinî bir merkez oluşunun da etkisi vardı.

Bilindiği gibi Hz. Peygamberin mensubu olduğu Kureyş Kabilesi, geçimini genel olarak ticaretle sağlardı.⁸⁹ Hz. Peygamber de gençlik döneminde ticaretle uğraşmış ve geçimini bu yolla temin etmeye çalışmıştır. Örneğin o, 9 ya da 12 yaşından itibaren amcası Ebû Tâlib'le birlikte ticarî seferlere katılmıştır.⁹⁰ Kumaş ve

87 Avcı, *Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı*, 42.

88 Kapar, Mehmet Ali, "Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, İstanbul, 1995, 334; Demircan, Adnan, *Cahiliye Arapları*, İstanbul, 2015, 105-111.

89 İbn İshâk, 128; İbn Hişâm, I, 206; Süheylî, I, 322; Sarıçam, *Evransel Mesaj*, 45-47.

90 İbn Sa'd, I, 120; Mes'ûdî, II, 252; İbn Hibbân, 45-46; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 26; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 333; Zehebî, *Nübelâ*, I, 23.

tahıl ticaretiyle uğraşan Ebû Tâlib yaşlanınca da, onun ticarî faaliyetlerini Hz. Peygamber devam ettirmeye çalışmıştır. Hz. Muhammed zikredilen ticarî amaçla birçok ticarî sefere katılmıştır.⁹¹

Resûlullah, muhtemelen yeterli sermayesi olmadığından, bazen başkalarıyla ticarî ortaklıklar kurmak durumunda kalmıştır.⁹² Kaynaklarımızda Hz. Peygamberin Mekke döneminde Kays b. Sâib'in yanı sıra,⁹³ Abdullah b. Ebû Hamsâ adındaki bir şahısla ticarî ortaklık kurduğu belirtilmektedir.⁹⁴ Allah Resûlü kimi zaman da başkalarının ticarî faaliyetlerinde ücretli olarak çalışmıştır.

Hız. Peygamber, yukarıda isimleri geçen iki şahsın dışında Hız. Hatice'nin ticarî faaliyetlerinde bir süre ortak olarak çalışmıştır. Neredeyse tüm Siyer ve Genel İslam Tarihi kaynaklarında Hız. Peygamberin 25 yaşlarındayken, dul ve zengin bir hanım olan Hız. Hatice'nin ticarî işlerinde ortaklık usûlüyle çalıştığı anlatılmaktadır.⁹⁵ Belirtildiğine göre Hız. Hatice, bu ilk ticarî ortaklık neticesinde Hız. Peygamberin dürüstlüğünü ve çok kâr elde ettiğini fark etmiştir. Hız. Hatice bunun üzerine, daha önce çalıştırdığı insanlara verdiği ücretten daha fazlasını Hız. Muhammed'e vermiştir.⁹⁶

33

Hız. Peygamber, vahiy aldıktan sonra da -eskisi kadar yoğun olmasa da- ticarî faaliyetlerini sürdürmüştür. Bunun göstergelerinden bir tanesi, müşriklerin vahiy alan Hız. Peygam-

91 Avcı, 134.

92 Balcı, İsrâfil, *Peygamberlikten Önce Hız. Muhammed*, Ankara, 2014, 269.

93 İbn Mâce, Ticaret/63; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 56.

94 Ebû Dâvûd, Edeb/82.

95 İbn Sa'd, I, 129; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 27; Seyyidinnâs, I, 115-116; Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 319.

96 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 27; Süheylî, I, 322-323; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 58.

berin çarşı-pazarda gezmesine, alış-veriş yapmasına anlam verememiş ve bunu yadırgamış olmalarıdır.⁹⁷ Müşriklerin bu düşünce ve tavırları üzerine nâzil olan âyette “Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!). Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki bakalım sabredecek misiniz. Rabbin her şeyi görüp gözetlemektedir.”⁹⁸ buyurulmak sûretiyle, Hz. Muhammed’in de her insan gibi hayatını sürdürmek için çarşı-pazar gezdiği ve bu esnada alış-veriş yaptığı hatırlatılmıştır. Ayrıca kaynaklarımızda Allah Resûlü’nün çarşıda at, deve ve koyun gibi hayvanları satın aldığı ya da sattığına dair çok sayıda rivâyet mevcuttur.⁹⁹

34

Hz. Peygamber, sadece Hicâz Bölgesi ve Arap Yarımadası dâhilinde ticaret yapmamıştır. Resûlullah, aynı zamanda uluslararası ticaretle yani ihracat ve ithalat işleriyle de uğraşmıştır.¹⁰⁰ Hz. Muhammed’in ticarî amaçla Bahreyn, Habeşistan, Yemen ve Suriye gibi uzak coğrafyalara gitmiş olmasını da bu çerçevede değerlendirmek doğru olacaktır.¹⁰¹

Sonuç olarak, Hz. Peygamber gençlik döneminde ticarî faaliyetlerle uğraşmış ve bu dönemde ticaret belki de onun en önemli geçim kaynağı olmuştur. O, bu faaliyetler sayesinde kimseye muhtaç olmadan geçimini temin etmeye çalışmıştır. Zaten

97 Furkan, 25/7.

98 Furkan, 25/20.

99 İbn Sa’d, I, 489, 492.

100 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 77.

101 Yüksel, Ahmet Turan, “Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber”, *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.) Özel Sayısı Ankara, thz. , 139; Bkz. Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, I-IV, İstanbul, 2009, I, 138.

ticaret, refah ve gelişmenin kaynağıdır.¹⁰² Dolayısıyla ticaretle uğraşan birey ya da toplumların fakirliklerinden bahsetmek, başlı başına bir çelişkidir. Kısacası, ticarî faaliyetlerin birey-toplum hayatında, din ve devletlerin geleceği açısından önemini çok iyi bilen ve ömrünün yarısından fazlasını ticaret yapmakla geçiren bir peygamberin fakir olduğunu ve fakirliği tavsiye ettiğini/edebileceğini söylemek zorlama bir yorum olsa gerektir.

Peygamberimizin fakir olduğu şeklinde zorlama bir yorum yapmamızın en önemli nedenlerinin başında, Peygamber Efendimiz hakkında doğru ve detaylı bilgilere sahip olmayışımız gerçeği gelmektedir. Din konusunda olduğu gibi, Hz. Peygamber hakkında da doğru bilgilere sahip olmayınca, hayal dünyamızda bir peygamber algısı oluşturuyor ve ona gerçek peygamber diyoruz. Oysaki hayalimizde oluşturduğumuz bu peygamber; kişiliğimizin, beklentilerimizin, mevcut kültürün ve yaşadığımız ekonomik şartların şekillendirdiği bir peygamber olabilir. “Hz. Peygamberin fakir olduğu” şeklindeki anlayışın ya da tezin, İslam tarihinin ilk dönemlerinde değil de ağırlıklı olarak günümüzde gündeme gelmesi, oldukça dikkat çekici bir durumdur.

35

6. Kıtık Yılları

Hız. Muhammed'in Mekke dönemindeki geçim durumunun nasıl olduğuna ilişkin bize bilgi veren hadiselerden birisi de peygamberlikten önce Mekke ve civarlarında yaşanan kıtlığın sebep olduğu olumsuz gelişmelerdir. Zikredilen dönemde Mekkeliler, maddî olarak büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Kıtık döneminin sebep olduğu olumsuz gelişmelerden en çok

¹⁰² Tabakoğlu, Ahmet, “İslam Ahlakı ve Sevgi”, 2006 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 2007, 132.

etkilenen ve hatta ailesini geçindirmekte zorlanan Mekkelilerden birisi de Hz. Peygamberin amcası Ebû Tâlib olmuştur.¹⁰³

Hz. Peygamber de her Mekkelisi gibi kıtlık yıllarının ilk zamanlarında fakirlik yaşamıştır. Ancak Resûlullah, Hz. Hatice ile yaptığı evlilikten sonra alan el değil veren el olmaya başlamıştır. Hz. Muhammed, sözü edilen dönemde maddî olarak yakınlarına yük olmamış; tam tersine yaptığı maddî yardımlarla onların yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Zikredilen dönemde Hz. Peygamberin varlıklı olduğuna ve akrabalarının yükünü hafifletmeye çalıştığına dair çok sayıda örnek vardır. Bu örneklerden sadece iki tanesini belirtmekle yetinmek istiyoruz:

36

Birincisi, Resûlullah'ın bu dönemde amcası Ebû Tâlib'e yardım elini uzatmış olmasıdır. Kaynaklarımızda söz konusu yardım hakkında şu bilgiler geçmektedir: Hz. Peygamber, Mekke'de kıtlığın yaşandığı dönemde amcası Abbas'ın yanına gitmiştir. Abbas'a, Ebû Tâlib'in maddî durumunun iyi olmadığını, ailesinin çok kalabalık olduğunu ve dolayısıyla ona yardımcı olunması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Abbas, Ebû Tâlib'in oğlu Cafer'i bakmak için himayesine almıştır. Hz. Peygamber ise amcasının oğlu Hz. Ali'yi evine almış ve uzun süre onun bakımını üstlenmiştir.¹⁰⁴

Kıtlık yıllarında Hz. Peygamberin genel olarak varlıklı olduğu ve akrabalarına maddî yardımda bulunduğu ikinci delili ise, onun sütannesi Halime'ye yapmış olduğu maddî yardımdır. Belirtildiğine göre kıtlık döneminde Hz. Halime Peygamber

¹⁰³ İbn Hişâm, I, 327; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 43.

¹⁰⁴ Bkz. İbn Hişâm, I, 327; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 43; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 66; Fırlıklı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 370; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 71.

Efendimizi ziyaret için Mekke'ye gelmiştir. O sırada Peygamberimizle evli bulunan Hz. Hatice annemiz, maddî sıkıntı içinde bulunan Hz. Halime'ye 40 koyun ile 1 adet deve vermiştir.¹⁰⁵

Mekke'deki kıtlık yıllarının sebep olduğu olumsuz gelişmelere ve Hz. Peygamberin bu dönemdeki durumuna ilişkin yukarıda verilen bilgileri konumuz bağlamında şu şekilde değerlendirmek mümkündür: Hz. Peygamber zikredilen zaman diliminde varlıklı bir konumda idi. Bunun göstergesi ise onun akrabalarına yardım elini uzatmış olmasıdır. Allah Resûlü'nün ihtiyaç sahibi akrabalarına maddî yardımda bulunmuş olması da, kuvvetle muhtemeldir ki, Hz. Hatice'nin sahip olduğu servet sayesinde olmuştur. Zaten Hz. Hatice'nin sadece Hz. Halime'ye bir defasında 40 koyun ve 1 deve vermiş olması, Hz. Hatice'nin maddî durumunun niteliği hakkında önemli bir ipucu vermektedir. Dolayısıyla Mekke'de ekonomik bir krizin yaşandığı dönemde bile Hz. Peygamberin başkasına yardım etmiş olması, varlıklı olduğunun önemli bir delili olarak düşünülebilir.

37

7. Hz. Peygamberin Hz. Hatice ile Evlenmesi

Kaynaklarımızda Hz. Hatice, nesep bakımından Mekke'deki kadınların en soylusu olarak nitelendirilir. Aynı şekilde o, servet/zenginlik açısından Mekke'nin ileri gelen zenginlerinden birisi olarak gösterilir.¹⁰⁶ Bu dönemde dul bir kadın olan Hz. Hatice, kervan ticaretiyle uğraşırdı. Ticaret kervanları için ücret karşılığında adam tutar, kazandığından onlara belli bir pay verirdi.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Bak. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 65; Çubukçu, Asri, "Halime", *DİA*, 1997, İstanbul, XV, 338.

¹⁰⁶ İbn İshâk, 129.

¹⁰⁷ Belhî, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih*, I-II, ?, 1997; II, 47-48; İbn Hibbân, 47.

Hız. Hatice, Hız. Muhammed'in güzel ahlakı ve dürüstlüğünü duyunca ona, ticaret mallarını Suriye'ye götürüp satmasını teklif etmiştir. Hız. Peygamber ise söz konusu teklifi kabul etmiştir.¹⁰⁸ Hız. Muhammed 25 yaşındayken Hız. Hatice'nin ticarî kervanını 2 deve karşılığında Suriye'ye götürmüştür.¹⁰⁹ Hız. Hatice, zikredilen ticarî faaliyetler sürecinde dürüstlüğünü takdir ettiği Resûlullah'la evlenmiştir. Hız. Peygamber, gerçekleşen bu evlilikten sonra Hız. Hatice'nin ticarî faaliyetlerini kendisi devam ettirmiştir.¹¹⁰

Hız. Peygamberin Mekke dönemindeki maddî durumunun niteliğine ışık tutan gelişmelerden bir tanesi, şüphesiz onun Hız. Hatice ile yapmış olduğu evlilik ve bu evliliğin doğurduğu sonuçlardır. Genel kanaat Allah Resûlü'nün, çok varlıklı olan Hız. Hatice ile yaptığı evlilikten sonra zengin olduğu yönündedir.¹¹¹ Ayrıca Resûlullah'ın Mekke'nin hatırı sayılır zenginleri arasında bulunan Hız. Hatice ile evlenmesi, aslında onun zenginliğe karşı olmadığını, tam tersine meşrû zenginliği fakirliğe tercih ettiğini göstermektedir.

Hız. Peygamber evlendiğinde, mevcut örfün bir gereği olarak Hız. Hatice'ye mehir vermiştir. Belirtildiğine göre Hız. Peygamber (s.a.v.), Hatice annemize mehir olarak 20 dişî genç deve

108 İbn İshâk, 128; İbn Hişâm, I, 206; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 27; Süheylî, I, 322-323. Bu konuda, Ebû Tâlib'in Hız. Peygamberi ticarî işlerinde çalışması için Hız. Hatice'ye gönderdiği, Hız. Hatice'nin ise bu isteği memnuniyetle kabul ettiğine dair bilgiler de mevcuttur. Bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 57-58.

109 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 74.

110 Taberî, *Târih*, I, 521; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 337; Zehebî, *Nübelâ*, I, 24; Mevdûdî, VII, 157.

111 Mâverdî, *Ahkâm-ı Sultaniyye*, 191; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 337; Zehebî, *Nübelâ*, I, 24; Mevdûdî, VII, 157.

vermiştir.¹¹² Başka bir rivâyete göre de Resûlullah Hz. Hatice'ye mehir olarak 480 ya da 500 dirhem vermiştir.¹¹³ Ayrıca Muhammed Hamidullah, kaynak göstermeden, Hz. Peygamberin Hz. Hatice ile evlenirken mevcut geleneği esas alarak düğün yemeği verdiği, söz konusu yemek için 2 adet deve kestirdiği ve bu yemeğe 200 kişiyi davet ettiği bilgisini vermektedir.¹¹⁴

Hz. Peygamberin söz konusu evlilik için mehir vermesi ve düğün yemeği ikramında bulunmuş olması, onun maddî olarak başkasına muhtaç olmadığını ve kendisini geçindirecek kadar bir gelire sahip olduğunu göstermektedir. Zaten fakir bir insanın çok zengin bir kadınla evlenmesi, örfün gerektirdiği miktarda ona mehir vermesi ve çok sayıda insana düğün yemeği ikramında bulunması imkân ve ihtimal dâhilinde gözükmemektedir.

Sarıçam, Hz. Peygamberin Hz. Hatice ile yaptığı evlilikten sonra artık geçim sıkıntısından kurtulduğunu, Hz. Hatice'nin ticarî faaliyetlerini bizzat kendisinin devam ettirdiğini ve bundan sonra müreffeh bir hayat sürmeye başladığını belirtmektedir.¹¹⁵ Sarıçam, konu bağlamında kayda değer bulduğumuz aşağıdaki yorumu yapmıştır:

“... Fakat Hz. Peygamber (Mekke döneminde) başkasının yediğinde, giydiğinde gözü kalacak ölçüde yoksul da değildi. O her ne kadar bir yetim olsa da onu kendi derdi ile baş başa, içine kapalı ve yalnız biri olarak görmemek gerekir. Çünkü anlaşıldığı kadarıyla ailesi arasında akrabalık bağları güçlü idi. Zengin bir kadın olan Hatice ile evlenmesiyle birlikte de, her ne kadar Mekke'nin önde gelen tacirlerinden ve zenginlerinden biri olamıyorsa da rahat bir hayat

¹¹² İbn Hişâm, I, 253.

¹¹³ İbn Habîb, (ö. 245/859), *el-Muhabber*, Beyrut, thz., 79.

¹¹⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 64.

¹¹⁵ Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 71.

sürecek seviyeye ulaşmıştı...”¹¹⁶

H. Peygamber kuşkusuz kalabalık bir aile geçindirmiştir. Allah Resûlü'nün H. Hatice'den, süt emme çağında iken ölen Kasım dâhil olmak üzere 6 çocuğu olmuştur. Bu, söz konusu dönemde H. Muhammed'in 8 fertten oluşan bir ailesinin olduğunu göstermektedir. Söz konusu ailenin geçimi ise, küçümsenmeyecek miktarda bir gelir gerektiriyordu.¹¹⁷ Ayrıca H. Peygamber, öz aile mensuplarının dışında H. Ali'nin¹¹⁸ ve köle olarak satın alınan, daha sonra azat edilen Zeyd b. Hârise'nin de bakımını üstlenmiştir.¹¹⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki H. Peygamber, Mekke'nin en zengin tüccarları arasında bulunan H. Hatice ile evlenmiş ve doğal olarak zengin olmuştur. Allah Resûlü, başkasının yardımına ihtiyaç duymadan kalabalık bir aileyi geçindirmiştir. O, ailesinin dışında bazı fakir insanların geçimini de uzun süre üstlenmiştir. Kanaatimizce tüm bu ve benzeri veriler, Peygamber Efendimizin evlendikten sonra varlıklı/zengin olmaya başladığını göstermektedir. Bağcı'nın “H. Peygamber başta fakirlik yaşamış ancak daha sonra zengin olmuştur.”¹²⁰ şeklindeki ifadesini de bu çerçevede değerlendirmek doğru olacaktır. Ancak burada da şunu belirtmek durumundayız: H. Peygamber -Sarıçam'ın da isabetle belirttiği gibi-¹²¹ söz konusu evlilikten önce fakirdi. Ancak bu fakirlik, başkasına muhtaç olma ve başkasının yardımı olmadan geçinememe

116 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 74-75.

117 Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 320-321.

118 İbn Hişâm, I, 327; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 43.

119 İbn Hişâm, I, 328-331.

120 Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak H. Peygamber*, Ankara, 2010, 125.

121 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 74-75.

şeklindeki bir fakirlik değildi. Daha önce de anlatıldığı gibi, ticarî faaliyetlerle uğraşan ve evlendiğinde de mevcut örf'e göre mehir ve düğün yemeği verebilen birisinin çok fakir olmaması gerekir. Muhtemelen onun fakirliği, Mekkeli zenginlerin zenginlikleriyle mukayese edildiğinde yapılan bir tespittir.

8. Hz. Hatice'nin Resûlullah'ın Maddî Durumuyla İlgili Tespiti

Hız. Muhammed'in tüm Mekke dönemi boyunca fakir olmadığını gösteren diğer bir veri/bilgi ise, Hız. Hatice'nin vahiy geldikten sonra (miladî 610) Hız. Peygamberle ilgili söylediği belirtilen bir ifadedir. Belirtildiğine göre Hız. Peygamber kendisine ilk vahiy geldiğinde çok korkmuş ve yaşadıklarını Hız. Hatice'ye anlatmıştır. Hız. Hatice ise, Hız. Muhammed'i teselli etmek için ona şunları söylemiştir: "Korkma! Yemin olsun ki Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Zira sen akrabalarına bakarsın (maddî olarak yardım edersin), doğru sözlü birisin, işlerini yapamayan acizlerin ağırlığını yüklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırır ve misafiri ağırlarsın..."¹²²

41

Hız. Hatice'ye isnat edilen yukarıdaki ifade, İslam tarihi açısından muteber müellifler olarak değerlendirebileceğimiz Buhârî, İbn Hibbân ve İbnü'l-Esîr'in yanı sıra başka önemli tarihçilerin eserlerinde de geçmektedir. Hız. Hatice'ye atfedilen yukarıdaki söz konusu ifade şayet doğru ise, ilgili dönemde Hız. Peygamberin maddî olarak iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Çünkü rivâyette, Allah Resûlü'nün bu dönemde birçok insana maddî olarak yardımda bulunduğu dile getirilmektedir.¹²³ Ayrıca Hız. Muhammed'in söz konusu zaman diliminde çok sayıda

¹²² Buhârî, Bedü'l-Vahy/3; İbn Hibbân, 51-52; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 35.

¹²³ Sancaklı, 350.

misafir ağırlaması, fakirlere yardım etmesi ve akrabalarını maddi olarak desteklemesi, onun alan değil veren el konumunda olduğunu göstermektedir. Bu durum da, Hz. Muhammed'in kendisine yetecek kadar varlıklı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Hamidullah, Hz. Hatice'ye atfedilen yukarıdaki sözle ilgili şu yorumu yapmıştır: "Tamamen değişik bir vesileyle yapılmış bir konuşmadan açıkça öğrenmiş bulunuyoruz ki Hz. Muhammed, hanımının servetine elini sürmez ve ailesini geçindirmek için yeter derecede kazanç sahibi bir yaşayış içindeydi. Kendi hesabına ticaretle meşgul oluyordu, fakat her halde hanımının ticarî işleriyle eskisi gibi meşgul olmaya devam etmiş olmalıdır; zira Mekkeliler arasındaki örf'e göre kadının mal varlığı, nikâhtan sonra asla kocanın malları haline gelmez, zevcenin sahip olduğu mallar kadının mülkiyetinde kalmaya devam ederdi."¹²⁴

42

Yeniçeri ise Hz. Hatice'nin, Hz. Muhammed'in maddî durumuna ilişkin dile getirdiği mezkûr ifadeyi şu şekilde değerlendirmektedir: "(Hz. Hatice'ye ait olan) bu ifadeler, Hz. Muhammed'in doğrudan veya bir ortağı vasıtasıyla kendi ailesine yetmesinin ötesinde akrabalarına, kimsesizlere ve fakirlere yardımda bulunacak ve misafirlerini ağırlayacak kadar bir gelir temin ettiğini gösteriyor..."¹²⁵

Nereden bakılırsa bakılsın, Hz. Peygamberin miladî 610 yıllarındaki maddî durumunun nasıl olduğuna ışık tutan yukarıdaki ifade, iki açıdan oldukça önem arz etmektedir: Birincisi, bu sözün güvenilir ilk dönem kaynaklarının neredeyse hepsinde geçmişi olmasıdır. İkincisi ise bu ifadenin, Hz. Peygamberi en iyi tanıyan annemiz Hz. Hatice tarafından söylen-

¹²⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 66.

¹²⁵ Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 320-321.

miş olmasıdır. Dolayısıyla söz konusu bilgilerden yola çıkarak şunları belirtmenin zorlama bir yorum olmayacağını düşünüyoruz: Hz. Peygamber miladî 595 yılında Hz. Hatice ile yaptığı evlilik ve devam ettirdiği ticarî faaliyetler sonucunda çok varlıklı olmuştur. Bunun göstergesi ise Allah Resûlü'nün, kıtlık döneminde sıkıntı çeken akrabalarına ve diğer fakir insanlara yardım etmesi ve insanlara cömertçe yapmış olduğu diğer ikramlardır. Bu durum ise Hz. Peygamberin iddia edildiğinin aksine zengin olduğunu göstermektedir.

9. Duhâ Sûresi 8. Âyet

Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki maddî durumunun nasıl olduğuna ilişkin mutlak doğru bilgiyi şüphesiz Kur'ân-ı Kerim vermektedir. Duhâ Sûresi 8. âyetinde Allah Resûlü'nün malî durumu hakkında şöyle buyrulmaktadır: “Ve vecedeke âilen fe eġnâ: Sen fakir iken seni zengin yapmadık mı?”¹²⁶ Söz konusu âyette geçen “âilen” ifadesi çok fakir, yoksul anlamındadır.¹²⁷ Bu âyetin bağlamı ve müfessirlerin ortak yorumları dikkate alındığında, âyette geçen “Eġnâ” ifadesinin de maddî zenginlik anlamında kullanıldığı söylenebilir.

43

Bakabildiğimiz tüm tefsir kitaplarında Duhâ Sûresi'nin Mekki yani Mekke'de nâzil olduğu belirtilmektedir.¹²⁸ Genel görüşe göre nübüvvetin ilk yılı ya da yıllarında vahiy bir süre kesilmiştir. Bu durum, doğal olarak Hz. Peygamberi üzümüştür. Duhâ Sûresi 8. âyeti, Hz. Peygamber'in söz konusu üzüntüsü üzerine nâzil ol-

¹²⁶ Duhâ, 93/8.

¹²⁷ Râzî, VIII, 604; Elmalılı, VIII, 5901; Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I-VII, (çev. Sadrettin Gümüş - Nedim Yılmaz), İstanbul, 1995, VII, 341.

¹²⁸ Nesefî, IV, 533; Ez-Zemahşerî, II,550; Şevkânî, *Fehu'l-Kadir*, I-V, Mısır, 1351, V, 443; Kurtûbî, X, 91.

muştur. Bahsi geçen âyette, genel olarak Resûlullah'a yapılan iyilikler/ikramlar hatırlatılmıştır.¹²⁹ Bu ikramlardan bir tanesi de Hz. Peygamberin maddî olarak zengin/varlıklı kılınmasıdır.

Duhâ Sûresi'nin 8. âyetini yorumlayan müfessirlerin neredeyse hepsi, şu ortak kanaati paylaşmaktadırlar: Hz. Peygamber yaşamının ilk yıllarında Mekke zenginleri kadar varlıklı bir insan değildi. Ancak Hz. Muhammed'in Mekke zenginleri kadar varlıklı olmayışı, onun çok fakir olduğu, başkasına muhtaç bir konumda bulunduğu başka bir ifadeyle çevresindekilerin yardımlarıyla yaşamını sürdürdüğü anlamına gelmemektedir. Ancak o, Hz. Hatice ile evlendikten sonra zengin olmuştur.¹³⁰

Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki fakirliğinin süresi ve derecesi ile ilgili şunları belirtmekte fayda vardır: Kur'ân'da da açıkça belirtildiği gibi Hz. Peygamber, Mekke döneminde bir fakirlik yaşamıştır. Ancak söz konusu fakirliğin onun Mekke dönemindeki yaşantısının tümünde mi yoksa belli bir dönemde mi geçerli olduğu belli değildir. Çünkü Mekke'de tüm toplumun maddî olarak sıkıntı yaşadığı hatta varlıklı insanların bile fakirleştiği (kuraklık ve savaş gibi gelişmelerin sebep olduğu) dönemler olmuştur. Buna örnek olarak, etkisi miladî 605 yıllarında da devam eden kıtlık dönemi gösterilebilir. Dolayısıyla çeşitli faktörlerin etkisiyle Mekke'de zaman zaman baş gösteren ekonomik istikrarsızlık ya da krizler, her Mekke'li'yi olumsuz yönde etkilediği gibi, Hz. Peygamberin de fakirleşmesini beraberinde getirmiş olabilir. Ancak bu tür iktisadî krizlerin Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki yaşamı

¹²⁹ İbn İshâk, 179.

¹³⁰ Bkz. Neseî, IV, 534; Ez-Zemahşerî, II, 550; Râzî, VIII, 604; Şevkânî, V, 445; Kurtûbî, X, 91; Elmalılı, VIII, 5901; Kutup, X, 504.

boyunca sürmediği de kesindir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki yaşantısının farklı özellikteki dönemlerden oluştuğu ve bu değişkenliğe bağlı olarak onun bazen fakir bir hayat yaşadığı kimi zaman da varlıklı olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamberin yaşadığı fakirliğin derecesi ile ilgili de şunlar belirtilebilir: Birçok müfessirin kısmen işaret ettiği, Sarıçam'ın ise isabetle belirttiği gibi¹³¹ Hz. Peygamberin yaşadığı fakirlik, onu aç-sefil bırakacak ve başkasına bağımlı kılacak derecede bir fakirlik değildi. Kuvvetle muhtemeldir ki bu dönemdeki fakirlik, Mekke'deki zenginlerin zenginliklerine kıyasla bir fakirlikti. Çünkü her şart altında çalışmaya devam eden, yardımlaşma ve dayanışmanın zirvede olduğu güçlü bir kabileye mensup Hz. Peygamberin, yoksulluk derecesinde bir fakirlik yaşaması pek mümkün görünmemektedir.

45

10. Boykot Yılları

Hz. Muhammed'in Mekke dönemindeki maddî durumunun tespiti açısından önem arz eden diğer önemli bir gelişme de Müslümanlara yönelik uygulanan ekonomik boykottur. Boykot yılları (miladî 616-619), şüphesiz ekonomik anlamda Müslümanlara sıkıntılı bir dönem yaşatmıştır. Bu gelişmeden sadece Hz. Peygamber değil, aynı zamanda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman gibi varlıklı Müslümanlar da olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Bilindiği gibi Mekkeli müşrikler, Hz. Ömer ve Hz. Hamza gibi önemli şahsiyetlerin müslüman olmaları, İslam'ın gün geçtikçe yayılması ve Habeşistan'a giden Müslümanların geri alınmaması gibi gelişmeler üzerine; Müslümanlara yönelik sosyal ve ekonomik bir ambargo uygulama kararı almışlardı. Bu amaca

131 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 74.

dönük olarak alınan kararlardan bir tanesi, Müslümanlarla alış-verişin yasaklanmasıdır. İlgili kararının etkili/bağlayıcı olması için de yasakları içeren karar metnini Ka'be'ye asmışlardır.¹³²

Boycot yılları döneminde kuşkusuz Müslümanlar çok sıkıntı çekmişlerdir. Hatta Müslümanların çektikleri maddî sıkıntıların derecesini içine sindiremeyen bazı Mekkeli müşrikler bile, Mekke ileri gelenlerinin baskılarını ve muhtemel riskleri göze alarak, gizliden gizliye (akrabaları olan Müslümanlara) buğday ve benzeri yiyecek yardımıyla bulunmaya çalışmışlardır.¹³³ Bu durum, Müslümanların en basit temel yiyeceklerden bile mahrum bırakıldıklarını göstermektedir.

46

Müslümanlar kendilerine ekonomik ambargonun uygulandığı dönemde sahip oldukları servetlerini tüketmişlerdi. Müslümanlar boykot yıllarında kervan ticaretini de yapamıyorlardı. Ayrıca Mekkeliler hac mevsimi ve haram aylarda bile Müslümanlara yiyecek maddelerini yüksek fiyattan satıyor ve onların iyice sıkıntı çekmelerine neden oluyorlardı.¹³⁴

Sonuç olarak boykot yıllarında Müslümanlar maddî açıdan büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Söz konusu sıkıntılara Hz. Peygamber de maruz kalmıştır. Ancak bazı araştırmacıların yaptığı gibi,¹³⁵ yaklaşık 3 yıl süren boykot yılları dönemi üzerinden bir genelleme yaparak, Hz. Muhammed'in Mekke dönemi boyunca çok fakir bir hayat yaşadığı şeklinde bir sonuç çıkarmanın da doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü boykot yılları sınırlı bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem-

132 İbn Hişâm, I, 467.

133 Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 73.

134 Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 106.

135 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 114 vd.

de herkes gibi doğal olarak Hz. Peygamber de –iradesinin dışındaki bir gelişmenin sonucu olarak – maddî anlamda her türlü sıkıntıyı çekmiştir. Dolayısıyla bu sınırlı olan sıkıntılı dönemi gerekçe göstererek, Hz. Muhammed’i hayatının tümünde fakir olarak görmenin/göstermenin doğru bir yaklaşım olmayacağını düşünüyoruz. Örneğin Hz. Peygamber –onun 571 yılında doğmuş olduğu kabul edilirse- Hatice annemizle takriben miladî 595 yılında evlenmiştir. Hz. Peygamberin varlıklı olmasına vesile olan bu evlilik ile (miladî 595) boykot yılları (miladî 616) arasında 21 yıl vardır. Bu 21 yıl içerisinde Hz. Peygamber varlıklı bir yaşam sürdürmüştür. Dolayısıyla 3 sene süren boykotun Mekkeli Müslümanlar açısından sebep olduğu ekonomik sıkıntıları esas alarak, Hz. Peygamberin Mekke döneminin tamamında fakir olduğu şeklinde bir iddia ileri sürmek doğru değildir. Bu iddiada bulunanlar, öncelikle Hz. Peygamberin yaşamındaki dönemsel şartları dikkate almamışlardır. Ayrıca mevzu bahis iddianın, tekil bir veri üzerinden genelleme yapma şeklindeki yanlış bir yöntemin sonucu olduğu söylenebilir.

11. Hz. Muhammed’in Mekke Dönemindeki Maddî Durumunun Genel Bir Değerlendirmesi

Hızı ve süresi ne olursa olsun, bir toplumda meydana gelen siyasî, sosyal ve iktisadî gelişme ve değişimler, direkt ya da dolaylı olarak o toplumun mensuplarını da etkiler. Bu tespiti esas aldığımızda, Mekke toplumunun bir mensubu olan Hz. Peygamberin de söz konusu toplumdaki gelişme ve değişimlerden etkilendiği ve özellikle ekonomik kriz diyebileceğimiz gelişmelerin, onun da maddî durumunu olumsuz yönde etkilediğini söyleyebiliriz.

Hz. Muhammed’in, peygamber olması hasebiyle çok

dinamik bir yaşam sürdüğü söylenebilir. Sözü edilen yaşam, muhtelif olay, durum ve gelişmeleri içeren birbirinden farklı zaman dilimlerinden oluşmaktadır. Peygamber Efendimizin çocukluk döneminde bir süre çobanlık yapması; gençlik yıllarında uzun süre ticaretle uğraşması; vahiy geldikten sonra tebliğ faaliyetine yoğunlaşması; Mekkelilerin ekonomik boykotuna maruz kalması ve nihayetinde doğduğu şehri terk etmesi gibi farklı durum ve gelişmeler bunun bir göstergesidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber için sabit bir yaşam tarzından bahsetmenin tarihi açıdan çok zor olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda Allah Resûlü'nün yaşamının belli bir dönemini esas alarak onun maddî durumunun niteliğini tespit etmeye çalışmanın metot açısından doğru bir yaklaşım olmadığını belirtmek isteriz.

48

Hz. Peygamberin tek düze olmayan yaşam şekli, doğal olarak onun malî durumuna da yansımıştır. Bu yüzden Hz. Peygamberin Mekke'deki maddî durumunun sabitliğinden bahsetmek oldukça zordur. Dolayısıyla bir takım sınırlı ve yanlış verilerden hareketle, Hz. Muhammed'in Mekke dönemi boyunca fakir ya da zengin olduğu şeklinde bir genelleme yapmak mümkün görünmemektedir. Bu gerçek; Hz. Muhammed'in maddî durumunu araştırırken Mekke'deki dönemsel şartları dikkate almayı, onun malî durumuyla ilişkisi olan tüm durum ve gelişmeleri incelemeyi kısacası bu konuyu bütüncül bir yaklaşımla ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Hz. Peygamberin yetim olarak doğuşunu, babasından kendisine kalan mirasın miktarını ve sütannesi Halime'ye verilmesi sürecinde yaşanan gelişmeyi, Peygamber Efendimizin fakirliğine yorumlamak; Mekke'deki kabile anlayışı ve iktisadî yapının yanı sıra, Hz. Muhammed'i himayesine alan Abdül-

muttalib'in maddî durumunun niteliğiyle çelişmektedir. Her şeyden önce bir insanın yetim olarak doğuşunu onun fakirliğine yorumlamak doğru değildir. Ayrıca babası Abdullah'tan Peygamberimize kaldığı belirtilen miras, Arap miras hukuku gereği dedesi Abdülmuttalib'e verilmiştir. Bu dönemde kabilenin reisi olan Abdülmuttalib ise malî anlamda iyi durumdadır. Bunun bir göstergesi de Abdülmuttalib'in, Hz. Peygamberi sütannesine verecek kadar zengin oluşudur.

Hız. Peygamberin fakir olduğu şeklindeki tez için kullanılan delillerden bir tanesi de Hız. Peygamberin çocukluk döneminde yaptığı çobanlık ve daha sonra amcası Ebû Tâlib'le birlikte yaptığı ticarî faaliyetlerdir. Allah Resûlü'nün çobanlık yapması ve ticaretle uğraşmasını, onun kimseye yük olmadan geçimini temin etme, başkasına bağımlı hâle gelmeden özgürlüğünü muhafaza etme çabası olarak da görebiliriz. Aynı şekilde Hız. Peygamberin söz konusu çabasını onun cehalet, sefalet ve felaketin adı olan fakirlikten kurtulma ya da fakir duruma düşmeme amacına dönük bir mücadele olarak da değerlendirmek mümkündür. Ayrıca ücret karşılığında bir süre çobanlık yapan, gençlik döneminde uluslararası çapta ticaretle uğraşan bir insanın fakirliğinden ve fakirliği teşvik etmesinden bahsetmek ne kadar doğru olabilir ki...

Hız. Peygamber, miladî 595 yılında Mekke'nin en zengin tüccarları arasında bulunan Hız. Hatice ile evlenmiştir. Peygamberimiz, Hız. Hatice'ye mevcut örfün gerektirdiği miktarda mehir vermiştir. Allah Resûlü söz konusu evlilik sebebiyle Mekke eşrafına düğün yemeği ikramında bulunmuştur. Tüm bu veriler, Hız. Peygamberin bu dönemde başkasına muhtaç olacak derecede fakir olmadığını göstermektedir. Ayrıca Pey-

gamberimizin çok varlıklı olan Hz. Hatice ile evlenmesini, onun meşrû ve hayır yolunda kullanılabilecek bir zenginliği fakirliğe tercih ettiği şeklinde değerlendirebiliriz.

Kur'an-ı Kerim ve İslam Tarihi ana kaynaklarında da belirtildiği gibi, Hz. Muhammed'in Hatice annemizle evlenmesi ve daha sonra onun ticarî faaliyetlerini sürdürmesi, doğal olarak Efendimizin zengin olmasını beraberinde getirmiştir. Peygamberimizin bu dönemde başkasının yardımı olmadan sekiz kişilik ailesini geçindirmesinin yanı sıra bazı fakirlerin de bakımını üstlenmesi; akrabalarından fakir olanlara maddî yardımda bulunması ve bol bol ikramda bulunması onun varlıklı olduğunu göstermektedir.

Mekke'de hayatın doğal akışı içerisinde Hz. Muhammed'in maddî olarak fakirlikyaşadığı dönemler de olmuştur. Tüm Mekke ve çevresinin etkilendiği kıtlık yılları ve en zengin Müslümanların bile servetlerini kaybedip fakirleştikleri boykot döneminde olduğu gibi. Dikkat edilirse Hz. Peygamberin de fakir olmasına neden olan bu sosyal, siyasal ve iktisadî gelişmeler, Peygamberimizin iradesi dışında gelişen olaylardır. Buna rağmen Hz. Peygamber bu dönemdeki fakirlik için hiçbir zaman "Kaderdir, yapılacak bir şey yoktur." dememiştir. O, çalışma ve kazanmaya devam ettiği gibi Müslümanları da bu yönde teşvik etmiştir.

Hz. Peygamberin yaşadığı fakirlik dönemi, onun Mekke'deki hayatının zaman olarak çok az bir kısmını teşkil etmektedir. Örneğin Hz. Peygamberin evlenmeden önce kıtlık yıllarında yaşamış olduğu fakirlik ve boykotun beraberinde getirdiği yokluk, Peygamberimizin Mekke dönemindeki 53 yıllık yaşamının çok sınırlı bir kısmını oluşturmaktadır. Bu sınırlı dönemdeki fakirliği esas alarak "Hz. Peygamberin Mekke döneminin tümünden fakir olduğu" tarzında bir genelleme yapmak doğru değildir.

Boykot uygulamasının sonucunda, diğer Müslümanlar gibi, Hz. Peygamber de maddî olarak çok fakirleşmiş ve birçok sıkıntıya maruz kalmıştır. Kuvvetle muhtemeldir ki “Hz. Peygamberin karnını doyurmak için çoğu zaman ekmek bulamadığı, günlerce aç kaldığı ve açlıktan karnına taş bağladığını”¹³⁶ anlatan haber ve benzeri rivâyetler de Hz. Peygamberin bu dönemde yaşadığı maddî sıkıntıları yansıtmaktadır. Bu ve benzeri haberlerden yola çıkarak Hz. Peygamberin Mekke dönemi boyunca fakirlik yaşadığını söyleyemeyiz. Aynı şekilde Allah Resûlü’nün sınırlı bir dönemde yaşamış olduğu malî sıkıntıları ölçü alarak onun fakirliği övdüğü ve teşvik ettiği şeklinde bir sonuç da çıkaramayız.

Hz. Peygamberin fakir olduğu şeklindeki tez için kullanılan delillerden bir tanesi de fakirleri öven hadislerdir. Bu içerikteki hadislerin önemli bir kısmının Mekke döneminin izlerini taşıdığını düşünüyoruz. Başka bir ifadeyle, fakirleri öven hadislerin çoğunun Mekke dönemindeki uygulamalarla bağlantılı olarak dile getirildiğini tahmin ediyoruz. Bilindiği gibi Mekke döneminde Peygamber Efendimizin etrafında toplanan insanların önemli bir kısmı fakirlerden oluşuyordu. Bunlar, fakir oldukları gerekçesiyle Mekke aristokrasisi tarafından ötekileştiriliyor ve ötekileştirme siyasetine bağlı olarak fakirler, küçümseniyor; dışlanıyor ve Bilal-i Habeş örneğinde olduğu gibi, zaman zaman şiddete maruz kalıyordu. Medine döneminde ise Müslüman toplumda yine fakirler vardı. Ancak bu dönemdeki fakirler, toplumun en düşük sınıfı olarak kabul edilmiyor; küçümsenmiyor ve dışlanmıyordu. Dolayısıyla ilgili hadislerden anlıyoruz ki, Hz. Peygamberin övdüğü fakirlerin önemli bir kısmı, Mekke döneminde ayrımcılığa maruz kalan fakirlerdi.

¹³⁶ İbn Mâce, Et’ime/49; Tirmizî, Zühd/38.

Hız. Peygamber söz konusu hadislerle bu fakirlerin de temelinde insan oldukları, fakirliğin ayıplanma ve dışlanma sebebi olamayacağını, Allah katında üstünlüğün ancak takva ile olacağı mesajını vermeye çalışmıştır. Görüldüğü gibi Hız. Peygamberin buradaki hadislerle temel amacı, Mekkeliler tarafından dışlanan, ezilen fakirlerin sahiplenmesini ve bu sosyal grubun hayata tutunmasını sağlamaktır. Fakirleri öven aşağıdaki hadisler ve benzeri rivayetler bu bağlamda değerlendirilmelidir:

“Saçı başı dağınık, ayakları tozlu, üstü başı yırtık ve yiyecek bir iki lokması olmayan nice insanlar vardır. Bu tür insanlar (herhangi bir konuda) Allah’a yemin etseler Allah onları haklı çıkarır.”¹³⁷

“Size cennete gidecek insanları bildireyim mi? Onlar fakir oldukları ve insanlar tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin değeri vermediği fakat şöyle olacak diye yemin ettikleri zaman, isteklerini Allah’ın kabul edeceği kimselerdir.”¹³⁸

“Yemeğin en kötüsü zenginlerin davet edildiği ancak fakirlerin çağırılmadığı düğün (velime) yemeğidir.”¹³⁹

Sonuç olarak, Mekke dönemindeki bazı dönemsel şartlarla bağlantılı olarak dile getirilmiş ve fakirleri/fakirliği öven hadislerden yola çıkarak, Hız. Peygamberin tüm yaşamı boyunca fakir olduğunu ve fakirliği övdüğünü düşünmenin doğru olmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca Hız. Muhammed’in özellikle boykot döneminde yaşadığı fakirliği onun tüm yaşamına teşmil etmek ve Resûlullah’ın fakirliği övdüğü şeklinde bir tez ileri sürmek, her şeyden önce tarihî verilerle örtüşmemektedir. Bize göre, söz konusu tezin temelinde lafızcı ve genellemeci bir yaklaşımın

137 Vekî’ b. Cerrah, er-Ruâsî (ö. 197/812), *Zahidler Kitabı (Kitâbu’z-Zühûd)*, (çev. Ahmet Yıldırım-Nuri Tuğlu), İstanbul, 2012, 84.

138 Buhârî, Eymân/9; Edeb/61; Tirmizî, Cehennem/13.

139 İbn Mâce, Nikâh/ 25.

yanı sıra; Kur'an'ı, sahih hadisleri, Mekke döneminin siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi şartlarını bilmemek yatmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Hz. Peygamber'in hicretten önce yaşamış olduğu fakirlik, sınırlı bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemlerde yaşadığı fakirlik bile onu aç-sefil bırakacak ve başkasına muhtaç kılacak bir fakirlik değildir. Çünkü o, bu dönemlerde dahi başkasının yardımı olmadan evlenmiş, düğün giderlerini karşılayabilmiş; kalabalık bir aileyi geçindirmiş; akrabalarından yardıma muhtaç olanlara yardım elini uzatmış ve fakirlere yönelik olarak infakta bulunmuştur. Dolayısıyla, Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki maddî durumunun niteliğiyle ilgili olarak illaki bir genelleme yapılacaksa, bu genellenenin de "Hz. Peygamber Mekke döneminde fakirdi" şeklinde değil de, "Allah Resûlü Mekke döneminde genel olarak zengindi." şeklinde olması gerekir diye düşünüyoruz. Zira konuyla ilgili tarihî bilgiler bunu gerektirmektedir. Ancak Müslümanlar olarak genelde fakir oluşumuz, sıkıntılı din anlayışımız, zenginlik ve zenginlerle ilgili olumsuz kanaatimiz ve bakış açımızı şekillendiren mevcut kültür bizi "fakir peygamberi", "zengin peygambere" tercih etmeye zorlamaktadır.

II. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN MEDİNE DÖNEMİNDEKİ MADDÎ DURUMU

HZ. PEYGAMBER VE BERABERİNDEKİ MÜSLÜMANLAR, Mekke'deki tüm servetlerini bırakarak Medine'ye hicret etmek durumunda kalmışlardır. Bu, Mekke döneminde en zengin Müslümanların bile Medine'ye fakir bir şekilde gittikleri anlamına gelmektedir. Ayrıca hicretin ilk yıllarında Medine'de artan nüfus, başlayan savaşlar ve yaşanan zahire sıkıntısı, özellikle muhacir Müslümanların hicretin özellikle ilk yıllarında doğal olarak maddî sıkıntı yaşamalarına neden olmuştur.¹⁴⁰ Zikredilen maddî sıkıntı, Ensar-Muhacir arasında yapılan Muâhat (Kardeşleştirme) Projesi kapsamında Medineli Müslümanların yaptıkları yardımlarla büyük oranda aşılmıştır.¹⁴¹

56

Hicretin ilk senesinde, Hz. Muhammed de fakir bir hayat yaşamıştır. Allah Resûlü, zikredilen dönemde geçimini Medineli Müslümanların verdikleri hediyelerle / yaptıkları yardımlarla sağlamaya çalışmıştır. Hz. Peygambere verilen hediyelerin ise genel olarak yemek ikramı, hurma, hurmalık (hurma ağacı ve hurma bahçeleri), ev eşyaları ve süt veren deve, koyun gibi hayvanlardan oluştuğu söylenebilir.¹⁴²

Medineli Müslümanların, Hz. Peygambere hurma ağacı ya da hurma bahçesi hediye etme şeklindeki uygula-

140 İbn Hişâm, II, 140-141; Abdülkadir Udeh, *İslam'da Mal ve İdare*, (çev. Hz. Tahsin Feyizli), İstanbul, 1985, 118- 119.

141 İbn Hişâm, II, 176; Hamidullah, Muhammed, "Asr-ı Saadet Öncesi Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, (çev. İ. Süreyya Sırma), İstanbul, 1995, I, 149; Algül, Hüseyin, "Asr-ı Saadette İdarî Hayat", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, İstanbul, 1995, II, 150-151.

142 Bk. İbn Sa'd, I, 388-389, 489-491.

ması, Kureyza ve Nadiroğulları'nın topraklarının fethine kadar sürmüştür.¹⁴³ Söz konusu yerlerin fethinden sonra, Hz. Peygamber artık bu tür hediyeleri kabul etmemiştir.¹⁴⁴ Çünkü Allah Resûlü, bu tarihten sonra kimsenin yardımı olmadan ve özellikle elde edilen ganimetler sayesinde geçimini sağlayabilecek bir duruma gelmiştir.

Hz. Muhammed'in Medine dönemindeki hayatının, farklı dönemlerden oluştuğu ve dolayısıyla aynılık arz etmediği söylenebilir. Örneğin hicretin ilk bir ya da iki yılı, Medine'ye yerleşme ve alışma dönemidir. Daha sonra ana hatlarıyla şu gelişmeleri içeren farklı dönemler birbirini takip etmiştir: a) Bedir'le başlayan gazve ve seriyyeler (sırasıyla Müşrik, Yahudi ve Hristiyanlarla savaşlar yapılır) dönemi. b) Hudeybiye Antlaşması'nın sonucunda doğan barış ortamı dönemi. c) Hayber Fethinin beraberinde getirdiği bol ganimetler dönemi. d) Müslümanların tüm Arabistan'a hâkim olmasını sağlayan Mekke Fethi ve sonrasındaki gelişmeleri kapsayan dönem.

57

Yukarıda sözü edilen farklı dönemlerin, Hz. Peygamberin malî durumunun farklılık göstermesinde etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Biz bu ihtimali dikkate alarak, Resûlullah'ın Medine dönemindeki malî durumunun niteliği hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olmak için, bir yöntem olarak konuyla ilgili farklı durumlardan, gelişme ve bilgilerden yararlanmaya çalışacağız. Söz konusu yöntem bağlamında şunu yapacağız:

Öncelikle Allah Resûlü'nün Medine dönemindeki gelir/geçim kaynaklarını detaylı bir şekilde ele alacağız. Daha sonra Peygamber Efendimizin gider kalemlerini inceleyeceğiz. Ni-

143 Mâverî, *Ahkâmü's-Sultaniyye*, 189.

144 Buhârî, *Meğâzî*/14.

hayatinde de söz konusu gelir ve giderler ışığında Hz. Muhammed'in Medine dönemindeki maddi durumunun nasıl olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

1. Hz. Peygamberin Gelir Kaynakları

Hayvancılık

Medine döneminin özellikle ilk iki yılında Hz. Peygamberin en önemli geçim kaynağını hayvancılık teşkil etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Medineli Müslümanlar, Hz. Muhammed'e süt veren çok sayıda deve ve koyun gibi hayvan hediye etmişlerdir. Hz. Muhammed gerek sahâbîlerin verdikleri ve gerekse kendisinin satın aldığı hayvanların eti, sütü, yünü ve derisinden yararlanarak geçimini sağlamaya çalışmıştır.

58

Hz. Muhammed'in sahip olduğu hayvan türleri ve sayıları konusunda birbirleriyle çelişen farklı rivâyetler mevcuttur. Aynı şekilde, söz konusu hayvanların sayısına ilişkin verilen rakamların hangi yıllara ait olduğu da belirtilmemiştir. Örneğin İslam Tarihinde kaynak olması açısından önemli bir yeri bulunan İbn Sa'd ve İbnü'l-Esîr, Hz. Peygamberin süt veren 20 adet devesi, 7 koyun ve 7 keçisinin bulunduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) Allah Resûlü'nün 45 deve, 100 adet koyun ya da keçisi ve ayrıca net olmasa da 16 atının varlığından bahsetmektedir.¹⁴⁶ İbn Abbas ise, muhtemelen Hz. Peygamberin Veda Haccı'nda kesmek

¹⁴⁵ İbn Sa'd, I, 489-498; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmîl*, II, 269.

¹⁴⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, I-V, (çev. Muzaffer Can), İstanbul, 1989, I, 163-164.

üzere Mekke'ye götürdüğü belirtilen 100 deveyi¹⁴⁷ esas alarak, Resûlullah'ın 100 devesinin bulunduğunu zikretmiştir.¹⁴⁸

Peygamber Efendimiz bizzat kendi parasıyla, çarşıda sık sık at, deve ve keçi gibi hayvanlar satın almıştır.¹⁴⁹ Yine onun zaman zaman kendisine ait bazı hayvanları sattığına ilişkin rivâyetler vardır.¹⁵⁰ Aynı şekilde, Allah Resûlü'nün kurbanlık hayvanlarını kendi parasıyla satın aldığına dair kaynaklarımızda bilgiler mevcuttur.¹⁵¹ Tüm bu bilgiler, Hz. Peygamberin geçiminde hayvancılığın önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Ancak burada şu soru sorulabilir: Hz. Muhammed'in sahip olduğu hayvanlar kendisini geçindirecek ve hatta zengin edebilecek kadar maddî olarak büyük bir yekûn oluşturmuş mudur?

Allah Resûlü'nün sahip olduğu koyun, keçi ve at gibi hayvanların sayısı ve bunların her birinin ortalama fiyatı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Fakat develerin fiyatı konusunda bir tahminde bulunmamızı sağlayacak kadar bilgi mevcuttur. Örneğin birçok kaynakta belirtildiğine göre Hz. Peygamber, develerinden bir tanesini Hz. Ebû Bekir'den satın almıştır. Resûlullah'ın bu deve için 400 dirhem ödediği nakledilmektedir.¹⁵² Ancak burada da belirtmek durumundayız ki develerin fiyatları, devenin kalitesine göre değişiyordu. Bunu da Hz. Peygamberin aldığı ya da sattığı develerin fiyatlarından anlı-

¹⁴⁷ İbn Kayyim, *Zâdul- Meâd*, II, 825-826.

¹⁴⁸ El-İsbehânî, (ö. 369/979), *Hz. Peygamberin Edeb ve Ahlakı*, (çev. Naim Erdoğan), İstanbul, 1995, 139.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, I, 489, 492.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, I, 489, 492.

¹⁵¹ İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852/1449), *Selamet Yolları*, I-IV, (çev. Ahmet Davutoğlu), İstanbul, 1967-1970, III, 135.

¹⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 269.

yoruz. Sonuç olarak bir devenin fiyatının yaklaşık olarak 400 dirhem olduğu dikkate alınır, Resûlullah'ın genel olarak tüm hayvanlarının, özelde ise develerinin maddî olarak önemli bir meblağ tuttuğu söylenebilir. Fakat söz konusu hayvanların, Hz. Peygamber için tek geçim kaynağı olduğunu ve aynı zamanda onu varlıklı kıldığını söylemek de zorlama bir yorum olacaktır.

Ticaret

Hz. Peygamberin ticaretin yapısı, işleyişi ve ahlâkiliği ile ilgili yaptıkları ve söyledikleri, onun ticaretin içinde olduğu ve doğal olarak ticareti iyi bildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim o, geçimin büyük oranda ticaret üzerinden sağlandığı Mekke şehrinde yaşamış ve kendisi de burada yaşamının önemli bir kısmını ticarî faaliyetler içerisinde geçirmiştir.

60

Aynı zamanda bir beşer olan Allah Resûlü, Medine döneminde de ticarî faaliyetlere devam etmiştir.¹⁵³ Onun sık sık ticarî merkezlere uğraması, bu esnada da kimi zaman at, koyun ve deve gibi hayvanları satın alması bazen de satması bunu göstermektedir.¹⁵⁴ Ayrıca Hz. Peygamber şehirde İslam ahlâkı temelinde bir ticarî anlayış oluşturmaya çalışmıştır.¹⁵⁵

Müslümanlar, Medine döneminde iktisadî hayatta önemli bir belirleyiciliği bulunan kervan ticaretini devam ettirmişlerdir. Hz. Peygamber ise sözü edilen kervanlara uzak ticarî merkezlere gitmek sûretiyle katılmamıştır. Ancak o, bu kervanlara ve ticarî

¹⁵³ Şulul, 143.

¹⁵⁴ İbn Sa'd, I, 489, 492; İbn Hacer el-Askalanî, III, 135.

¹⁵⁵ Kallek, Cengiz, "Narh Konusuna Yeniden Bakış", *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, sayı 7, 2006, 259-260.

amaçlı seriyyelere malıyla ortak olmuştur.¹⁵⁶ Dolayısıyla Hz. Peygamberin Medine dönemindeki geçim kaynakları arasında ticaretin de önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

Hediyeler

Hz. Peygamberin gelir kaynakları arasında bazı sahâbîlerin, kabile ve devlet başkanlarının vermiş oldukları hediyelerin önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir. Bu hediyelerin başında da genel olarak hurma ağaçları, hurma bahçeleri, at, deve, katır gibi hayvanlar, yiyecek, giyecek, köle-cariye ve ev eşyaları geliyordu.

Sahâbîler arasında Hz. Muhammed'e en büyük bağışı yapan kişi, Muhayrik ismindeki şahıstır. Muhayrik, Uhut Savaşı'nda şehit düşmüştür. O, şehit düşmeden önce kavmine, şehit olması hâlinde sahip olduğu tüm mallarının Hz. Peygambere verilmesini vasiyet etmiştir. Hz. Peygamber ise kendisine vasiyet edilen bu malları almış, hem kendisi istifade etmiş; hem de ihtiyaç sahiplerini faydalandırmıştır.¹⁵⁷

Kaynaklarımızın çoğunda belirtildiğine göre Muhayrik, Allah Resûlü'ne verilmek üzere 7 adet hurma bahçesi vasiyet etmiştir.¹⁵⁸ Mâverîdî ise, Muhayrik'ın Hz. Peygambere 7 ev dolusu malı vasiyet ettiğini belirtmiştir. Mâverîdî'nin belirttiğine göre bu mallar şunlardır: Her cins yiyecek maddesinin bulunduğu 1 ambar dolusu yiyecek, 1 ambar un, 1 ev, kadın hizmetçi, 1 sarnıç su, 1 sürüyü oluşturacak sayıda at, 1 ev dolusu kuzu, 1 sürüyü meydana getirecek kadar koyun, sığır ve develer.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Şulul, 143.

¹⁵⁷ İbn Hişâm, I, 192-193; Seyyidinnâs, I, 334.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, I, 501; Mâverîdî, *Ahkâmû's-Sultâniyye*, 189.

¹⁵⁹ Mâverîdî, *Ahkâmû's-Sultâniyye*, 189.

Belirtmek durumundayız ki Mâverdi'nin, Muhayırık'ın 7 ev dolusu eşya bıraktığına dair verdiği bilgiyi –bakabildiğimiz kadarıyla- hiçbir kaynakta bulamadık. Mâverdi, Muhayırık'ın vasiyet ettiği belirtilen “7 adet hurma bahçesi” ifadesini “7 ev dolusu eşya” şeklinde anlamış olabilir. Ancak nereden bakılırsa bakılsın, Muhayırık tarafından Hz. Peygambere vasiyet edilen malın, önemli bir yekûn oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Zengin sahâbîlerin yanı sıra, çok sayıda kabile reisi ve devlet başkanı da Hz. Peygambere maddî değeri yüksek bazı hediyeler vermiş/göndermiştir.¹⁶⁰ Örneğin kendisine İslam'a davet mektubu gönderilen Mısır Kralı Mukavkıs, Resûlullah'a hediye olarak çok sayıda eşya göndermiştir. Ayrıca Mukavkıs, Peygamber Efendimize hediyelik eşyaların yanı sıra iki tane de cariyeye göndermiştir.¹⁶¹ Bu cariyelerden bir tanesi, Peygamberimizin oğlu İbrahim'in annesi Mâriya idi.¹⁶²

62

Sonuç olarak, Medine'de devlet başkanlığı görevini de ifa eden Hz. Peygambere değişik konumlardaki insanlar tarafından farklı sayıda ve nitelikte hediyeler verilmiştir/gönderilmiştir. Mevzu bahis hediyeler arasında hurma ağaçları, süt veren hayvanlar, yiyecek ve cariyeye gibi maddî değerler bulunuyordu. Allah Resûlü söz konusu hediyelerden bizzat kendisi istifade ettiği gibi, bunları fakirlerin ihtiyaçları için kullandığı da olmuştur. Dolayısıyla bu tür hediyelerin Hz. Peygamber için bir gelir kalemi oluşturduğu söylenebilir.

160 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 268-269; Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, 292.

161 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 643.

162 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 643.

Ganimetler

Ganimet ve feyin, Allah Resûlü'nün gelir/geçim kaynakları arasında önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Ganimetler altbaşlığı altında, elde edilen ganimetler ile fey gelirleri üzerinde duracağız. Bu çerçevede, ganimet ve fey getiren savaşları ve barış antlaşmalarını kronolojik olarak ele almaya ve bu süreçlerde elde edilen ganimet ve fey gelirlerini, Hz. Peygamberin malî durumunun niteliği açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Ganimet, savaş yoluyla elde edilen her türlü mal ve esirler anlamına gelmektedir.¹⁶³ Kur'an'da, savaş hukukunun bir parçası olarak ganimetin kime, ne oranda verileceği hicretin ikinci yılında teferruatlı olarak açıklanmıştır.¹⁶⁴ Hz. Peygamber de Kur'an'ın ilgili hükmünü esas alarak, alınan ganimetleri tahsis etmeye ve payına düşen ganimetleri de önemli bir geçim kaynağı olarak değerlendirmeye çalışmıştır.

63

İslam tarihinde ilk ganimet Bedir Savaşı'nda elde edilmiştir. Adı geçen savaşta ele geçirilen ganimetlerin nasıl paylaşılacağı konusu bir ihtilaf nedeni olmuştur. Söz konusu ihtilaf üzerine Enfâl Sûresi'nin birinci âyeti nâzil olmuştur.¹⁶⁵ Zikredilen âyetle "ganimetlerin (ganimete enfâl da denmiştir) Allah ve Resûlüne ait olduğu" belirtilmiştir. Daha sonra nâzil olan Enfâl

163 Mâverî, *Ahkâmû's-Sultâniyye*, 140; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 311.

164 Konuyla ilgili âyetin meali şu şekildedir: "... Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla Kadirdir." (Enfâl, 8/41). Bu âyetle de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber ganimetlerden direkt olarak aldığı beşte birlik kısmının hepsini kendisine almamıştır. Bu kısımdan; fakir, yolcu ve yetim gibi kesimler de yararlandırılmıştır.

165 Bkz. Enfâl, 8/1.

Sûresi 41. âyet, ganimetlerle ilgili hükmü detaylı bir şekilde açıklamıştır. Buna göre savaş sonucunda elde edilen ganimetlerin beşte biri direkt olarak Hz. Peygambere verilmiş, geri kalan beşte dörtlük kısım ise Allah Resûlü'nün de aralarında bulunduğu gaziler arasında eşitçe bölüştürülmüştür.¹⁶⁶

Ebû Yûsuf, ganimet hissesinin Hz. Peygambere üç şekilde geldiğini belirtmiştir:

a) Taksim edilecek ganimetten kendisinin seçtiği safiy. Safiy, Hz. Muhammed'in savaştan sonra elde edilen ganimet içerisinde en çok beğendiği bir şeyi alma hakkına sahip olmasıdır. Safiy, yerine göre kılıç, at, deve, kalkan, köle ve cariye olabiliyordu. Örneğin Hayber fethedilince Resûlullah, elde edilen ganimetlerden safiy olarak, Safiyye bint Hüsey'i kendisine almıştır.

64

b) Taksim edilmeden önce mevcut ganimetlerden alınan beşte birlik pay.

c) Ganimetin gazilere dağıtılan beşte dörtlük kısmından alınan pay.¹⁶⁷

Hz. Peygamber Bedir Savaşı'nın ardından hicretin ikinci yılında Medine Anayasası'nı ihlâl eden Kaynukaoğulları Yahudileriyle savaşmıştır. Bu savaşta bol miktarda ganimet elde edilmiştir. Bahsi geçen savaşta elde edilen ganimetler, "Biliniz ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin, mutlaka beşte biri Allah'ın, Resûlü'nün, hanımların, yetimlerin, yoksulların ve yolcunundur"¹⁶⁸ âyeti esas alınarak paylaştırılmıştır.

¹⁶⁶ Ebû Ubeyd, 340; Kudâme b. Cafer, 190-191; İbn Zenceveyh, I, 86-87; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 111; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 311.

¹⁶⁷ Ebû Yûsuf, 55.

¹⁶⁸ Enfâl, 8/41.

Kaynukaoğulları'ndan alınan ganimetlerin beşte biri direkt olarak Hz. Peygambere verilmiştir. Geri kalan beşte dörtlük kısım ise gaziler arasında dağıtılmıştır.¹⁶⁹ Ayrıca gaziler arasında bölüştürülen beşte dörtlük kısımdan da Hz. Peygamber pay sahibi kılınmıştır. Söz konusu tüm veriler, Kaynukaoğulları Yahudileriyle yapılan savaşta elde edilen gelirin yüzde sekizinin, Hz. Muhammed'e düştüğünü göstermektedir.¹⁷⁰

Hz. Peygamberin gelir kaynaklarından bir tanesini de feyler oluşturmuştur. Fey, savaş yapılmaksızın yapılan antlaşmalar çerçevesinde gayr-ı müslimlerden alınan her türlü mala verilen genel bir isimdir.¹⁷¹ Ayrıca fey kavramı, ganimet dışında gayr-ı müslim halktan tahsil edilen vergi ve arazi gelirlerinin genel ismi olarak da kullanılır. Medine'de Nadiroğulları'ndan alınan araziler, feye örnek olarak verilebilir.

65

Bazı gelir çeşitlerine ve bunların neye göre dağıtıldığına ilişkin bilgiler verdikten sonra, şimdi de yapılan savaşlardan ne tür ganimetlerin alındığı, bunların neye göre taksim edildiği ve Hz. Peygamberin payına nelerin düştüğü üzerinde durmaya çalışacağız. Bu çerçevede kronolojik bir sıra dâhilinde Kaynuka, Nadir ve Kureyzoğulları Yahudileriyle yapılan savaşların yanı sıra Hayber ve çevresinin fethini ele almaya, bu süreçlerde elde edilen gelirleri tespit etmeye ve bunların Hz. Peygamberin maddî durumunun niteliği açısından ne anlam ifade ettiğini yorumlamaya çalışacağız.

¹⁶⁹ Karaman, Hayrettin, "Asr-ı Saadette İslam Hukukunun Oluşumu", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995, III, 74.

¹⁷⁰ Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 339.

¹⁷¹ Mâverdi, *Ahkâm-u's-Sultaniyye*, 140; Beşer, Faruk, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, Ankara, 1987, 193.

Bilindiği gibi Medine'de Müslüman, Yahudi ve müşrik gibi dinî, etnik ve kültürel yapılar arasında bir takım hak ve sorumlulukları içeren bir antlaşma metni hazırlanmıştır. Bu metin, Medine Anayasası olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu Anayasayı ilk defa tek taraflı olarak Kaynukaoğulları Yahudileri ihlâl etmişlerdir. Kaynukaoğulları'nın mevcut Anayasayı ihlâl etmeleri üzerine Hz. Peygamber, bunlar üzerine yürümüş ve onları 15 gün boyunca muhasara altına almıştır.¹⁷² Adı geçen kabile 1500 kılıç, 300 zırhlı elbise, 2 bin mızrak ve 500 kalkanı bırakıp Medine'yi terk etmek durumunda kalmıştır.¹⁷³ Neticede Kaynukağulları'ndan kalan malların beşte biri Hz. Peygambere verilmiş, geri kalan beşte dörtlük kısmı da Müslümanlar arasında bölüştürülmüştür.¹⁷⁴

66

Hicrî 4. yılda Medine Sözleşmesi'ni bozan ve Medine'den çıkarılan ikinci Yahudi kabilesi Nadiroğulları olmuştur.¹⁷⁵ Hz. Peygamber bunları uzun süre muhasara altına almıştır. Daha sonra teslim olan Nadiroğulları'nın talebi üzerine bir antlaşma yapılmıştır. Yapılan antlaşmaya göre Nadiroğulları, savaş malzemeleri hariç, develere yükleyebildikleri menkul mallarının yanı sıra, kadın ve çocuklarını yanlarına almak sûretiyle şehirden çıkmışlardır.¹⁷⁶ Hz. Peygamber bunlardan kalan toprakları,

172 İbn İshâk, I-II, 323; İbn Hişâm, II, 252-253; Belhî, II, 78; İbn Hibbân, 153; İbnü'l-Verdî, I, 111; Seyyidinnâs, I, 445; Sarıçam, *Evrinsel Mesaj*, 224.

173 Sarıçam, *Evrinsel Mesaj*, 224.

174 İbn Sa'd, II, 29-30; Taberî, *Tarih*, II, 48-50; Zehebî, *Nübelâ*, I, 177; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 118; Karaman, *Asr-ı Saadet*, III, 74; Sarıçam, *Evrinsel Mesaj*, 224.

175 İbn Hişâm, III, 269-270; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 146; İbnü'l-Verdî, I, 114; Seyyidinnâs, II, 73-77; Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, (çev. V. Akyüz), İstanbul, 1997, 79.

176 Belâzurî, *Buldân*, 23.

muhabirler ve ayrıca Ensar'dan fakir olan iki kişiye vermiştir.¹⁷⁷ Burada hemen belirtmek durumundayız ki Hz. Peygamber de, Nadiroğulları'ndan alınan bu ganimetlerden istifade etmiştir.¹⁷⁸

Hz. Peygamberin, Müslümanlarla yaptıkları antlaşmaya sadık kalmadıkları için Medine'den çıkardığı ve mallarına el koyduğu son Yahudi kabilesi Kureyzaogulları'dır.¹⁷⁹ Kureyzaogulları, Hendek Savaşı'nda müşriklere destek vermek suretiyle Medine Anayasası'na aykırı davranınca Hz. Peygamber bunlar üzerine yürümüştür.¹⁸⁰ Daha sonra Kureyzaogulları teslim olmuşlardır. Adı geçen kabileye verilecek cezanın ne olacağı konusunda Sa'd b. Muaz hakem tayin edilmiştir. Sa'd'ın verdiği hüküm doğrultusunda söz konusu kabile mensubu erkekler öldürülmüş; kadın ve çocuklar esir alınmış; bunlardan kalan mallar ise ganimet statüsünde değerlendirilmiştir.¹⁸¹ Buna göre söz konusu ganimetlerin beşte biri Hz. Peygambere verilmiş; geri kalanı ise Müslümanlar arasında eşit bir şekilde taksim edilmiştir.¹⁸²

67

Hz. Peygamberin gelirlerinin en önemli kısmını, şüphesiz Hayber ve civarlarının fethiyle elde edilen ganimetler oluşturmuştur. Çünkü Hayber, sahip olduğu elverişli iklim ve verimli arazileri sayesinde tarım ve hurmanın âdeta ambarı durumundaydı. Hayber'den elde edilen gelirler sonucunda Hz.

177 İbn İshâk, I-II, 382-384; İbn Hişâm, III, 269-270; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 146; İbnü'l-Verdî, I, 114; Seyyidinnâs, II, 73-77; Hamidullah, *el-Vesâik*, 79.

178 Mes'ûdî, II, 254; İbn Hibbân, 172-173; Mâverdî, *Ahâmû's-Sultâniyye*, 189.

179 Bkz. Özkan, Mustafa, *Medine Vesikası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, 81-83.

180 İbn İshâk, I-II, 414; İbn Sa'd, II, 74; İbn Hibbân, 193-194.

181 İbn Sa'd, II, 75; Belâzurî, *Büldân*, 27-28.

182 Vâkıdî, 367; Taberî, *Tarih*, II, 101; İbn Hibbân, 195; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 157; İbnü'l-Verdî, I, 116-117.

Peygamber ve Müslümanların maddî durumlarının iyileşmesinin yanı sıra İslam devleti de ekonomik olarak gücüne güç katmıştır.¹⁸³

Hayber ve çevresinin fethiyle elde edilen mallar, ilgili yerin ele geçiriliş şekline göre bazen fey, bazen de ganimet statüsünde değerlendirilmiştir. Ancak gerçek şu ki, Hz. Peygamber söz konusu fetihten sonra bir hayli ganimet elde etmiş ve doğal olarak maddî anlamda rahatlamıştır. Peygamber Efendimiz, buradan elde ettiği gelirlerden öncelikle ailesinin yıllık giderlerini ayırmış; geri kalan ihtiyaç fazlasını ise kamu yararına kullanmıştır.

Genel olarak Hayber, özelde ise Vadilkurâ ve Fedek gibi arazilerin fethi sonucunda elde edilen gelir türleri ve bunların taksimi ana hatlarıyla şu şekilde olmuştur:

68

Hz. Peygamber h.6/628 yılında Hudeybiye Antlaşması'nı imzalamış ve Medine'ye dönmüştür. Medine'de bir ay kaldıktan sonra Yahudilerin ikamet ettikleri Hayber üzerine yürümüştür. Amaç, Medine ve Müslümanlar için büyük bir tehlike arz eden Hayber tehlikesini ortadan kaldırmaktır.¹⁸⁴ Sonuçta Hayber üzerine yürüyen Müslümanlar, uzun bir mücadele neticesinde burasını fethetmişlerdir. Söz konusu fetihten sonra Müslümanlar Hayber Yahudileriyle şu iki maddeden oluşan bir antlaşma yapmışlardır:

a) Müslümanlar istedikleri zaman Yahudilerin ellerindeki toprakları alabilecek ve onları Hayber'den çıkarabileceklerdir.

b) Yahudiler, Hayber topraklarını işletecek ve her yıl bu

183 Halîfe b. Hayyât, 49-50; Taberî, *Tarih*, II, 135-138; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 231.

184 Bkz. Özkan, *Bütün Yönleriyle Hudeybiye Antlaşması*, (Basılmamış Lisans Tezi), Ankara, 1999, 50.

topraklardan elde edilen ürünlerin (hurma, buğday vs.) yarısını Müslümanlara vereceklerdir.¹⁸⁵

Hız. Peygamber, Hayber'de bulunan 8 kaleyi de ele geçirmiştir.¹⁸⁶ Söz konusu 8 kalenin 3'ü barış yolu ile elde edilmiştir. Bu kaleler barış yoluyla elde edildiği için fey kapsamında değerlendirilmiştir. Buradaki fey gelirlerinin beşte biri Allah Resûlü'ne verilmiştir. Ayrıca kalelerin dışında, Hadır Vadisi gibi çok sayıda vadi ganimet olarak alınmıştır.¹⁸⁷

Hız. Peygamber'in ailesi açısından düşünüldüğünde, Hayber'de elde edilen ganimet gelirlerinin önemli bir geçim kaynağı oluşturduğu söylenebilir.¹⁸⁸ Örneğin Hız. Muhammed, Hayber arazilerinin mahsullerinden hanımlarından her birine her yıl 100 vesk buğday, 80 vesk hurma ve 20 vesk arpa verdi. 1 vesk, 122,161 kilogramdır. Buna göre 100 vesk, 12216,1 kilogram eder.¹⁸⁹ Bu rakamlar, Hayber mahsüllerinden elde edilen gelirin bir hayli yüksek olduğunu gösteren somut bir delil olarak değerlendirilebilir.

Hız. Peygamber Hayber'i fethettikten hemen sonra Vadilkurâ Yahudileri üzerine yürümüştür. Vadilkurâ Yahudileri, başta direnmişlerdir. Ancak bunlar, Hayber Yahudileriyle yapılan antlaşma şartlarının kendileri için de geçerli kılınması şartıyla teslim olmuşlardır.¹⁹⁰ Söz konusu antlaşmaya

185 Halîfe b. Hayyât, 49-50; Taberî, *Tarih*, II, 135-138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 188.

186 İbn Hişâm, III, 465-483.

187 Mâverîdî, *Ahkâmü's-Sultâniyye*, 190; Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 340-141.

188 İbn Sa'd, II, 114-115.

189 Muhammed Necmeddin el-Kürdî, *Şer'i Birimleri ve Fıkhi Hükümleri*, (çev. İbrahim Tüfekçi), İstanbul, 1996, 210.

190 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 189; Sarıçam, *Evrinsel Mesaj*, 235.

göre Vadilkurâ Yahudileri, yıllık mahsullerinin yarısını Müslümanlara vereceklerdi.¹⁹¹

Hız. Peygamberin belki de en önemli gelir kaynaklarından birisini Fedek arazileri oluşturmuştur. Fedek, Hayber civarlarındaki bir kaleye verilen isimdir. Fedek'in etrafı hurmalıklarla çevrili idi.¹⁹² Hayber'in fethinden korkuya kapılan Fedekli Yahudiler, bir antlaşma çerçevesinde burada kalmak istediklerini Resûlullah'a bildirmişlerdir. Zikredilen isteği kabul eden Hız. Peygamber, bunlarla bir antlaşma yapmıştır.¹⁹³ Söz konusu antlaşmaya göre Fedek arazisini Yahudiler işleteceklerdi. Ancak bunlar, Fedek'in yıllık gelirinin yarısını Müslümanlara vereceklerdi.¹⁹⁴

70

Fedek, savaş yapılmadan elde edildiği için, buranın gelirleri fey statüsünde kabul edilmiştir.¹⁹⁵ Bu gelir de tamamen Hız. Peygambere tahsis edilmiştir.¹⁹⁶ Allah Resûlü ise, zikredilen arazi gelirinden evinin ihtiyaçları kadarını ayırmış; geri kalanını kamunun ya da fakirlerin ihtiyaçları için harcamıştır.¹⁹⁷

Sonuç olarak, hicretin ikinci yılından sonra İslam'ın yayılması için başlayan cihad faaliyetlerinden (savaşlar) ve yapılan antlaşmalardan sonra, çok miktarda ganimet ve fey elde edilmiştir. Elde edilen ganimetlerin beşte biri, direkt olarak Hız. Peygambere verilmiştir. Hız. Peygamber ise bu gelirlerden

191 Taberî, *Tarih*, II, 139; Ebû Ya'lâ, 185.

192 Taberî, *Tarih*, II, 138.

193 Belâzurî, *Ensabû'l-Eşraf*, I, 443.

194 Halife b. Hayyât, 50; Taberî, *Tarih*, II, 138; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 188.

195 İbn Hişâm, III, 465-483; Belâzurî, *Büldân*, 34-37; Taberî, *Tarih*, II, 138.

196 İbn Hişâm, III, 465-483; Halife b. Hayyât, 50; Taberî, *Tarih*, II, 138; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 188.

197 Belâzurî, *Büldân*, 45.

alesinin ihtiyacı kadarını almış; geri kalanını da Kur'ân'da¹⁹⁸ belirtilen yerlere sarf etmiştir.

Hız. Peygamberin Hayber'in fethinden sonra hanımlarının her birine verdiği ganimetin miktarı ile Fedek arazisi gelirlerinin tümünün kendisine verildiği dikkate alındığında, Allah Resûlü'nün geçiminde ganimet ve feyin ne kadar önemli bir yer teşkil ettiği daha iyi görülecektir. Ayrıca birçok tarihinin de belirttiği gibi, Hayber ve civarlarının fethinden elde edilen ganimet ve fey, Hız. Peygamberin geçim kaynaklarından birisini oluşturmamıştır. Sözü edilen ganimet ve fey, aynı zamanda Resûlullah'ın zenginleşmesini de beraberinde getirmiştir.

Pazar Yeri

Hız. Muhammed'in sahip olduğu ve gelir getirmesi muhtemel olan varlıklarından bir tanesi de Medine'de bulunan Mehrûz ismi verilen bir pazar yeri idi.¹⁹⁹ Ancak kaynaklarımızda Hız. Peygamberin zikredilen pazar yerine ne zaman ve nasıl sahip olduğuna ilişkin detaylı bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla ismi zikredilen pazarın yeri, büyüklüğü, maddî olarak değeri, ne kadar gelir getirdiği ve akıbetinin ne olduğu gibi konularda doyrucu herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Sadece bildiğimiz, Hız. Peygamberin ismi geçen pazar yerine sahip olduğu ve bu pazar yerinin de doğal olarak maddî bir değere sahip olabileceğidir.

Allah Resûlü'nün gayr-ı menkuller cinsinden tüm gelirlerini dikkate alan Şafak, ilgili konuda şu tespiti yapmaktadır: "Hız. Peygamber'in bizzat mülkiyeti kendisine ait, her türlü tasarruf

198 Enfâl, 8/41.

199 Mâverdi, *Ahkâmü's-Sultâniyye*, 191; Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 341; Şafak, 82-83.

yetkisini haiz taşınmaz bazı malları vardı.” Bu malları ana hatlarıyla şöyle belirtebiliriz: a) Muhayrik’in kendisine verdiği ev ve arsa, b) Beni Nadiroğulları toprakları, c) Hayber arazisindeki Vatîh, Selâlüm ve Ketîbe Kaleleri, d) Fedek arazisinin yarısı, e) Vadilkurâ’nın üçte biri, f) Miras yoluyla annesinden intikal eden Medinede’ki Mehrûz isimli pazar yeri ve bir adet dükkân. Hz. Peygamber vefat edince bu mallar beytülmale devredilmiştir.²⁰⁰

Hz. Peygamberin malî durumunun niteliğinin anlaşılmasında katkısı olur düşüncesiyle, onun bıraktığı miras hakkında özet bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Hz. Peygamber kral peygamber olarak değil de kul peygamber olarak yaşamayı tercih ettiğinden ve her zaman züht merkezli bir yaşam sürdürdüğü²⁰¹ için kayda değer bir miras bırakmamıştır. Çünkü o, ev ihtiyaçlarının dışındaki tüm maddî değerleri hiç beklemeden kamu yararı ya da çevresindeki fakirlerin ihtiyaçları için harcamıştır.²⁰² Buharî, Hz. Peygamberin mirasıyla ilgili şu rivâyeti aktarmaktadır: “Silahı, beyaz dişi katır ve bir miktar da arazi. Allah Resûlü bunları da sadaka olarak bırakmıştır.”²⁰³ Ayrıca Hz. Muhammed’in hastalığı sırasında evinde 6 altının bulunduğu onun kendisine hatırlatıldığı ve onun da bu altınları fakirlere hemen verilmesini emrettiği belirtilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, bu altınlara sahip olarak vefat etmeyi istememiştir.²⁰⁴

Peygamberimizin kızı Hz. Fatıma, Resûlullah vefat edince babasının sahip olduğu Hayber ve Fedek arazilerinden miras

200 Şafak, 81-83.

201 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 886; Zehebî, *Nübelâ*, I, 115.

202 Bkz. Buhârî, *Nafakât*/3.

203 Buhârî, *Cihat*/86.

204 İbn Sa’d, II, 237-238.

olarak payına düşeni almak için Halife Hz. Ebû Bekir'e gitmiştir. Hz. Fatıma'ya, Peygamberimizin kendi mirasıyla ilgili şu ifadeleri kullandığı hatırlatılmıştır: “Bize mirasçı olunmaz. Mal olarak bıraktığımız her şey sadakadır.”²⁰⁵ “Mirasçılarım hiçbir dinarı bölüşmesinler. Hanımlarımın nafakasından ve işçimin masrafından başkası sadakadır.”²⁰⁶ Hz. Muhammed'in kendi mirasıyla ilgili belirtmiş olduğu sözleri dikkate alınarak, Hayber ve Fedek arazileri Hz. Fatıma'ya verilmemiştir. Adı geçen araziler, devletin malı olarak kayıt altına alınmıştır.²⁰⁷

Hz. Peygamberin gelirleri dikkate alındığında açıkça görüleceği gibi o, hicretin ilk iki yılından sonra başkasına yardım edecek kadar varlıklı bir insan olmuştur. Bu dönemde Resûlullah'ın zenginlik derecesini elbette bilemiyoruz. Bildiğimiz, onun kimseye muhtaç olmadan kalabalık bir aileyi geçindirebildiği ve birçok insana maddî olarak yardım ettiği. Bu durum ise, bir insanın varlıklı olduğunu gösteren somut bir delil olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ganimet ve feyden önemli miktarda pay alan, ailesinin yıllık giderlerini rahatlıkla karşılayabilen ve ihtiyaç dışı gördüğü paraları fakirler ve kamu yararı için kullanabilen bir insan için ‘fakirdir’ demek, bildiğimiz fakirlik kavramı ya da durumuyla hiçbir şekilde örtüşmemektedir.

205 İbn Sa'd, II, 314; Buhârî, Meğâzî/14.

206 İbn Sa'd, II, 314; Buhârî, Vesâyâ/82.

207 İbn Sa'd, II, 315-316; Buhârî, Meğâzî/14.

2. Hz. Peygamberin Giderleri

Ailesi

Bilindiği gibi Peygamber Efendimiz toplamda 13 evlilik yapmıştır.²⁰⁸ Bir dönem nikâhının altında toplam 11 eşi bulunuyordu. Vefat ettiği sırada da nikâhı altında 9 hanımı yaşıyordu. Hemen belirtmek durumundayız ki bu hanımlardan bazılarının, daha önceki eşlerinden kalan çocukları da vardı.²⁰⁹ Örneğin Hz. Peygamberin ikinci eşi olan Sevde annemizin eski eşinden kalan beş çocuğu mevcuttu.²¹⁰ Aynı şekilde Allah Resûlü'nün eşlerinden birisi olan Ümmü Seleme dört çocuklu bir kadındı.²¹¹

Hz. Peygamberin ailesi, bu aileyi oluşturan eşlerin nitelikleri ve ayrıca bakımını üstlendiği insanların sayısı ile ilgili yukarıdaki tüm bilgiler, aslında Allah Resûlü'nün oldukça kalabalık bir aileyi geçindirdiğini göstermektedir. Bu denli kalabalık bir ailenin giderlerinin de doğal olarak bir hayli fazla olabileceğini tahmin etmek zor değildir.

Hz. Peygamber sadece eş ve çocuklarından oluşan ailesine bakmamıştır. Resûlullah, aynı zamanda bakıma muhtaç başka insanların da bakımını üstlenmiştir. Bu nitelikteki insanların başında bazı fakir akrabaları²¹² ve daha sonra hürriyetlerine kavuşturulan köleler gelmiştir.²¹³ Dolayısıyla Peygamber Efendimiz Medine döneminde -hicretin ilk iki yılı dikkate alınmazsa-

208 İbn Hişâm, IV, 395.

209 Bk. Taberî, *Tarih*, II, 211; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 262; Zehebî, *Nübelâ*, I, 143; Sarıçam, *Evrinsel Mesaj*, 288.

210 Uraler, Aynur, "Sevde", *DiA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 584.

211 Nesâî, *Nikah*/28.

212 İbn Hişâm, I, 327.

213 İbn Hişâm, I, 328-331.

kimsenin yardımı olmadan ve kendisine teslim edilen fitre ve zekâtlardan istifade etmeden²¹⁴ kalabalık bir aile geçindirmiştir. O, aynı zamanda kendi ailesinin dışında, kendisine yaklaşık on yıl hizmet eden Enes b. Mâlik gibi insanların da geçimini üstlenmiştir. Aslında bu durum bile Hz. Muhammed'in varlıklı olduğunu gösteren önemli bir delil olarak kabul edilebilir.

Savaş yoluyla elde edilen arazi gelirlerinin, Allah Resûlü'nün ailesinin geçiminde çok önemli bir yeri olmuştur. Örneğin Hz. Peygamber, Nadiroğulları hurmalığından elde ettiği yıllık mahsulü satar, bu satıştan elde ettiği para ile ailesinin bir yıllık geçimini sağlamıştır. Ailesinin yıllık ihtiyaçlarının dışında kalan para ya da malları ise kamu yararına harcamıştır.²¹⁵ Aynı şekilde Fedek arazisi gelirlerinden evinin ihtiyaçları kadarını ayırmış; geri kalanını ise kamuoyu ya da fakirlerin ihtiyaçları için sarf etmiştir.²¹⁶ Hz. Muhammed'in bu çerçevedeki uygulaması ve fatına kadar devam etmiştir.²¹⁷ Sonuç olarak diyebiliriz ki Allah Resûlü, giderlerinin bir hayli fazla olduğunu tahmin ettiğimiz kalabalık bir aileyi başkasının desteği olmadan geçindirmiştir.

75

Fakirler

Hız. Peygamberin giderleri arasında fakirler için harcanan paralar önemli bir yekûn tutmuştur. Dönemin söz konusu fakirleri ise genel olarak yetim, miskin ve köle gibi yardıma muhtaç insanlardan oluşmuştur. Hız. Peygamber bu durumdaki insan-

²¹⁴ Zurkanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülbaki, *Şerh el-Muvatta*, I-IV, Kahire, 1310, IV, 264; Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, 290.

²¹⁵ Buhârî, Meğâzî/14.

²¹⁶ Belâzurî, *Büldân*, 45.

²¹⁷ Bkz. Buhârî, Nafakât/3.

lara bakmayı âdeta varlık sebebi olarak görmüş ve maddî olarak onlara yardımcı olmaya çalışmıştır.

Hız. Muhammed, fakirler konusunda çok cömert davranmıştır. Öyle ki Peygamber Efendimiz, ailesinin ihtiyaçları dışında kalan para ve eşyaları hiç bekletmeden fakirlere dağıtarak yardımcı olmaya çalışmıştır.²¹⁸ Fakirlere yönelik uygulanan yardım politikası ise kimi insanların Müslüman olmalarına vesile olmuş,²¹⁹ bazılarının da Hız. Peygambere ve İslam'a karşı yumuşamalarını beraberinde getirmiştir.²²⁰

76

Enes b. Malik'in anlattığı şu olay, Hız. Peygamberin fakirler için yaptığı yardımların amacı ve miktarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir: "Bedevinin biri Hız. Peygamberden bir şeyler ister. Hız. Muhammed, bedeviye çok sayıda davar verir. Bedevi ömrü boyunca görmediği bu bol ikramla kabilesine döner ve kabilesine şunları söyler: "Ey kavmim, durmayın siz de Müslüman olun. Allah'a yemin ederim ki Muhammed çok kıymetli şeyler veriyor. O, fakirlikten asla korkmuyor."²²¹

Enes b. Malik, Allah Resûlü'nün cömertliğinin sonuçları hakkında şu ifadeyi kullanmıştır: "Bazen öyle olurdu ki, kimi (fakir) insanlar dünyalık elde etmek için müslüman olurdu. Ancak bunlar İslam'a girdikten sonra artık İslam onlara dünyadan da, dünya üzerindikilerden de daha sevimli gelirdi."²²²

Hız. Muhammed'in sofrasında neredeyse fakirler eksik ol-

218 Buhârî, Ezan/158; Nesâî, Sehv/104.

219 Uğur, Mücteba, *Hicrî Birinci Asırda İslam Toplumu*, İstanbul, 1980, 45.

220 Uğur, Mücteba, "Asr-ı Saadette Sosyal Hayat", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, İstanbul, 1995, I, 172.

221 Müslîm, Fedail, 7/74.

222 Müslîm, Fedail, 7/75.

mazdı.²²³ Hz. Peygamberin sofrasında genelde misafir özelde ise fakirlerin eksik olmadığını belirten Yeniçeri, Resûlullah'ın evinde üç çeşit sofranın kurulduğu tespitini yapmaktadır: a) Aile sofrası b) Fakir ve misafirler için kurulan sofra c) (Bir takım antlaşma ya da görüşmeler yapmak amacıyla Medine'ye gelen kişi ve heyetler için kurulan) siyasi sofralar.²²⁴

Hz. Muhammed'in en çok harcama yaptığı muhtaç kesimlerin başında kuşkusuz yetimler gelmiştir. Belirtildiğine göre Beşir b. Akrebe isimli çocuğun babası Uhut Savaşı'nda şehit olmuştur. Resûlullah, Beşir b. Akrebe'yi ziyarete gitmiştir. Beşir'in ağladığını gören Allah Resûlü "Ağlama, ben baban, Aişe ise annen olsun istemez misin?" diye sormuştur. Beşir de "Evet, isterim" şeklinde cevap vermiştir. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber onun bakımını üstlenmeye başlamıştır.²²⁵ İbn Sa'd'da geçen bir rivâyete göre de Resûlullah, Uhut Savaşı'nda şehit düşen Enes b. Fedâle'nin yetim kalan üç yaşlarındaki oğlu Muhammed'e, satılmaması şartıyla bir hurmalık bağışlamıştır.²²⁶

Bilindiği gibi Hz. Peygambere bazı yetimler de vasiyet edilmiştir. Örneğin Es'ad b. Zürrâre vefat etmeden önce, bakımlarını üstlenmesi için küçük yaşlardaki 3 kızını Peygamber Efendimize emanet etmiştir. Sevgi ve merhamet Peygamberi ise bu kızların bakımını üstlenmiş ve hatta onların evlilikleriyle bile kendisi ilgilenmiştir. Kısacası Hz. Peygamberin ailesi, ismi ve sayısını bilemediğimiz çok sayıda yetimin bakımını üstlenmiştir.²²⁷

223 Ebû Dâvûd, Et'ime/2; İbn Mâce, Nikâh/24.

224 Bk. Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 346.

225 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Haydarâbâd, 1941, II, 78.

226 İbn Sa'd, II, 37; VIII, 342.

227 Malik b. Enes, *el-Muvatta*, İstanbul, 1981, I, 251.

Hız. Muhammed'in baktığı ve gelirlerinin bir kısmını ayırdığı diğler bir fakir kesim ise kölelerdi. Bunlar, doğal olarak herhangi bir geliri ya da ekonomik güvencesi olmayan insanlardı. Hız. Peygamber bunlardan bazılarının bakımlarını uzun süre üstlenmiş²²⁸ ve nihâyetinde onları hürriyetlerine kavuşturmuştur.²²⁹ Hız. Peygamberin bu statüdeki insanları himayesine alıp onlara bakması ise doğal olarak maddî bir külfeti beraberinde getirmiştir.

Çok sayıda fakire yardım etmenin, ancak varlıklı/zengin olmakla mümkün olabileceği gerçeği unutulmamalıdır. Varlıklı olmayan bir insanın fakirlere sık sık ikramda bulunmasının ve çok sayıda fakirin bakımını üstlenmesinin mümkün olmayabileceği kanaatini taşımaktayız. Ancak burada konuyla ilgili şu soruyu sormak da faydalı olacaktır: Hız. Peygamber fakir-fukara ve diğler insanlara verdiği malı/parayı nereden bulmuştur?

78

Yukarıda da kısmen değindiğimiz gibi Allah Resûlü, sahip olduğu gelirlerden öncelikle ailesini geçindirecek kadarını ayırmış; geri kalanı da yardıma muhtaç insanlara harcamıştır. Örneğin Hız. Peygamber, Muhayrik'in kendisine vasiyet ettiği belirtilen 7 hurmalık bahçenin gelirini, ya da 7 ev dolusu eşyanın önemli bir kısmını fakirlerin yardımında kullanmıştır.²³⁰ Aynı şekilde Hız. Muhammed, Nadiroğulları'ndan aldığı ve önemli bir yekûn tuttuğu tahmin edilen ganimetlerden de fakirlere çok harcama yapmıştır.²³¹ Yine Hız. Peygamber, Hayber'de fey statü-

228 Taberî, *Tarih*, II, 216.

229 Taberî, *Tarih*, II, 216-217.

230 Vâkıdî, 282.

231 Vâkıdî, 282.

sünde alınan ve tamamen kendisine tahsis edilen Fedek gelirlerinin önemli bir kısmını ihtiyaç sahibi insanlar için kullanmıştır.²³²

Peygamber Efendimizin fakirlere yapmış olduğu maddî yardımların kaynağı konusunda şunlar da düşünülebilir: Hz. Peygamber fakir kesime yönelik yaptığı harcamaların bir kısmını devlet bütçesinden yapmış olabilir. Ancak bu kesin değildir. Fakat unutulmamalıdır ki Allah Resûlü'nün fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayabilen bir devlet bütçesi oluşturması, ya da direkt olarak fakirlerin ihtiyaçları için bir sanduka/fon ayarlamış olması bile Hz. Muhammed'in zenginliğe/varlıklı olmaya verdiği önemi göstermesi açısından kayda değer bir durumdur.

Allah Resûlü'nün ihtiyaç sahipleri için yaptığı harcamaların bir kısmını devlet bütçesinden yaptığı kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu konuda şahsî mallarından da harcama yaptığı muhakkaktır. Fakat şahsî harcamalarının miktarını bilemiyoruz. Hz. Muhammed'in yardım ettiği fakirlerin sayısının bir hayli fazla olması ve söz konusu yardımların süreklilik arz etmesi, bu alandaki giderlerin önemli bir meblağ tuttuğu şeklinde okunabilir. Ayrıca söz konusu giderleri karşılayabilen bir peygamberin de varlıklı olduğu ve varlıklı olmayı fakirliğe tercih ettiği söylenebilir.

Hediyeler

Hz. Peygamberin giderleri arasında arkadaşlarının yanı sıra kabile reislerine ve devlet başkanlarına verdiği hediyeler önemli bir yer tutmuştur. Resûlullah, hediyeleşmenin insan psikolojisi üzerinde olumlu bir etki yapacağını ve genel anlamda da insanî ilişkileri güçlendireceğini biliyordu. Dolaşısıyla Resûlullah'ın hediyeleşmeyi, temelde İslamî tebliğin

²³² Mâverî, *Ahkâmü's-Sultâniyye*, 191; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 191.

önemli bir parçası olarak değerlendirdiği söylenebilir.²³³ Hz. Muhammed'in dost-düşman demeden çok sayıda insana hediye vermesini de onun bu konudaki amaç ve stratejisinin bir parçası olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Resûlullah'ın hediye verdiği insanların başında kuşkusuz sahâbiler gelmiştir. Hz. Peygamber, onlara hem hediye vermiş, hem de onların başkasına hediye vermelerini tavsiye etmiştir.²³⁴ Örneğin Peygamber Efendimiz, Hz. Ömer'den bir deveyi satın almış ve onu, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a hediye etmiştir.²³⁵ Ayrıca Hz. Peygamber Medine'ye zaman zaman çeşitli amaçlarla gelen ve kendisini ziyaret eden insanlara da çeşitli hediyeler vermiştir.²³⁶

80

Bilindiği gibi Hz. Peygamber, İslam'a davet için çok sayıda devlet başkanı, kabile reisi ve valiye mektuplar göndermiştir. Söz konusu mektupları alan bu insanların bir kısmı, kendilerine gönderilen elçiler vasıtasıyla Hz. Peygambere değişik sayı ve nitelikte hediyeler göndermişlerdir. Ayrıca İslam'a davet edilen insanların dışında da kimi devlet başkanı, vali ve kabile reisleri Hz. Muhammed'e hediyeler göndermişlerdir. Hz. Peygamber ise kendisine gönderilen hediyeleri hiçbir zaman karşılıksız bırakmamıştır.

Hz. Peygambere çok sayıda insanın hediye gönderdikleri, bu hediyelerin bazen deve, katır ve cariyе gibi maddî değeri bir hayli yüksek olduğu ve Resûlullah'ın da gönderilen hediyeleri

233 Önkal, Ahmet, "Asr-ı Saadette İslam'a Davet Metodu", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995, II, 104-105.

234 Buhârî, Hibe/18; San'anî, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam, *el-Mu-sannaf*, I-XI, Lübnan, 1970-1972, H. No: 19670.

235 Buhârî, Hibe/25.

236 İbn Hişâm, IV, 294.

karşılıksız bırakmadığı dikkate alındığında şu soru sorulabilir: “Resûlullah verdiği/gönderdiği hediyeleri kendi cebinden mi ödemiş, yoksa devlet bütçesinden mi karşılamış, ya da zengin olarak bilinen sahâbîlere mi ödettirmiştir?

Hiz. Muhammed’in arkadaşlarına verdiği hediyelerin parasını kendi şahsî mallarından ödediği kesindir. Kaynaklarımızda buna dair çok sayıda örnek mevcuttur. Ancak Peygamber Efendimizin kabile ve devlet başkanlarına verdiği hediyelerin parasını nereden karşıladığına ilişkin kesin bir bilgiye sahip değiliz. Yeniçeri, kaynak göstermeden, Hiz. Peygamberin verdiği tüm hediyeleri devlet bütçesinden değil de şahsî mallarından vermiş olduğunu belirtmektedir.²³⁷

Hiz. Peygamber kabile ve devlet başkanlarına verdiği hediyelerin hepsini şahsî malından ödememiş olabilir. Zira hediyelerin verildiği kişilerin önemli bir kısmı, siyasî kişilik diyebileceğimiz insanlardan oluşuyordu. Ayrıca dikkat edilirse bunlar, Peygamberimize at, deve, katır ve carîye gibi pahalı hediyeler gönderiyorlardı. Hiz. Peygamberin de bu konumdaki insanlara değerli eşyalardan oluşan hediyeler göndermiş olduğu tahmin edilebilir. Dolayısıyla Allah Resûlü’nün büyük bir yekûn oluşturan bu türdeki hediyelerin giderlerinin, en azından bir kısmını, devlet bütçesinden karşılamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç olarak Hiz. Peygamber hediyeleşmeyi tebliğ faaliyetlerinin önemli bir parçası olarak görmüştür. Efendimiz bu sebeple, farklı konumlarda bulunan çok sayıda insana hediyeler vermiştir. Söz konusu hediyelerin parasının önemli bir yekûn tuttuğu da muhakkaktır. Hiz. Muhammed bu hediyelerin bir kısmının, ya da hepsinin parasını şahsî mallarından ödemiştir.

237 Yeniçeri, *Devlet Bütçesi*, 347-349.

Çok sayıda insana hediye veren, hediye vermeyi tüm hayatında uygulamaya çalışan bir peygamberin ise, varlıklı olduğunu ve aynı zamanda varlıklı olmayı önemseydiğini söyleyebiliriz.

Ashab-ı Suffe

Resûlullah'ın giderlerini karşılamaya çalıştığı diğer bir kesim ise herhangi bir geliri bulunmayan ve sadece ilim öğrenmekle meşgul olan Ashab-ı Suffe idi. Suffe, hicretten hemen sonra inşa edilen Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde, üzeri hurma dallarıyla örtülmek sûretiyle meydana getirilen gölgelik yere verilen isimdir.²³⁸ Suffe'de ilim öğrenmek için kalan fakir ve zahit insanlara da Ashab-ı Suffe denilmiştir.²³⁹ Bunlar arasında İslam tarihinde özellikle ilim alanında önemli bir yeri bulunan Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Ebû Hureyre, Bilal-ı Habeş, Selman-ı Farisî ve Ebû Said el-Hudrî gibi şahsiyetlerin yanı sıra²⁴⁰ bazı kadınlar da bulunuyordu.²⁴¹

Ortalama sayıları 70 ile 100²⁴² arasında değişen Suffe ehlinin önemli bir kısmı, günün neredeyse tümünü Hz. Peygamberle birlikte geçirmeye ve ondan istifade etmeye çalışmışlardır. Bunlar, Hz. Peygamberin tüm söz ve davranışlarını büyük bir dikkatle takip etmiş ve kaydetmişlerdir. Kaydettiklerini ise gündüzleri çalışmak durumunda kalan ve dolayısıyla Hz. Peygamberi

238 Köten, Akif, "Asr-ı Saadette Suffa Ashabı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995, IV, 386.

239 Köten, IV, 387-388; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 139.

240 Köten, IV, 387-388.

241 Buhârî, Salât/72, 74; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul, 1986, I, 126; Köten, IV, 388-389.

242 Parladır, Selahaddin, "Asr-ı Saadette Eğitim", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995, IV, 428.

sürekli takip etme imkânına sahip olamayan diğer Müslümanlara aktarma/bildirme gibi önemli bir görev üstlenmişlerdir.²⁴³

Ashab-ı Suffe'nin en önemli özelliği fakir oluşlarıdır. Dolayısıyla bunlar için en büyük problem, yiyecek bulmaktır.²⁴⁴ Söz konusu durumun farkında olan Hz. Peygamber, Ashab-ı Suffe'ye maddî yardımda bulunduğu gibi sahâbileri de ilgili konuda yardımcı olmaya teşvik etmiştir. Allah Resûlü'nün, kendisine gelen hediyelerin önemli bir kısmını Ashab-ı Suffe'ye vermiş olması²⁴⁵ ve onları zaman zaman sofrasına çağırıp yemek yedirmesi bunu göstermektedir.²⁴⁶ Bu konuda Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman şunları belirtmektedir: "Bir defasında Resûlullah şöyle buyurdu: İki kişilik yiyeceği bulunan, (Ashab-ı Suffe'den) bir üçüncüsünü, dört kişilik yiyeceği olan bir beşincisini ya da altıncısını evine götürsün." Allah Resûlü'nün bu sözü üzerine Ebû Bekir, Ashab-ı Suffe'den üç kişiyi evine getirdi. Resûlullah ise onlardan 10 kişiyi evine götürdü."²⁴⁷

83

Hz. Peygamber Ashab-ı Suffe'nin geçimini çok önemsemiş olacak ki, önemli diyebileceğimiz günlerde ikram ettiği yemeklere onları da davet etmiştir. Belirtildiğine göre Resûlullah, Hz. Zeynep'le evlenirken düğün yemeği (velime) vermiştir. Söz konusu yemeğe diğer bazı davetlilerin yanı sıra, Suffe'de ilim tahsil eden talebeleri de çağırılmıştır.²⁴⁸

Ashab-ı Suffe, yiyeceğin yanı sıra giyecek sıkıntısı da çek-

243 Buhârî, Büyû/1; İ'tisâm/22.

244 Buhârî, Salat/58.

245 Buhârî, Rikâk/17.

246 Buhârî, Menâkıb/25; Köten, IV, 396.

247 Müslîm, Eşribe/32.

248 Müslîm, Nikâh/94.

mişlerdir. Ebû Hureyra bunların giyecek sıkıntılarıyla ilgili şunları belirtmiştir: “Ben Ashab-ı Suffe’den yetmiş kişiyi gördüm. İçlerinden ridâsı (ridâ, belden yukarısını örtecek gömlek demektir) bulunan tek bir kişi yoktu. Bunlar ya izâr (peştamal) kuşanır yahut boyunlarında bağladıkları bir elbise giyerlerdi ki, kiminin bacaklarının yarısına, kiminin de topuklarına ancak varabiliyordu. Bunlar namazda avret yerlerinin gözükmemesi için giydiğini elleriyle toplardı.”²⁴⁹

Hz. Peygamber Suffe Ehli’nin maddî ihtiyaçlarını kendi ailesinin ihtiyaçları kadar önemsemiştir. Örneğin Hz. Muhammed’in kızı Fatıma, el değirmeninde un öğütmekten ellerinin nasırlaştığını ileri sürerek, Hz. Peygamberin bu iş için kendisine bir köle/hizmetçi tahsis etmesini istemiştir. Allah Resûlü bu talep karşısında “Suffe’deki insanları aç bırakarak, sizin isteğinizi yerine getiremem. Elimdeki parayı onlara harcayacağım”²⁵⁰ buyurarak, adı geçen kurum mensuplarının giderlerini karşıladığını belirtmiş ve bu giderleri karşılamasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Sonuç olarak dönemin Müslümanları, Ashab-ı Suffe’nin ihtiyaçlarının bir kısmını karşılamış olsalar bile, bunların giderlerinin önemli bir kısmının Hz. Muhammed tarafından karşılandığı söylenebilir.²⁵¹ Hz. Peygamberin, kızı Fatıma’nın ‘Bana yardım etmesi için bir hizmetçi satın al’ talebi karşısında, ‘Ashab-ı Suffe açken sana hizmetçi satın alamam’ demesi, onun Ehl-i Suffe’ye bizzat şahsî bütçesinden yardım ettiğine işaret etmektedir. Ayrıca Resûlullah’ın payına düşen ganimetlerin bir

249 Buharî, Salât/58.

250 Ahmet b. Hanbel, H. No: 838.

251 Köten, IV, 397-398.

kısmını direkt olarak Suffe Ehli'ne aktarması, devlet başkanlarından gelen bazı hediyeleri sözü edilen kuruma tahsis etmiş olması ve söz konusu kurum mensuplarını zaman zaman sofrasına çağırması, bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu durum ise Hz. Peygamberin giderleri arasında Ashab-ı Suffe için harcanan paraların önemli bir yer tuttuğunu ve ayrıca mevzubahis kurumun ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılayan Peygamberimizin varlıklı olduğunu göstermektedir.

Heyetler

Bilindiği gibi hicretin 9. yılında Mekke fethedilmiştir. Mekke fethinin hemen akabinde Hevâzin gibi bazı güçlü kabileler Müslüman olmuşlardır. Arap Yarımadası'ndaki bu önemli dinî ve siyasî gelişme, onlarca kabilenin lideri ya da lider düzeyindeki temsilcileri Medine'ye gelerek Hz. Peygamberle görüşme gereğini duymuştur. Çok sayıda heyetin Hz. Peygamberle görüşmek üzere Medine'ye gelmeleri şeklindeki bu gelişme, İslam tarihinde Senetü'l-Vüfûd (Heyetler Yılı) olarak isimlendirilmiştir.

85

Medine'ye gelen ve sayıları yetmiş civarında bulunan heyetlerin amaçları şüphesiz farklı idi. Bunlardan bazıları Müslüman olduklarını bildirmeye ve İslam'ı öğrenmeye gelmişlerdir. Kimi heyetler kabilelerine İslam'ı öğretmeleri için Peygamberimizden tebliğciler istemeye gelmişlerdir. Söz konusu heyetlerden bazıları da Müslümanlığı kabul etmedikleri halde, Medine İslam Devletiyle bir takım siyasî ve ekonomik antlaşmalar yapmak için gelmişlerdir.²⁵²

Hız. Peygamber gelen heyetleri çok önemsemiş ve bizzat kendisi bunlarla ilgilenmiştir. Allah Resûlü, heyetlerden İs-

lam'ı öğrenmek isteyenlere İslam'ı öğretmeye çalışmış; siyasi antlaşma yapmak isteyenlerle antlaşmalar yapmıştır.²⁵³ Ayrıca Hz. Muhammed, heyetleri kaldıkları süre içerisinde en güzel şekilde ağırlamaya çalışmıştır. Heyetler memleketlerine dönecekleri zaman da onlara çeşitli hediyeler vermiştir.²⁵⁴

Heyetlerin ağırlanması ve giderlerinin nasıl karşılandığına ilişkin şunlar belirtilebilir: Yukarıda da kısmen değinmeye çalıştığımız gibi, Medine'ye yetmiş civarında heyet gelmiştir. Heyetlerin her birinde çok sayıda insan bulunmuş ve bunlar şehirde ortalama beş ile on gün kalabilmişlerdir.²⁵⁵ Hâliyle bunların ağırlanması maddî bir külfeti beraberinde getirmiştir.

Hz. Peygamber heyetleri kimi zaman misafirler için yaptırdığı yerde ağırlamıştır. Allah Resûlü -muhtemelen heyetlerin çok kalabalık olduğu günlerde de- bunların bir kısmının bazı sahâbilerin evlerinde ağırlanmalarını sağlamıştır. Heyetlere hizmet etmeleri için de bazı sahâbiler görevlendirilmiştir. Bu zaman zarfında heyetlere yemek ikramında bulunulmuş ve ayrıca memleketlerine dönecekleri zaman da değişik hediyeler verilmiştir.²⁵⁶

Hz. Peygamberin heyetlerin yiyecek ve hediye paralarının tamamını nereden ya da nasıl karşıladığı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak onun zaman zaman kendi malından bunlara ikramda bulunduğu muhakkaktır. Yeniçeri, heyetler için yapılan tüm harcamaların Hz. Peygamberin şahsî

253 Huzâî, Ali b. Muhammed, *Tahric ed-Delâlat es-Semiyye*, Kahire, 1981, 667-669; Önkâl, *Asr-ı Saadet*, I-V, İstanbul, 1995, II, 91-94.

254 Bk. İbn Hişâm, IV, 285-337.

255 Kettânî, *Hz. Peygamber Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, (et-Terâtibu'l-İdariyye), I-III, (çev. Ahmet Özel), İstanbul, 1993, II, 202-209.

256 Kettânî, II, 202-209.

paralarından yapıldığını belirtmektedir.²⁵⁷ Bizim kanaatimiz ise şudur: Hz. Muhammed, heyetler için yapılan masraflara bir şekilde kendi bütçesinden katkı sağlamıştır. Ancak bu giderlerin bir kısmının devlet bütçesinden yapıldığı kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hz. Peygamberin, çok zengin olsa bile, tek başına üst düzey insanlardan oluşan onlarca siyasî heyeti günlerce misafir etmesi ve dönüşlerinde bunların hepsine ayrı ayrı hediyeler vermesi oldukça zor görünmektedir.

Heyetlerin giderlerinin nasıl karşılandığının konumuz açısından önemi şudur: Hz. Peygamber heyetlerin giderlerini ister kendi cebinden, ister devlet bütçesinden ödemiş olsun O, heyetlerin giderlerinin hepsini ya da bir kısmını şahsî mallarından yapmışsa bu, doğal olarak onun zengin olduğunu göstermektedir. Şayet söz konusu harcamaları devlet bütçesinden yapmışsa, bu da Resûlullah'ın, oluşturduğu devletin varlıklı yani zengin olmasına özen gösterdiği anlamına gelmektedir. Her iki durumda da Hz. Peygamberin varlıklı olduğu; varlıklı olmayı değerli bulduğu ve sahip olunan zenginliği Hak yolunda harcamayı çok önemseydiği sonucu çıkmaktadır.

Kısacası, Hz. Muhammed'in gelir ve giderine ilişkin detaylı bir şekilde vermeye çalıştığımız bilgiler, aslında Hz. Muhammed'in varlıklı bir insan olduğunu çok somut olarak ortaya koymaktadır. Onun hiç kimsenin yardımı olmadan çok kalabalık bir aileyi geçindirmiş olması; sahip olduğu hayvanlar, gayr-ı menkuller ve çok sayıdaki harcama kalemleri bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak belirtmek durumundayız ki Hz. Peygamber, varlıklı olmasına rağmen, mü-

²⁵⁷ Yeniçeri, *Devlet Bütçesi*, 347-348.

tevazı bir yaşam sürdürmüştür. Başka bir ifadeyle o, bilinçli olarak fakirler gibi yaşamayı tercih etmiştir. Dolayısıyla Allah Resûlü'nün varlık içerisinde fakirler gibi yaşaması, onun fakir olduğu ve fakirliği teşvik ettiği anlamına gelmemektedir. Zira fakir olmak ile fakirler gibi yaşamak, çok farklı durumlardır. Bu gerçeği fark edemeyenler, maalesef Hz. Muhammed'i fakir olarak bilmiş; fakirliği yüceltmiş ve insanları fakir olmaya teşvik etmişlerdir.

III. BÖLÜM

**NAKLÎ VE AKLÎ VERİLERE GÖRE HZ.
PEYGAMBERİN FAKİRLİĞİ MESELESİ**

HZ. PEYGAMBERİN ZENGİN YA DA FAKİR OLDUĞUNU tespit etmeye çalışırken, bir takım sınırlı veriler üzerinden bir genelleme yapmanın doğru olmadığı şeklindeki kanaatimizi daha önce belirtmiştik. Hz. Muhammed’in fakirlikle ilişkisini doğru görmek, bunu sağlıklı bir şekilde aktarmak ve yorumlamak için daha çok bilgiye, farklı verilere ve objektiflik temelinde işleyen bir perspektife ihtiyaç vardır diye düşünüyoruz. Bu durum ise kaçınılmaz olarak Hz. Peygamberin maddî durumuyla ilgili tüm âyet ve hadislerin yanı sıra, onun uygulamalarına bakmamızı, Allah’ın bizlere verdiği en önemli nimetlerinden biri olan aklımızı etkin ve doğru bir şekilde kullanmamızı zorunlu kılmaktadır. Aksine, parçacı bir yaklaşımla fîli tanımlamaya çalışanların düştükleri hataya düşmemiz kaçınılmaz olur. Dolayısıyla biz “bir konuda ne kadar çok ve çeşitli bilgi, o kadar doğru yorum” ilkesini esas alarak, Hz. Peygamberin maddî durumunun niteliğini farklı bilgiler ışığında tespit etmeye çalışacağız.

Çalışmamızın bu bölümünde Resûlullah’ın fakirlikle ilişkisi çerçevesinde sırasıyla Kur’ân’ın ilgili âyetlerini, zenginliği öven-yeren hadisleri ve züht kavramını inceleyeceğiz. Akabinde Hz. Muhammed’in çalışma hayatını ve onun fakirlik durumu karşısındaki tutumunu ele alacağız. Daha sonra ise akıl ve pratik hayatın gerçeklerini dikkate alarak, Hz. Peygamberin fakirlik ile zenginlik arasında nasıl bir tercih yapmış olabileceğini tartışmaya çalışacağız.

1. Kur'ân

Kur'ân'da Hz. Muhammed'in maddî durumuna direkt olarak değinen âyet, Duhâ Sûresi'nin 8. âyetidir. Bahsi geçen âyette şöyle buyrulmaktadır: “Ve Vecedeke âilen fe eġnâ: Seni fakir bulup zengin/varlıklı kılmadık mı?” Söz konusu âyet, nübüvvetin ilk iki yılı içerisinde Mekke'de nazil olmuştur/inmiştir.²⁵⁸ Zikredilen âyetin şu gelişme üzerine nâzil olduğu belirtilmektedir: Mekke döneminde vahiy bir süre kesilmiştir. Vahyin kesilmesi, Hz. Peygamberin üzülmüne neden olmuştur. zikredilen âyet, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'i unutmadığını bildirmek ve Hz. Peygambere verilen nimetleri hatırlatmak için nâzil olmuştur.²⁵⁹

Müfessirler, Duhâ Sûresi 8. âyetinin tefsirini yaparken ilgili âyette geçen özellikle “âilen” kelimesi üzerinde durmuşlardır. Tefsircilerin neredeyse hepsi, söz konusu kelimenin “çok fakir, yoksul” anlamını ihtiva ettiğini belirtmişlerdir.²⁶⁰ Bu durumda da ilgili âyeti şu şekilde tercüme etmek sağlıklı olacaktır diye düşünüyoruz: “(Ey Muhammed) Sen fakir-yoksul bir durumda iken seni zengin yaptık.”

Yukarıdaki âyetle bağlantılı olarak şu sorular sorulabilir: Bir, âyette geçen “zengin/varlıklı edilmek” ifadesiyle kastedilen zenginlik maddî zenginlik mi yoksa manevî zenginlik midir? İki, şayet Hz. Peygamber zengin edilmişse ya da zengin olmuşsa bu ne zaman ve nasıl olmuştur? Üç, fakir durumda olan Hz. Muhammed'in zengin/varlıklı yapılmış olması, zenginliğin fakirlikten daha üstün olduğu anlamına gelir mi?”

258 Neseî, I-IV, 533; Ez-Zemahşerî, II,550; Şevkânî, *Fehu'l-Kadir*, V, 443; Kurtûbî, X, 91.

259 İbn İshâk, I-II, 179; Elmalılı, 5883.

260 Râzî, VIII, 604; Elmalılı, VIII, 5901; Ali es-Sâbûnî, VII, 341.

Zikredilen âyetin bağlamını dikkate alan müfessirlerin hemen hemen hepsi, bahsedilen ayetteki zenginlikle, maddî zenginliğin kast edildiğini belirtmişlerdir. İlgili âyetin iniş zamanı dikkate alındığında, Hz. Peygamberin zengin olmaya başlamasının 24-25 yaşlarından itibaren olduğu söylenebilir. Ayrıca onun zengin oluşu ise, şahsî ticareti ve büyük bir servet sahibi olan Hz. Hatice ile evlenmesi sonucunda gerçekleştiği belirtilmektedir.²⁶¹ Dolayısıyla Hz. Peygamberin maddî durumunun niteliğine direkt olarak işaret eden söz konusu âyet bize şu bilgiyi vermektedir: Allah Resûlü, Mekke döneminin bir kısmında sebebi, zamanı ve derecesini bilemediğimiz bir fakirlik yaşamıştır. Ancak Peygamber Efendimiz, Hz. Hatice ile yaptığı evlilik ve sürdürdüğü ticarî faaliyetler sonucunda zengin olmaya başlamıştır.

92

Dikkat edilirse Duhâ Sûresi 8. âyetinde Hz. Peygamberin zengin kılındığı açık bir şekilde belirtilmektedir. Aynı şekilde mezkûr âyette söz konusu zengin kılınmanın bir lütuf/nimet olduğu hatırlatılmaktadır. Fakir olan bir insanın zengin kılınması ve bu zengin kılınmanın bir nimet olarak nitelendirilmesi, Kur'ân'da zenginliğin fakirlikten üstün görüldüğü şeklinde yorumlanabilir.

Fakirlikten bahseden âyetlerden yola çıkarak “Kur'ân'ın fakir ve fakirliği övdüğü ve dolayısıyla Hz. Muhammed'in de fakir olduğu” şeklinde bir hüküm/sonuç çıkarmak mümkün değildir. Ancak söz konusu âyetleri bağlamlarından koparıp yanlış yorumlayan ve dolayısıyla Kur'ân'ın fakir ve fakirliği övdüğü, dolayısıyla Hz. Peygamberin de fakir olduğu şeklinde yanlış bir tezi savunanlar da olmuştur. Örneğin aşağıdaki âyetler, bahsi geçen tez için zaman zaman bir delil olarak kullanılmıştır:

261 Bkz. Neseî, IV, 534; Ez-Zemehşerî, II,550; Râzî, VIII, 604; Şevkânî, *Fet-hu'l-Kadir*, V, 445; Kurtûbî, X, 91; Elmalılı, VIII, 5901; Kutup, X, 504.

“Hayır, insan kendisini zengin görünce azar.”²⁶²

“Mallarınız ve çocuklarınız, Allah’ı hatırlamanıza mani olmasın.”²⁶³

Fakirliği teşvik ettiği iddia edilen bu ve benzeri âyetlerin bağlamları esas alındığında, mezkûr âyetlerde fakirliğin övülmediği çok net olarak anlaşılmaktadır. Aynı şekilde söz konusu âyetlerde zenginliğin kötü olduğu da anlatılmamaktadır. İlgili âyetlerde dikkat çekilen temel husus, fakirlik gibi zenginliğin de bir imtihan vesilesi olduğudur. Bu durumda da problemin, zenginlik ya da fakirlik olmadığı anlaşılmaktadır. Asıl problemin, insanın zenginlik karşısındaki düşüncesi ve duruşudur. Dolayısıyla mevzu bahis âyetlerde, kendisine adeta tapılan, insanı dinden uzaklaştıran, ona ahiretini unutturan ve kısacası en önemli amaç haline getirilen din dışı bir zenginlik ve zenginlik anlayışı eleştirilmektedir. Böyle bir zenginlik anlayışının İslam dışı ve doğal olarak bir Müslüman için tehlikeli olduğu muhakkaktır. Ancak İslam’ın belirlediği çerçevede çalışma, kazanma ve kazanılanı meşru bir şekilde tüketme ve fakirlerle paylaşma ilkesine dayanan zenginlik neden kötü olsun ki? Kısacası yukarıda geçen âyetlerde, fakirliğin zıddı olan zenginlik karşısında bazı insanların olumsuz düşünce ve tavırları eleştirilmektedir.

93

Yukarıdaki âyetlerden yola çıkarak “İslam fakirliği övüyor ve teşvik ediyor” şeklinde bir sonuç çıkarmak, temelde lafızcı bir anlayışın ve genellemeci bir yaklaşımın sonucudur. Başka bir ifadeyle, bu konudaki yanlış çıkarım temelde bir yöntem sorununun sonucudur. ‘Usûlsüzlük vusûlsüzlüktür.’ sözünde de belirtildiği gibi, bilgiyi elde etme, aktarma ve yorumlamada takip edilecek yanlış bir yöntem, kaçınılmaz olarak yanlış sonuca götürecektir.

262 Alak, 96/6-7.

263 Münâfikûn, 63/9.

Kur'an'da mutlak anlamda dünya ve dünya malı eleştirilmez. Eleştirilen, insanın dünya malı karşısındaki olumsuz algısı ve tavrıdır. Aşağıdaki âyetlerde de görüleceği gibi insanoğlu İslam'ın belirlediği temel ahlâkî ilkeler çerçevesinde çalışmaya, Allah'ın nimetlerinden istifade etmeye ve nihayetinde de varlıklı olmaya teşvik edilmektedir:

"Cuma namazını kıldıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."²⁶⁴

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın. Sizin için belirlenen sınırları aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez."²⁶⁵

"Allah bilmektedir ki, içinde hastalar bulunacak; bazılarınız Allah'ın verdiği rızıkı aramak üzere yeryüzünde dolaşacak; bazılarınız da Allah yolunda savaşacaklardır."²⁶⁶

94

"Allah çalışıp geçiminizi sağlamanız için gündüzü, dinlenmeniz için de geceyi yaratmıştır."²⁶⁷

"Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihat edin."²⁶⁸

"De ki: Allah'ın kulları için yarattığı güzel rızıkları ve süsü size kim haram kıldı?"²⁶⁹

"Mal ve evlat, dünya hayatının süsüdür."²⁷⁰

"Allah yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratmıştır."²⁷¹

264 Cuma, 62/10.

265 Maide, 5/87.

266 Müzemmil, 73/20.

267 Nebe, 78/10-11.

268 Saf, 61/11.

269 A'raf, 7/32.

270 Kehf, 18/46.

271 Bakara, 2/29.

“Dünyadan da nasibini unutma.”²⁷²

“Öyleyse yeryüzünde dolaşın ve Allah’ın sizler için yarattığı rızıklardan yiyiniz.”²⁷³

“Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü, Rabbinizin bol nimetlerini aramanız için aydınlık kıldık..”²⁷⁴

“Allah, rahmetinin bir eseri olarak gece ile gündüzü var etti ki, geceleyin istirahat edesiniz, gündüzün de yaşamınız için çalışıp Allah’ın lütfundan nasibinizi arayasınız...”²⁷⁵

“Yüce olan Allah öyle bir varlıktır ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi, verdiği rızık aramanız için ve şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirmiştir.”²⁷⁶

“Rabbiniz, lütfuna nail olmanız için denizde gemileri sizin için yüzdürendir.”²⁷⁷

Yukarıdaki âyetlerde olduğu gibi, kanaatimizce Kur’ân “Savaş için besili atlar hazırlayın”²⁷⁸ âyeti ile de maddî olarak güçlü olmanın önemine ya da gereğine dikkat çekmiştir. Bilindiği gibi zikredilen âyetin nâzil olduğu dönemde “besili at”, savaşın bir parçası olarak önemli bir güç unsuru idi. Ayrıca söz konusu dönemde at almak ve beslemek de şüphesiz para ile olurdu. Dolaşısıyla buradaki “at” güçlü olmamız gerektiğine işaret eden bir sembol olarak değerlendirilmelidir. Güçlü olmanın da büyük oranda varlıklı olmakla mümkün olabileceği unutulmamalıdır.

“Besili atlara” sahip olmayı tavsiye eden âyeti günümüz-

²⁷² Kasas, 28/77.

²⁷³ Mülk, 67/15.

²⁷⁴ İsra, 17/12.

²⁷⁵ Kasas, 28/73.

²⁷⁶ Câsiye, 45/12.

²⁷⁷ İsra, 17/66.

²⁷⁸ Enfâl, 8/60.

de şu şekilde yorumlamanın doğru olacağı kanaatindeyiz: Bu âyetle, Müslümanların düşmanlarına karşı güçlü olmalarının zaruretine işaret edilmektedir. Güçlü olmanın gereği olarak, Müslümanların çağın en üstün savaş araç-gereçleri ve teknolojisine sahip olmaları gerektiği mesajı verilmektedir. Zira birçok konu gibi savaş araç-gereçleri ve yöntemleri de zaman ve mekân gibi değişken şartlara bağlı olarak değişmiştir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu âyetle, Müslümanların yaşadığı dönemdeki en üstün teknolojiye sahip olmasının teşvik edildiği söylenebilir. Üstün savaş teknolojisine sahip olmak da güçlü bir ekonomiyle yani zengin olmakla mümkündür. Yaşadığımız dünyada da bu gerçeği somut olarak görmek mümkündür. Çalışmayan, başkasına her alanda bağımlı olan, üzerinde yaşadığımız gezegene adeta yük olan tembел insan ve toplumların; varlıklı/zengin olmaları ve kendilerini korumak için üstün savaş teknolojisine sahip olmaları elbette mümkün değildir.

96

Kur'ân'ın dünya malıyla ve insanın bu mal karşısındaki düşünce ve tavrının nasıl olması gerektiğiyle ilgili mesajı açıktır: Kur'ân'da mal/zenginlik mutlak anlamda ne övülür ne de yerilir. Yerilen, sadece ve sadece malın yanlış yollarla elde edilmesi ve din dışı bir tarzda tüketilmesidir. Kur'ân, meşrû yollarla elde edilen ve hayır yolunda harcanan bir zenginliği tavsiye ettiği gibi, bu şekilde davranan bir Müslümanı da över ve örnek gösterir. Şu âyet insanın malla olan ilişkisinin nasıl olması gerektiğinin temel ölçüsünü vermektedir:

“Öyle insanlar vardır ki, bunları ne ticaret ne de mal-servet kazanma hırsı Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyabilir. Bu kimseler, kalplerin ve gözlerin dehşetten döneceği kıyamet gününden korkarlar.”²⁷⁹

Sonuç olarak Kur'ân'da kötülenen, dünya ve dünyevî olanın kendisi değildir. Kötülenen ya da yerilen, dünyevî olanın yanlış yorumlanması ve kullanılmasıdır diyebiliriz.²⁸⁰ Hz. Peygamber de Kur'ân'ın çalışma ve varlıklı olmayla ilgili temel ahlâkî prensiplerini esas alarak sürekli çalışmış; yaşamının neredeyse tümünde varlıklı olmuş; sahip olduğu varlığı İslam'ın emrettiği şekilde harcamış ve aynı felsefeyi ümmetine tavsiye etmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'da zengin olmayı yasaklayan, meşru zenginliği yeren, fakirliği yücelten ve teşvik eden bir ifadeye rastlamak mümkün değildir, olamaz da. Çünkü insanın mal sahibi olma isteği fıtrîdir. Aynı zamanda insanın insanca yaşamasını sürdürebilmesi büyük oranda varlıklı olmasına bağlıdır. Kur'ân da temel bir ilke olarak fıtrî ve hayatta gerçekliği olanı ne yok sayar ne de kötüler.

2. Hadis

97

Hız. Muhammed'in zenginlik ile fakirlik konusunda neler düşündüğü ve söylediğine ilişkin en fazla bilgi kirliliğinin yaşandığı alanlardan birisi, hiç kuşkusuz hadis rivâyetleridir. Bunun göstergesi ise, fakirlik ile zenginliğin lehinde ve aleyhinde onlarca hadisin varlığıdır. Aynı bilgi kirliliğinin, Hız. Peygamberin maddî durumunun niteliğiyle ilgili rivâyetler için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Peygamber Efendimizin malî durumuna ilişkin de birbirleriyle çelişen çok sayıda hadis rivâyeti mevcuttur.

Bu rivâyetler çerçevesinde Hız. Muhammed'in maddî durumunu ele alırken şu yöntemi takip etmeye çalışacağız: Sırasıyla fakirleri/fakirliği öven ve dünyayı/zenginliği kötileyen hadisleri ele alacağız. Daha sonra fakirliği teşvik eden ve hadis uzmanlarınca mevzu (uydurma) olarak nitelendirilen bazı hadisleri

280 Yıldırım, Ahmet, *Din, Dünyevileşme ve Zühd*, Ankara, 2005, 81.

aktaracağız. Ardından, zenginliği öven ve teşvik eden hadisleri inceleyeceğiz. En sonunda da fakirliğin lehinde ve aleyhindeki hadis rivâyetlerini yorumlamaya ve bunlar ışığında Hz. Muhammed'in maddî durumunun niteliğini tespit etmeye çalışacağız.

Fakirleri Öven Bazı Hadis Rivâyetleri

"Saçı başı dağınık halde bulunan, ayakları tozlu, üstü başı yırtık ve yiyecek bir iki lokması bile olmayan nice insanlar vardır. Bu insanlar (her hangi bir konuda) Allah'a yemin etseler Allah onları haklı çıkarır."²⁸¹

"Size cennete gidecek insanları haber vereyim mi? Onlar fakir oldukları ve insanlar tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin değer vermediği fakat şöyle olacak diye yemin etmeleri hâlinde, isteklerini Allah'ın kabul edeceği kimselerdir."²⁸²

"Yemeğin en kötüsü zenginlerin davet edildiği ancak fakirlerin çağrılmadığı düğün (velime) yemeğidir."²⁸³

"Cennetin kapısından baktım. Gördüm ki, cennete girenlerin çoğu miskinlerdi. Zenginler ise hesap vermek için alıkonulmuşlardı. Cehenneme gideceği kesinleşen zenginler de ateşe girmeleri emr olunmuştu."²⁸⁴

Özel anlamda fakirlerin genelde ise fakirliğin övülmesiyle ilgili yukarıdaki hadisleri doğru anlamak için bunların ne zaman, nerede, kime ve hangi mesajı vermek için söylendiğine (sebeb-i vüruduna) bakmak gerekir. Bu durum ise kaçınılmaz olarak sağlıklı bir tarih bilgisini gerektirmektedir. Çünkü hadislerin önemli bir kısmı, tarihin belli bir dönemindeki şartlarla bağlantılı olarak dile getirilmiştir. Hadisin söylendiği dönemdeki siyasî, sosyal, kültürel ve iktisadî anlayış ve yapıyı

281 Vekî' b. Cerrah, 84.

282 Buhârî, Eymân/9; Edeb/61; Tirmizî, Cehennem/13.

283 İbn Mâce, Nikâh/ 25.

284 Buhârî, Rikâk/16, 51; Tirmizî, cehennem/11.

bilmek, bize ilgili hadisi doğru anlama imkânı verir. Dolayısıyla bir hadisin söylendiği dönemsel şartları bilmeden o hadisi sağlıklı bir şekilde anlamak ve yorumlamak oldukça zordur.

Fakirlerle ilgili yukarıdaki hadislerin içeriklerine baktığımızda, bunların önemli bir kısmının Mekke dönemindeki siyasî, sosyal, kültürel hayatın yapısı ve Müşriklerin fakir Müslümanlara yönelik uygulamalarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, fakirlerin övülmesiyle ilgili yukarıdaki hadislerin bazılarının Mekke dönemiyle bağlantılı olarak dile getirildiğini söylemek mümkündür. Bilindiği gibi Mekke döneminde sayıları bir hayli fazla olan ancak ortak paydaları fakir olmak olan köle, yetim ve miskinler mevcuttu. Bunlar, Mekke zenginleri tarafından sahiplenilmiyorlardı.²⁸⁵ Yukarıdaki hadislerde de açıkça belirtildiği gibi bu insanlar fakir oldukları gerekçesiyle dışlanıyor, aşağılanıyor, insan yerine konulmuyor ve kısacası köle muamelesi görüyorlardı.

99

Hız. Peygamber, Mekke müşriklerinin fakirlerle ilgili anlayış ve uygulamalarını eleştirmiştir. Allah Resûlü, muhtemelen yukarıdaki hadislerle, temelde her insanın sevgi ve saygıya lâyık olduğu, fakirliğin hiçbir şekilde aşağılanma ve dışlanma sebebi olamayacağı ve üstünlüğün ancak güzel amellerle/davranışlarla mümkün olacağı yönünde bir mesaj vermek istemiştir. Ayrıca bu hadislerle Mekke toplumunda köle muamelesi gören fakir Müslümanların sevilmesi ve desteklenmelerinin yanı sıra,²⁸⁶ bunların sabrederek hayata tutunmaları

285 J. Obert Voll, *İslam, Süreklilik ve Değişim*, I-II, (çev. Heyet), İstanbul, 1991, I, 20.

286 Yusuf el-Kardavî, *İslam Hukukunda Zekât*, (çev. İbrahim Sarımsı), İstanbul, 1984, I, 60.

hedeflenmiş olabilir.²⁸⁷ Dolayısıyla Hz. Peygamber yukarıdaki hadislerle, çalıştığı halde fakirlikten bir türlü kurtulamayan Müslümanların sabretmeleri gerektiğine ve bu sabrın dünya imtihanını kazanmak için bir vesile olabileceğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Zaten ömrü boyunca çalışan, yaşamının önemli bir kısmını varlık içerisinde geçiren, bu varlığından fakirleri cömertçe istifade ettiren, işsiz Müslümanları iş sahibi yapmaya çalışan, fakir durumdaki insanları varlıklı kılmaya çalışan bir peygamberin çalışmadan fakir olmayı tercih eden (tembel) fakirleri ve fakirliği övmesi düşünülemez.

Dünyayı Kötüleyen Hadis Rivâyetleri:

“Şayet Allah katında dünyanın bir sivri sineğin kanadı kadar kıymeti olmuş olsaydı, Allah hiçbir kâfirle dünyada bir yudum su bile içirmezdi.”²⁸⁸

100

“Uyanık olunuz. Şüphesiz dünya değersizdir. Dünyada olan mal-mülk önemsizdir. Ancak Yüce Allah’ın zikri ve ona yaklaştıran şeylerle, öğretici ve öğrenici olmak müstesnadır.”²⁸⁹

Kanaatimizce yukarıdaki hadislerde kötülenen, mutlak anlamda dünya ve dünyanın içindekileri değildir. Çünkü dünya, Allah’ın güzelliklerle donattığı muazzam bir eseridir. Dünyanın yapısı, işleyişi ve içindeki sayısız nimetler de onun mükemmelliğini ve güzelliğini göstermektedir. Dolayısıyla dünyanın kötü olması, onun cennet ya da cehenneme giden bir yol olması, bizim dünyayla ilgili algımıza ve ilişki biçimimize bağlıdır.

Hadislerde dünyanın yerilmesi, dünyanın kendisiyle ilgili değildir. Hadislerde kötülenen; bir araç olarak görülmesi

²⁸⁷ Sancaklı, 333.

²⁸⁸ Tirmizî, Zühd/14.

²⁸⁹ İbn Mâce, Zühd/3.

gereken dünyanın/maddiyatın amaç hâline getirilmesi, dünyanın bir imtihan nedeni olduğunun unutulması ve dünyevî olana adeta tapılması şeklindeki yanlış dünya algısıdır. Başka bir ifadeyle hadislerde yerilen, kişinin dünya hakkındaki yanlış düşüncesi ve din dışı duruşudur. Dolayısıyla tarihte bazı insan ya da toplulukların dünya ve zenginlik karşısındaki olumsuz düşünce ve tavırları sebebiyle helak olmaları, dünyanın kötü olduğu, servet sahibi tüm insanların helak olacağı ve bu yüzden Müslümanların dünya ve dünyevî olandan uzak durmaları gerektiği anlamına gelmez. Aşağıdaki hadislerde de belirtildiği gibi dünyanın zemmiyle/kötülenmesiyle ilgili temelde verilmek istenen mesaj şudur: Dikkatli olun! Dünya ve içindekiler birer imtihan vesilesidir; başkalarının yaptığı gibi siz de dünya ve içindekilere kanıp imtihanı kaybetmeyiniz:

“Altın, gümüş, kumaş ve abaya kul olanlar helak oldular. Şâyet onlara istedikleri verilirse mutlu olur, verilmezse mutlu olmazlar.”²⁹⁰

101

“... Ben sizler için fakirlikten hiç korkmuyorum. Ancak ben, sizden öncekilerin önüne serildiği gibi, dünyanın önünüze serilmesinden, onların dünyalık için yarıştıkları gibi sizin de bu konuda yarışa girmenizden, dünyanın onları helak ettiği gibi sizi de helak etmesinden korkuyorum.”²⁹¹

“Bir koyun sürüsünün içerisine dalmış aç iki kurdun o sürüye verdiği zarar, mala ve makama aşırı düşkün bir adamın dinine vereceği zarardan daha büyük değildir.”²⁹²

Zenginliği Kötüleyen Hadis Rivâyetleri:

“Çiftlik ve akar elde ederek dünyaya meyletmeyin.”²⁹³

290 Buhârî, Rikâk/10; İbn Mâce, Zühd/8.

291 Buhârî, Cizye/1; Meğâzî/12.

292 Tirmizî, Zühd/43.

293 Tirmizî, Zühd/20.

"Dünya ve dünya ile ilgili olan şeylerden yüz çevir ki, Allah seni sevsin. Halkın elinde olandan yüz çevir ki insanlar seni sevsin."²⁹⁴

"(Hz. Peygamber arkadaşlarından birisine) Eğer beni seviyorsan, fakirliğe karşı kendine bir zırh hazırla. Zira fakirlik, beni seven insana yukarıdan inen bir selden daha çabuk yetişir."²⁹⁵

"Dünya çok tatlı ve çekicidir. Allah dünyayı sizin kulanmanıza verecek ve ona karşı nasıl davrandığınızı bakacaktır. Dünyaya sakın aldanmayın. Kadınlara kapılmaktan korunun. Zira İsrailoğullarındaki ilk fitne kadınlar yüzünden ortaya çıkmıştır."²⁹⁶

"Muhakkak ki her ümmetin bir fitnesi/imtihan sebebi vardır. Ümmetimin fitnesi de (yani imtihanı da) dünya malıdır."²⁹⁷

"Muhacirlerin fakirleri, onların zenginlerinden 500 sene önce cennete gireceklerdir."²⁹⁸

"Benden sonra size dünya nimetleri ve süslerinin açılmasından (yani onlara meyletmenizden) korkuyorum."²⁹⁹

Bazıları, yukandaki hadisleri yanlış yorumlamış ve Hz. Peygamberin bu hadislerle dünya ve içindekileri kötülediği, fakirliği ise teşvik ettiği şeklinde yanlış bir kanaate varmışlardır. Ancak bu türdeki haberleri sağlıklı bir şekilde anlayan ve bu haberler üzerinden zenginlikle ilgili isabetli yorumlar yapan müelliflerimiz de olmuştur. Örnek olması açısından "Muhacirlerin fakirleri, onların zenginlerinden 500 sene önce cennete gireceklerdir"³⁰⁰ şeklindeki hadisin nasıl yorumlandığına bakmakta fayda vardır:

294 İbn Mâce, Zühd/1.

295 Tirmizî, Zühd/36.

296 Tirmizî, Fiten/26.

297 Tirmizî, Zühd/26.

298 Tirmizî, Zühd/37.

299 Buhârî, Zekât/47.

300 Tirmizî, Zühd/37.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328), “Fakirlerin önce cennete gireceklerini” belirten yukarıdaki hadisle ilgili şu yorumu yapmıştır:

“Fakirler şüphesiz zenginlerden önce cennete gireceklerdir. Çünkü onların hesap verecekleri malları ve servetleri bulunmamaktadır. Zenginlere gelince onlar ise malları ve servetlerinin hesabını vereceklerdir. Zenginler, mallarını nereden kazanıp nerelere harcadıkları konusunda hesaba çekilecekleri için cennete doğal olarak geç gireceklerdir. Ancak cennete girdikten sonra iyilikleri daha fazla ise bunların fakirlerden dereceleri daha üstün olacaktır. Nitekim zengin olan nebiler, sıddıklar ve diğerleri iyilikleri daha fazla olduğundan dolayı fakirleri geçeceklerdir.”³⁰¹

İbn Kayyım el-Cevziye (ö. 751/1350) ise aynı hadisle ilgili şu yorumu yapmıştır:

“Söz konusu hadis her ne kadar fakirlerin önce cennete gireceklerine işaret ediyorsa da bu, fakirlerin derece ve makam itibarıyla zenginlerden üstün olduğu anlamına gelmemektedir. Şükreden zengin ile adaletli hükümdar hesap vermek için cennete girmekte geç kalsalar da bunlar cennete girdiklerinde dereceleri daha yüksek olacaktır.³⁰² Ancak cennete girdikten sonra bunların makamları önce cennete girmiş olan fakirlerin makamlarından daha yüksek de olabilir. Örneğin Abdurrahman b. Avf'ın malının çokluğundan dolayı hesap vermesi için cennete girmekte geciktirilmesi; daha sonra ise Resûlullah ve arkadaşlarına katılması, onun konumunun düşük olduğu anlamına gelmediği gibi, onun ilk Müslüman olanlardan ve cennet ile müjdelenmiş kimselerden olmasına da engel değildir.”³⁰³

103

Hız. Muhammed'in fakirlik ve zenginlikle ilgili düşüncükleri, söyledikleri ve yaptıkları dikkate alınırsa, onun her

301 İbn Teymiyye, Takıyüddîn Ahmed b. Abdülhakim b. Teymiyye (ö. 728/1328), *Mecmû'u Fetâvâyı* İbn Teymiyye, I-XXXV, Mağrib, thz. , XI, 127-128.

302 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler* (çev. Zeynelabidin Tatlıoğlu), İstanbul, 1989, 182, 189.

303 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 189.

zaman zenginlik ve fakirliği hayatın doğal bir parçası olarak değerlendirdiği görülecektir. Aynı şekilde Hz. Peygamberin anlayışında zengin ya da fakir olmak durumu ne bir iftihar vesilesi ne de bir utanç sebebidir. Hz. Muhammed ısrarla fakirlik ve zenginliğin bir imtihan vesilesi olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla kişi sadece fakir ya da zengin olduğu için ne iyi ne de kötü olabilir. Hele hele mutlak anlamda ne zenginlik ne de fakirlik, cennet ya da cehenneme gitmenin tek sebebi/gerekçesi olabilir diye düşünüyoruz.

104

Fakirlik ile zenginlik konusunda sahih hadisler ve Allah Resûlü'nün yaşantısı dikkate alındığında özetle şunlar belirtilebilir: Kişi istemediği hâlde kimi zaman fakir bir duruma düşebilir. Bu, imkân ve ihtimal dâhilindedir. Ancak bu durumdaki insanın yapması gereken, "fakirlik kaderdir" demeden çalışması ve başkasına yük olmamasıdır. Fakir çalıştığı halde fakirlikten kurtulamıyorsa bunu, bir imtihan nedeni olarak görüp sabretmelidir. Müslüman zengin ise helâl yoldan kazanmaya devam etmelidir. O, sahip olduklarının kendisi için bir imtihan nedeni olduğunu bilmelidir. Aynı zamanda zengin Müslüman, Rahmet Peygamberinin yaptığı gibi fakirlere yardım elini uzatmalı, gösteriştten, israftan ve Karunlar gibi yaşamaktan uzak durmalıdır.

Fakirliği Öven Bazı Mevzu Hadisler

"Dünyayı sevmek tüm hataların başıdır."³⁰⁴

"Dünya, ahireti seven-düşünen insanlara haram; ahiret de dünyayı seven ve ona bağlanan insanlara haramdır. Dünya ve ahiret ise Allah adamlarına haramdır."³⁰⁵

304 Suyûtî, *Dürrü'l-Müntehira fi'l-Ehâdîs'l-Müştehra*, Kahira, 1987, 191.

305 Elbânî, I, 105.

"Dünya bir leştir. Onu elde etmek isteyenler de köpeklerdir."³⁰⁶

"Her ümmet için bir anahtar vardır. Cennetin anahtarları, miskin ve fakirlerde bulunmaktadır. Fakir ve miskinler kıyamet gününde Allah ile beraber olacaklardır."³⁰⁷

"Fakirler, zenginlerin mendilleridir. Zenginler, bu fakirlerle günahlarını silerler."³⁰⁸

"Bu ümmetin en hayırlıları fakir olanlarıdır. En sü-ratlı bir şekilde cennete yerleşecek olanları da zayıf olanlarıdır."³⁰⁹

"Fakirlerle birlikte olan bir toplum olun, çünkü kıya-mette fakir olanların devleti vardır."³¹⁰

"Ey Allah'ım! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak canımı al ve beni miskinler zümresinde dirilt."³¹¹

"Açlık hikmettir."³¹²

"Dünyayı dünya ehline bırakın. Çünkü dünyadan ye-tecek miktardan fazlasını alan, farkında olmaksızın ölümünden bir ferman almış olur."³¹³

"Üç şeye güvenilmez: Dünya, sultan ve kadın."³¹⁴

"Fakirlerle birlikte oturup kalkmak tevazudandır ve fakirlerle birlikte olmak, üstün bir cihattır."³¹⁵

"Çoluk-çocuk sahibi olanlar felah bulamazlar."³¹⁶

306 Sağâni, *el-Mevzûât*, Kahire, 1991, 96.

307 İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, III, 141.

308 Şevkânî, 62.

309 Elbanî, II, 40.

310 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Menâru'l-Münîf*, 140.

311 Tirmizî, *Zühd*/37.

312 Aclûnî, I, 337.

313 Aclûnî, I, 38.

314 Aclûnî, I, 323.

315 Aclûnî, I, 329.

316 Şeybânî, *Temyîzu't-Tayyib*, Beyrut, 1988, 142.

"Selâmet uzlettedir."³¹⁷

"Allah bu dünyayı, insanoğlundan çıkan pisliklere benzetmiştir."³¹⁸

"Dünyasını seven ahiretine zarar verir, ahiretini seven dünyasına zarar verir. Bâki olanı fânî olana tercih edin."³¹⁹

"Abdurrahman b. Avf (sahip olduğu zenginlik sebebiyle) sürünerek cennete girecektir."³²⁰

"Dünyadan sakının, çünkü dünya, Hârut ve Mârut'tan daha büyüleyici/tehlikelidir."³²¹

"Dünyayı terk etmek sabır işidir. Dünyayı terk etmek, Allah yolunda kılıç sallamaktan daha zordur. Dünyayı terk edene Allah mutlaka şehit sevabı kadar sevap verir."³²²

"Allah, zengine zengin olduğu için tevazu gösteren fakire lanet eder ve o kişinin dininin üçte biri gider."³²³

106

Dünyanın ve içindekilerin kötülendiği, fakirliğin ise yüceltildiği ve teşvik edildiği yukarıdaki haberlerle ilgili genel kanaat şu şekildedir: Bu ve benzeri mevzu hadisler, sağlıklı olmayan bazı tasavvufî fikir ve yapıların ortaya çıkmasına kaynaklık teşkil etmiştir. Söz konusu yapı mensupları da Hz. Peygamberin fakir olduğu şeklindeki tezi savunmuş; sürekli fakirliği övmüş; onu teşvik etmiş ve âdetâ dünyadan el-etek çekmeyi din olarak anlamış ve anlatmışlardır.³²⁴

317 Aliyyu'l-Kârî, *el-Mesnûa fî Marifeti'l-Hadîsi'l-Mevzûa*, Halep, 1969, 222.

318 Muttekî, III, 189.

319 Muttekî, III, 197.

320 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 186.

321 Elbânî, I, 106.

322 Elbânî, I, 408.

323 Aclûnî, II, 242.

324 Uludağ, XII, 133.

İbn Kayyım'a göre zahitlik taslayanların hepsi, böyle mevzu hadislerle sarılarak malın/servetin dinde ilerlemeye engel olduğunu düşünmüşlerdir. Oysa ki yerilmiş olan mal, meşru olmayan cihetten kazanılan mal ve vacip olan hakkı verilme-yen maldır. Sahabeden Talha, 300 yük değerinde miras mal bırakmıştır. Zübeyr ve diğer sahâbiler de bir hayli fazla miras bırakmışlardır. Eğer mal sahibi olmak din dışı bir durum ol-saydı bu sahâbiler, mallarının hepsini ellerinden çıkarırlardı. Birçok kıssacı vaiz, bu mevzu hadisleri esas alarak insanları fa-kirliğe teşvik etmiş ve zenginliği yermişlerdir.³²⁵ Belki de daha kötüsü, bunların söz konusu yanlış düşünce ve davranışlarını meşrulaştırmak için bu mevzu hadisler üzerinden, Hz. Pey-gamberi fakir olarak tanıtmaları ve tarihimiz boyunca fakirliği yüceltip Müslümanları fakir olmaya teşvik etmiş olmalarıdır.

Yukarıdaki rivâyetler sebebiyle/yüzünden Hz. Peygamber, tüm yaşamı boyunca fakir ve fakirliği teşvik eden bir peygam-ber olarak bilinmiştir. Aynı şekilde kimileri tarafından Allah Resûlü, sürekli maddî sıkıntılarla boğuşmuş ve ömrünün çoğunu açlık-sefalet içerisinde geçirmiş olarak anlatılmıştır. Kuşkusuz bu düşünce/bilgi, tarihî gerçeklerle bağdaşmamak-tadır. Yıldırım'ın isabetle işaret ettiği gibi, Hz. Peygamber Efendimizle ilgili söz konusu yanlış düşüncenin oluşmasında te'vil ve tefsire muhtaç kimi hadislerin yanı sıra, bazı uydurma rivâyetler ve lafızcı yaklaşımlar etkili olmuştur.³²⁶

"Üzülerek ifade etmek durumundayız ki yukarıda-ki uydurma hadisler, başta tasavvuf eserleri olmak üzere muhtelif kaynaklarda kullanılmakta ve önemli bazı konularda delil gösterilmektedir. Hiç ummadığı-nız ve itibar ettiğiniz eserlerde bile bu mevzu hadis-

325 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 187-188.

326 Yıldırım, Ahmet, *Peygamberimizin Sade Hayatı*, İstanbul, 2015, 51.

lerle karşılaşabiliyorsunuz. Tarih boyunca bu uydurma haberler toplum üzerinde etkili olmuş ve dünya, çalışmak, fakirlik ve zenginlik ile ilgili yanlış anlayışların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kanaatimizce fakirliğin ön planda tutulmasının en büyük sebeplerden birisi zayıf ve mevzu hadislerle itibar edilmiş olmasıdır. Böylece hadis uydurucuları, bir yandan dünya ve çalışmanın aleyhine, fakirliğin lehine hadis uydurdıkları gibi, bazı gün ve gecelerde yapılan ibadetlere, okunacak bazı sûre ve dualara verilecek sınırsız ecir ve mükafaatları ihtiva eden hadisler de uydurarak insanların dünya-âhiret dengesini bozmuşlardır. Bu tür uydurmalarından etkilenen kişiler de işi tembelliğe ve miskinliğe vurmuşlardır. Dolayısıyla bu tür uydurmalar, hatta zayıf hadislerle kesinlikle itibar edilmemeli ve delil olarak kullanılmamalıdır.”³²⁷

108

Yukarıda da belirtildiği bazı insanların fakirliğe önem vermeleri, onu övmeleri ve zenginliğe tercih etmelerinin en önemli sebebi, bunların fakirliğin övüldüğü zayıf ve mevzu hadislerden etkilenme olgusudur.³²⁸ Gereklî dikkat ve titizliğin gösterilmemesi neticesinde bu tür uydurma hadisler revaç bulmuştur. Özellikle tasavvuf ehlinin, bu konuda gevşek davrandığı ve bu uydurmaları bolca kullandığı bilinmektedir. Toplumsal önemi haiz olan bu konuda mevzu ve zayıf hadislerle hiçbir şekilde itibar edilmemeli ve delil olarak kullanılmamalıdır.³²⁹

Fakirliği Yeren Hadisler

“Veren el, alan elden daha hayırlıdır/üstündür.”³³⁰

“(Beden, bilgi, makam, güzel ahlâk, para... bakımından) kuvvetli mümin, zayıf müminden daha hayırlı ve sevimlidir.”³³¹

327 Sancaklı, 371.

328 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, XI, 331.

329 Sancaklı, 369.

330 Buhârî, Nafakât/2; Tirmizî, Zekât/38.

331 İbn Mâce, Mukaddime/10.

“Tüccar kazançlı, karaborsacı ise lanetlenmiştir.”³³²

“Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter.”³³³

“Allahü Teâlâ bir kula nimet verdiği zaman, nimetinin izini o kul üzerinde görmek ister.”³³⁴

“Doğru sözlü ve güvenilir tüccar, ahirette peygamberler, siddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır.”³³⁵

“Ancak iki kişiye gıpta edilir: Bunlardan birisi, Allah’ın kendisine Kur’ân ihsan ettiği ve gece-gündüz onunla meşgul olan kişi. Diğeri de Allah’ın kendisine verdiği malı gece-gündüz demeden fakirlere veren kimsedir.”³³⁶

“Beş şey gelmeden önce, beş şeyin kıymetini biliniz: İhtiyarlıktan önce gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden önce zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş zamanın, ölüm gelmeden yaşamın.”³³⁷

“Takva sahibi bir Müslüman için zenginliğin hiçbir mahsuru/sakıncası yoktur.”³³⁸

“En temiz kazanç hangisidir? sorusuna Resûlullah “Kişinin kendi elinin emeği ile kazandığı, bir de dü-rüstçe yapılan ticaret” şeklinde cevap vermiştir.”³³⁹

“Allah’ım acizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan sana sığınırım.”³⁴⁰

“Yediğiniz en temiz lokma, kendi kazancınızdan olan lokmadır.”³⁴¹

“Dört şey kişinin mutluluğundandır: Hayırlı bir eş,

332 İbn Mâce, Ticârât/6

333 Ebû Dâvûd, Zekât/45.

334 Tirmizî, Edeb/54.

335 Tirmizî, Buyû/4.

336 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân/20.

337 Hâkim en-Nîsâbü'rî, IV, 306.

338 İbn Mâce, Ticaret/1.

339 Ahmet b. Hanbel, IV, 141.

340 Buhârî, Deavât/38.

341 İbn Mâce, Mukaddime/17.

geniş ev, iyi komşu ve rahat bir binek.”³⁴²

“Hiçbir kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir. Allah’ın peygamberi Dâvud da kendi elinin emeğini yedi.”³⁴³

“Fakirlik fitnesinin şerrinden Allah’a sığınırım.”³⁴⁴

“Servet, bir Müslüman için ne iyi arkadaştır. Yeter ki o, servetinden fakire, yetime ve yolcuya versin.”³⁴⁵

“... Vârisleri zengin bırakman, onları muhtaç ve insanlara el açar durumda bırakmandan daha iyidir.”³⁴⁶

“Allah’ım bize verdiklerini arttır, eksiltme. Bize ikramda bulun ve bizi zelil kılma. Bize ver bizi mahrum etme.”³⁴⁷

“Allah’ım ben zayıfım, beni güçlendir; zelilim beni iz-zetli kıl, fakirim bana rızık ver.”³⁴⁸

“Fakirlikten, kıtlıktan, zilletten, zulüm yapmaktan ve zulme uğramaktan Allah’a sığınırım.”³⁴⁹

“Allah’ım... Bizlere borcumuzu ödemeyi nasip et! Ve bizi fakirlikten zengin kıl.”³⁵⁰

H. Peygamber bir seferinde “Allah’ım fakirlikten ve küfürden sana sığınırım.” şeklinde dua edince bir adam “Ey Allah’ın Resûlü! Fakirlikle küfrü denk mi sayıyorsun?” diye sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Evet” cevabını vermiştir.³⁵¹

“Yedi engelleyici şeyden önce iyi işler yapmakta

342 Hâkim, Müstedrek, H. No: 7306.

343 Buhârî, Buyû/15.

344 Ebû Dâvûd, Edeb/101; Nesâî, İstiâze/14.

345 Ahmet b. Hanbel, III, 21.

346 Buhârî, Cenâiz/37.

347 Ahmet b. Hanbel, I, 34.

348 Hâkim en-Nisâbü’rî, I, 527.

349 Ahmet b. Hanbel, II, 540.

350 Müslim, Zikr/61.

351 Nesâî, İstiâze/29.

acele ediniz: Bunlardan biri unutturan fakirliktir...”³⁵²

“Ümmü Süleym Hz. Peygambere “Ya Resûlullah! Hizmetçiniz Enes; onun için Allah’a bir dua etmeniz...” şeklinde bir istekte bulundu. Bu istek üzerine Allah Resûlü “Allah’ım, Enes’in malını ve çocuklarını çoğalt. Ve ona verdiklerini bereketlendir/çoğalt”³⁵³ diye dua etti.

“Ancak iki kişiye gıpta edilir: Allah’ın kendisine verdiği maldan hayır yolunda harcayana, bir de Allah’ın kendisine hikmet verip de onunla hüküm veren, onu başkasına öğreten kişiye.”³⁵⁴

“Bir kimsenin harcadığı paraların en değerlisi ailesinin ihtiyaçlarına harcadığı paradır.”³⁵⁵

“Bir adam Allah’ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, harcadıkları o insan için bir sadaka olur.”³⁵⁶

“Müslüman olan, yeterli geçime sahip kılınan ve Allah’ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilen kurtulmuştur.”³⁵⁷

İslam’daki bazı ibadetleri yerine getirmek, çalışıp emek sarf etmeye ve varlık sahibi olmaya bağlıdır. Örneğin hac, zekât, kurban, fıtır sadakası gibi ibadetlerin yanı sıra, diğer sadakalar, cihada malî destek, hayır-hasenat işlerinin tamamı maddiyatla yerine getirilebilen ve sevabı çok olan ibadetlerdir. Zengin olmadan bir kişinin bu ibadetleri yerine getirmesi ve söz konusu sevaplara nail olması mümkün olmayabilir. Bundan dolayı İslam’ın şartı; zenginlere beş, fakirlere üçtür. Yukarıdaki hadislerde de Müslümanlar açıkça zengin olmaya ve bu

352 Tirmizî, Zühd/3.

353 Müslim, Fedâilu’s-Sahâbe/141.

354 Buhârî, İlim/15; Zekât/5.

355 İbn Mâce, Cihâd/4.

356 Buhârî, İman/41.

357 Tirmizî, Zühd/35.

malî ibadetleri yapmaya teşvik ediliyorlar.³⁵⁸ “Bu tür ibadetlerin mal ile olabileceği hesaba katılırsa, malın ve servetin ya da onların tabîi olarak oluşturacağı hal olan zenginliğin bizzat kötü bir şey olmadığı hatta iyi ve rağbet edilmesi gereken bir durum olduğu söylenebilir.”³⁵⁹

Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadislerin Genel Değerlendirilmesi

Fakirlik ve zenginlikle ilgili hadisler ışığında Hz. Peygamberin maddî durumu hakkında şunlar belirtilebilir: Dikkat edildiği gibi fakirlik ve zenginlikle ilgili hadislerin önemli bir kısmı fakirliği öven ve teşvik eden hadislerdir. Fakir ve fakirliği öven bu hadisleri kendi aralarında ana hatlarıyla üç kısma ayırmak mümkündür:

112

Birincisi, fakirlerin övüldüğü hadislerdir. Daha önce de belirtildiği gibi bu hadislerin bir kısmı, Mekke dönemindeki fakir Müslümanların yaşadıkları sıkıntılarla bağlantılı olarak dile getirilmiştir. Mevzu bahis hadislerle amaç, istemediği halde fakir olan; çalıştıkları halde fakirlikten bir türlü kurtulamayan ve fakir oldukları gerekçesiyle küçümsenen, dışlanan ve ezilen bu insanların sabretmelerini sağlamaktır.

Fakirlikle ilgili ikinci grup hadisler, fakirliğin övüldüğü ve teşvik edildiği rivâyetlerdir. Kanaatimizce bu nitelikteki hadisler; özellikle yabancı bazı kültürlerin etkisiyle yüceltilen fakirlik düşüncesini yayma ve yanlış zühd anlayışı temelinde gelişen mevcut fakirlik durumunu, din üzerinden meşru gösterme amacına dönük olarak uydurulmuştur. Dolayısıyla, hadis otoritelerinin de belirttikleri gibi, bu içerikteki hadisler,

³⁵⁸ Sancaklı, 341.

³⁵⁹ Beşer, Faruk, *İslam'da Zenginlik ve Fakirlik Kavramları*, İstanbul, 1991, 73.

Kur'an'ın temel ilkeleri ve Hz. Peygamberin çalışma ahlâkı ve servet karşısındaki düşünce ve duruşuyla çelişmektedir.

Fakirlikle ilgili üçüncü grup hadisler ise, görünürde dünya ve dünya malının/zenginliğin yerildiği rivâyetlerdir. Bu gruba dâhil edebileceğimiz hadislerin bir kısmında, dünya ve dünyevî olan her şey, kesin olarak kötülenmekte ve bunlardan uzak durulması gerektiğine işaret edilmektedir. Kanaatimizce söz konusu hadisler, mevzu hadislerdir. Dünya ve içindekilerin zemmiyle ilgili hadislerin bir kısmı ise lafızcı bir yaklaşımla ele alındıkları zaman, bunlarda dünya ve zenginliğin kötülendiği sonucuna varılabilir. Ancak bağlamları dikkate alındığında, bahsi geçen hadislerde aslında dünya ve zenginliğin zemmedilmediği görülecektir. Bu hadislerde; dünyanın cazibesine, birçok insanın bu cazibeye kapılarak helak olduğuna ve dolaşısıyla Müslümanın bir imtihan vesilesi olan aldatıcı dünyayı amaç haline getirmemesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Başka bir ifadeyle, yanlış dünya/zenginlik anlayışı ve zenginlikle ilgili din dışı duruş kötülenmektedir. Kısacası ilgili hadislerde, sahip olduğu serveti meşrû yollardan kazanmayan, onu Allah'ın rızası doğrultusunda harcamayan ve zenginliği bir amaç haline getiren zenginler kötülenmektedir. Kötülenen zenginlik ise kazanma ve tüketme sürecinde İslam'ın belirlediği temel ahlâkî prensiplerin esas alınmadığı ve sahibine varlık sebebi olan imtihanı kaybettiren zenginliktir.

Fakirlik ve zenginlikle ilgili diğer bir hadis grubunu da fakirliğin yerildiği, zenginliğin ise övüldüğü ve teşvik edildiği rivâyetler oluşturmaktadır. Bu gruptaki hadislerde de İslam'ın belirlediği meşrû çerçeve içerisinde çalışmanın, kazanmanın, servet sahibi olmanın ve bu serveti Allah rızası için kullanma-

nın önemi vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu gruptaki hadislerde; ahlâklı zengin bir Müslümanın diğer Müslümanlara göre daha çok güçlü, faydalı, (Allah katında) sevimli olacağına ve sahip olduğu varlık sayesinde daha çok sevap kazanabileceğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu hadislerde, meşrû yollardan kazanılan ve harcanan zenginlik övülmekte ve Müslümanlar zengin olmaya teşvik edilmektedirler.

Fakirler ve fakirliğin lehindeki hadislerin çokluğuna bakarak Hz. Peygamberin yaşamının tamamını fakirlik içerisinde geçirdiği ve fakirliği teşvik ettiği şeklinde bir sonuç çıkaramayız. Çünkü fakirliği öven, teşvik eden ve dünyayı/zenginliği kötüleyen hadisler mevzu hadislerdir. Aynı şekilde çalışmayı, kazanmayı, varlıklı olmayı teşvik eden ve zenginleri öven hadislerden yola çıkarak “Allah Resûlü’nün zengin olmayı adeta varlık sebebi olarak gördüğü, bu anlayışa bağlı olarak ömrünü zengin olmak için harcadığı, hayatının tümünde çok zengin olduğu ve zenginleri fakirlerden üstün tuttuğu” şeklinde bir genelleme de yapamayız. Zira tarihî seyir içerisinde her Müslüman gibi Hz. Peygamberin de kendi dışındaki bazı gelişmelerin sonucu olarak fakirlik yaşadığı (kıtlık ve boykot yılları, hicretin ilk senesi gibi sınırlı) dönemler olmuştur. Ancak görünen o ki, Hz. Peygamber hiçbir zaman açlık, sefalet, cehalet ve geri kalmışlık anlamına gelen fakirliğe teslim olmamış, onu sevmemiş, yüceltmemiş ve tavsiye etmemiştir. Tam tersine Allah Resûlü, çocukluk döneminden vefatına kadar çalışmış; yaşamının önemli bir kısmını varlık/zenginlik içerisinde geçirmiş; sahip olduğu varlığı Allah yolunda harcamış ve Müslümanlara da aynı anlayışı ve yaşam çizgisini tavsiye etmiştir. Zaten İslam Peygamberinin tarih boyunca belirleyici olmuş

en büyük güç unsurlarından birisi olan maddiyatı/zenginliği kötölemesi ve onu ihmal etmesi düşünülemez.

3. Hz. Peygamber Ve Zühd

Bu başlık altında konumuz bağlamında zühd kavramını kısaca incelemeye çalışacağız. Çünkü zühd kavramı Hz. Peygamberin hayatında önemli bir yere sahip olduğu gibi, onun fakir bilinmesinin de önemli bir nedeni olmuştur. Bu çerçevede, öncelikle Hz. Muhammed'in zühd anlayışını ortaya koymaya çalışacağız. Ardından, Allah Resûlü'nün zühd anlayışı ile daha sonraki dönemlerde oluşturulan zühd telakkisini karşılaştıracamız. Akabinde de bu bilgiler ışığında Allah Resûlü'nün maddî durumunun nasıl olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Zühd, Arapça'da "zhd" fiilinin mastarıdır. Kelime olarak zühd, bir şeye önem vermemek, meyletmemek, bir şeyi istememek gibi anlamlara gelmektedir.³⁶⁰ Bir şeye meyletmenin ya da önem vermemenin en önemli sebebi ise onu önemsiz görmek ve küçümsemektir.³⁶¹

115

Zühdle ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımların ortak paydasını "Allah'ın rızasını gözeterek dünyevî olana rağbet etmeme" şeklindeki ilkenin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygambere nisbet edilen, ancak sahihliği bir münakaşa konusu³⁶² olan bir rivayete göre Resûlullah zühdü şu şekilde tarif etmiştir: "Dünyada zâhidlik ne helali haram etmek ne de malı mülkü terk etmektir. Dünyada zâhidlik, ancak Allah'ın

360 Cürcâni, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed (ö. 812/1409), *et-Ta'rîfât*, Mısır, 1991, 130.

361 Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-Arûs*, I-XXV, Beyrut, 1969, VIII, 151.

362 Yıldırım, *Din, Dünyevileşme*, 37-38.

elinde olana, kendi elindekinden daha fazla güvenmen; başına bir musibet geldiği zaman musibet başında olduğu müddetçe, onun ecir ve mükâfatından son derece ümitli olmandır.”³⁶³

Hız. Peygamberin hayatından anlıyoruz ki zühd, mal-mülk edinmemek değildir. Züht, harama karışmamak ve servetin kulu-kölesi olmamak demektir. Zühd, “Zenginlik zühde aykırı değildir”³⁶⁴ sözünün tersine hareket etmemektir. Certel’in de dediği gibi gerçekte zühd, kişinin mala yani dünyaya sahip olmaması değil, eşyanın kişiye sahip olmaması yani dünyevî sevgi ve bağlılıkların gönülde taht kurup ahiret ve Allah düşünce ve sevgisinin yerini almamasıdır.³⁶⁵

116

Hız. Peygamberin zühd anlayışında ruhbanlığa, tembelliğe, dünya ve içindekileri kötölemeye yer yoktur. Aynı şekilde zikredilen zühd telakkisinde Allah’ın verdiği nimetleri tüketmeme ve çalışmadan başkasının sırtından geçinme şeklindeki yanlış anlayış söz konusu değildir. Allah Resûlü’nün yaşamış olduğu ve tavsiye ettiği zühd anlayışında zâhid; tembel, miskin ve asalak değildir/olamaz. Aynı zamanda zâhid, çoluk çocuğunu başkasına muhtaç hale getiren kişi de değildir.³⁶⁶

Hız. Peygamberin yaşadığı zühd, “Hakiki zâhid, dünyaya sahip olup da onu elinde tutan, fakat kalbine koymayandır”³⁶⁷ tanımına uygun bir zühddür. Başka bir ifade ile onun zühd anlayışı “her şeyi Allah’tan bilmek ve her şeyi Allah rızası için

363 Tirmizî, Zühd/29; İbn Mace, Zühd/1.

364 İbnü’l-Esîr, *Câmiu’l-Usûl min Ehâdisi’r-Rusûl*, Suudi Arabistan, 1950, IV, 670.

365 Certel, Hüseyin, *İslam ve Ahlakta Kemalin Yolu*, İstanbul, 1993, 335, 337.

366 Sancaklı, 357.

367 Yusuf el-Kardavî, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, 13.

yapmak”³⁶⁸ ilkesine dayanıyordu. Dolayısıyla iddia edilenin aksine, Allah Resûlü’nün zühd anlayışında dünya ve dünya malını önemsememe; hayattan el-etek çekme; fakirliği yüceltme ve teşvik etme gibi düşünce ve yaklaşımların yeri yoktur. Tam tersine Hz. Peygamber zengindir; ancak zenginler gibi değil de, fakirler gibi yaşamıştır. Onun zaman zaman “Ben kral peygamber olarak değil de kul bir peygamber olarak yaşamayı tercih ediyorum”³⁶⁹ şeklindeki ifadesini de bu çerçevede değerlendirmek doğru olacaktır diye düşünüyoruz.

Hız. Peygamberin zühd anlayışında dünya malı mutlak anlamda ne övülür ne de yerilir. Övülen, insanın varlık içerisindeyken bile Karunlar gibi yaşamamasıdır. Yerilen ise, kişinin malı haram yollardan kazanması; dünya malını taparcasına sevmesi ve onu infak etmemesidir. Dolayısıyla gerçek zühdde reddedilen, dünyanın çirkeflikleridir; menfaatperestliktir, bencilliktir, kin ve gayz dolu insanî ilişkilerdir; tüketim hastalığıdır; israf ve gösteriş tutsaklığıdır. Yoksa dünyanın kendisi ilahî güzelliklerin sergisidir. Cemalinin tecelli yeridir.³⁷⁰

117

Hız. Peygamber, zühd anlayışı gereği, varlık içinde olsa dahi fakirler gibi yaşamıştır. Hız. Muhammed’in varlık içerisinde fakirler gibi yaşamasını, onun fakirliğine yorumlamanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla Hız. Peygamberin fakirler gibi yaşamasından yola çıkarak ruhbanlığı, tembelliği, başkasına yük olmayı ve dünyayı kötüleme üzerine inşa edilen

368 İsmail Ankaravî, *Minhacul-Fukara* (Fakirlerin Yolu), (çev. Saadettin Ekiçi), İstanbul, 1996, 242.

369 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 886; Zehebî, *Nübelâ*, I, 115.

370 Kara, Mustafa, “Tasavvufî Düşüncede İnsan-Dünya Münasebetleri ve Zihniyetimiz” *Dünden Bugüne İslam Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu*, Bursa, 1990, 160.

din dışı bir zühd anlayışını da Hz. Muhammed'in zühd anlayışı olarak görme ve gösterme yanlışlığına düşmemeliyiz.

İslam tarihinin daha sonraki dönemlerinde, Hz. Peygamberin zühd anlayışını yanlış anlayan ve bu anlayışı yaymaya çalışanlar olmuştur. Bunların zühd anlayışında dünya ve dünyevî olan ve dolayısıyla zengin/varlıklı olma yerilmiş; fakirlik ise övülmüş ve teşvik edilmiştir.³⁷¹ Örneğin tasavvufta önemli bir yeri bulunan Gazâlî, zühdü fakrın en üstün derecesi ve nefsin Hakk'ın dışındaki her şeyden tecerrüd etmesi şeklinde tanımlamıştır.³⁷² Muhyiddin İbnü'l-Arabî ise zühdü mal ve mülke yönelik talebin/isteğin terki olarak tanımlamıştır.³⁷³

118

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü üzere, daha sonradan oluşturulan zühd anlayışında genel olarak dünyaya ya da dünyevî olana karşı olumsuz bir bakış ve tavrın söz konusu olduğu söylenebilir. Örneğin sûfiler tarafından zühd "terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk" şeklinde özetlenmiştir. Terk-i terk makamı ise sâlikin kendinde hiçbir fiil görmemesi, bütün fiillerin fâilinin Allah olduğunu idrak etmesi şeklinde özetlenmiştir.³⁷⁴

Bâyezîd-i Bistâmî'ye zühdün ne olduğu sorulduğunda, "Ben zühdde üç gün (devir) kaldım, dördüncü gün zühdden çıktım. İlk gün dünyaya ve dünyada olan şeylere, ikinci gün âhirete ve orada bulunan şeylere, üçüncü gün Allah'tan başka ne varsa hepsine karşı zâhid oldum. Dördüncü gün olunca

371 Ceylan, Semih, "Zühd", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 530.

372 Ceylan, XLIV, 532.

373 Ceylan, XLIV, 532.

374 Ceylan, XLIV, 531.

bana Allah'tan başka bir şey kalmadı ve ilâhî aşk beni şaşkına çevirdi"³⁷⁵ şeklinde cevap vermiştir.

Hız. Peygamberin yaşadığı zühhd hayatıyla örtüşmeyen ve daha sonra oluşturulan zühhd telakkisinin kaynağı konusunda farklı tezler söz konusudur. Söz konusu tez sahiplerinden biri olan İbnü'l-Cevzî, zâhidlerin ilk defa İslâm'da görüldüğünü, Hız. Peygamber zamanında zühhd nisbetinin iman ve İslâm şeklinde olduğunu; bunun sonraları zâhid ve âbid şeklini aldığını; zühde yapışan, ibadette aşırıya giden ve dünyadan elini eteğini çeken grupların ortaya çıktığını; bunların kendilerine has yollar edindiğini detaylı bir şekilde açıklamaktadır.³⁷⁶

Dikkat edilirse İbnü'l-Cevzî zühhdün, kaynağını Hız. Peygamber döneminden aldığını belirtmektedir. Aynı müellif, daha sonraki dönemlerde Hız. Peygamberin zühhd anlayışıyla çelişen bir zühhd telakkisinin oluşturulduğu şeklinde bir tespit yapmaktadır. Bu tespit, akl-ı selim sahibi her insanın rahatlıkla kabul edebileceği doğru bir tespittir. Dolayısıyla İbnü'l-Cevzî bir genelleme yaparak zühhdü ve onun şekillendirdiği tasavvuf kurumunu bir bütün olarak eleştirmemiştir. Onun eleştirdiği; özellikle Abbasîler döneminde müreffeh hayata bir tepki olarak ortaya çıkan, şekillenmesinde münzevî bir yaşam tarzını esas alan yabancı kültürler ve dönemin siyasî gelişmelerinin etkili olduğu, insanları tembelleğe teşvik eden, fakirliğe mahkûm eden ve sefalet içinde yaşamayı beraberinde getiren yanlış zühhd anlayışı ve bu anlayış üzerine temellendirilen yapılarıdır.

İbnü'l-Cevzî'nin kısmen değindiği, günümüzde alanın uz-

³⁷⁵ Ceylan, XLIV, 531.

³⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Telbîsü İblîs*, Kahire, 1368, 16, 161.

manlarının ise üzerinde ittifak ettikleri gibi, daha sonraki dönemlerde oluşturulan zühd telakkisi üzerinde; Hristiyanlık, gnostisizm, Fars ve Hint mistisizmi yahut Yeni Eflâtunculuk önemli oranda etkili olmuştur.³⁷⁷ Bedenin ihmalinin ruhu yücelteceği anlayışı üzerine kurulu olan Hint fakirizmi, İran Manihaizmi ve Hristiyan ruhbanlığı, daha sonra oluşturulan zühd anlayışı yoluyla Müslümanların kültürlerine karışmış ve böylece yayılmıştır.³⁷⁸ Dolayısıyla buradan anlıyoruz ki İslam Dünyası'ndaki yanlış zühd anlayışının oluşmasında yanlış din algısı kadar, İslam dışındaki bazı kültür ve medeniyetlerin de etkisi olmuştur.

Hz. Muhammed'in fakir olarak bilinmesinde ve fakirliği merkeze alan zühd anlayışının teşekkülünde, Hz. Peygamberin sınırlı da olsa yaşamış olduğu fakirlik dönemlerini anlatan bazı haberler de etkili olmuştur. Örneğin Allah Resûlü'nün söz konusu dönemlerdeki fakirliğine işaret eden aşağıdaki haberler, ne yazık ki onun fakirliğine yorumlanmıştır:

İbn Abbas:

"Resûlullah yemek yemeden peş peşe birkaç gün olarak gecelerdi. Aynı şekilde ailesi de yiyecek akşam yemeği bulamazdı. Resûlullah'ın ekmeği çoğu zaman arpa ekmeği idi."³⁷⁹

Hz. Ömer:

"Ben Resûlullah'ın gün boyunca açlıktan kıvranıp, karnını doyuracak adi bir hurma bile bulamadığını gördüm."³⁸⁰

Ayrıca Allah Resûlü'nün "Hayatında hiç et yüzü görmedi-

377 Öngören, Reşat, "Tasavvuf", *DiA*, İstanbul, 2011, XL, 124

378 Yusuf el-Kardavî, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, 11-12.

379 İbn Mâce, Et'ime/49; Tirmizî, Zühd/38.

380 İbn Mâce, Zühd/10.

ğı, bir kere olsun buğday ekmeği yemediğini dolayısıyla sürekli arpa ekmeği ile karnını doyurduğunu anlatan bazı rivâyetler/ haberler de vardır.³⁸¹ Buna karşın, Hz. Peygamberin birçok güzel yiyecek ve içecekten haberdar olduğu ve bunları tükettiğini anlatan hadisler de mevcuttur. Örneğin kaynaklarımızda Peygamberimizin zaman zaman deve, koyun, tavuk, toy kuşu, zebra ve tavşan eti, kebab, helva, bal, kuru ve yaş hurma, süt, un çorbası, hurma şerbeti, acur, keş yemişi, kabak, tereyağı, peynir, zeytinyağı, karpuz gibi yiyecek ve içecekler tükettiği nakledilmektedir.³⁸² Bu durumda da Hz. Muhammed'in "et ve buğdaydan yapılmış ekmeğin yüzü görmediği, hayatında et yemediği ve hatta açlıktan karnına sürekli taş bağladığı" şeklindeki tüm bilgiler anlamını yitirmektedir.

Yukarıdaki haberleri esas alarak Hz. Muhammed'in fakir olduğunu düşünen, fakirliği merkeze alan zühd anlayışını oluşturan ve bunu yaymaya çalışanlar, temelde şu yöntem hatasına düşmüşlerdir: Birincisi, bunların dönemsel şartları dikkate almadan, Hz. Peygamberin yaşantısını genellemeci bir anlayışla ele almaları. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamberin fakirlik yaşadığı dönemlerdeki yaşantısını onun tüm hayatına teşmil etmeleri. İkincisi ise bunların, Hz. Peygamberin meşru zenginliğin lehinde söylediği sözleri ve onun birçok nimetten istifade ettiğini belirten haberleri dikkate almadan, yaşadıkları fakirliği ya da inşa etmeye çalıştıkları fakirlik anlayışını meşrulaştıran (fakir ve fakirliği öven) mevzu birtakım hadislerle sarılmalarıdır.

Hz. Peygamberin zaman zaman maddi olarak bir takım sı-

³⁸¹ Sancaklı, 349.

³⁸² Bk. İbn Mâce, *Et'ime*/27; İbn Kayyım el-Cevziye, *Zâdu'l-Meâd*, I, 175-176; İsbahânî, 185-187; Yardım, Ali, *Peygamberimizin Şemâilî*, İstanbul, 1998, 219.

kıntılar çektiği de olmuştur. Ali Yardım, Hz. Peygamberin bazen maddi sıkıntı çekmesinin sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Hz. Muhammed’in sofrasında uzun müddet su ve hurmadan başka bir madde bulunmayışının ve çoğu zaman açlık çekişinin bir sebebi, onun fedakârlık ve cömertliğinden kaynaklanıyordu. Yoksa yokluktan değil; kendi dışındaki muhtağların çokluğundandır. Bu durum, Peygamber Efendimiz’in: “Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü’min değildir” hadisinin bizzat kendisi tarafından yaşanmasıdır. Bu konu ile ilgili hadisleri açıklayan bir kısım âlimlerin “Hz Peygamber’in geçim sıkıntısı çekmesi, ihtiyârî (kendi iradesi ile ortaya çıkan) bir fakirliğin neticesi olup, ıztırâfî (çâresizlik sonucu) bir fakirlikten dolayı değildir” demelerinin hakikati de budur.”³⁸³

122

Allah Resûlü’nün fakir olarak bilinmesi ve fakirliğin yüceltilip teşvik edilmesinde, Dört Halîfe, Emevî ve Abbâsîler döneminde yaşamış olan bazı zühd ehlinin kimi sözleri ve yaşantıları da etkili olmuş olabilir. Aşağıda, Veki’nin *Kitâbu’z-Zühd* isimli eserinden alınmış bazı sözler ve yaşam örnekleri bu çerçevede değerlendirilebilir:

Ubeyd b. Umeyr anlatıyor:

“Kıyamet günü mızrak ve kılıçları kan damlıyor olduğu hâlde muhacirlerin fakirleri gelir. Bunlar cennete girmek isterler. Onlara “Hesaba çekilinceye kadar bekleyin” denir. Onlar da “Kendisi hakkında bizi hesaba çekecek bir şey mi verdiniz” derler. Bunların durumlarına bakılır. Üzerine binerek hicret ettikleri semerlerden başka (dünyalık) bir şeyleri bulunmaz. Bunun üzerine Allahu Teâlâ şöyle buyurur: “Ben, en iyi şekilde ahde vefa gösterenim.” Ravi devamla şöyle dedi: “(Allah’ın bu sözü üzerine) onlar da diğer insanlardan beş yüz sene önce cennete girerler.”³⁸⁴

Ubeyd b. Umeyr şöyle demiştir:

383 Yardım, 445-446.

384 Veki’ b. Cerrah, 82.

“Malı çok olan kulun hesabı çetindir. Peşinden gideni çok olanın şeytanı boldur...”³⁸⁵

Tâvus b. Keysân duasında şöyle söyledir:

“Allah’ım! Beni iman ve amelle rızıklandır. Beni mal ve evlat (fitnesinden) koru.”³⁸⁶

Hâris b. Süveyd’in anlattığına göre Kûfe ehlinden bir adam, Ammâr b. Yâsir’i Hz. Ömer’e şikâyet etti. (Bunu duyan Ammâr) şöyle dedi:

“Eğer yalancıysan Allah senin malını ve evlatlarını çoğaltsın. Malın ve mülkün çok veya sorumluluğunu üstlendiğin kimselerin bol olsun.”³⁸⁷

Guneym b. Kays şöyle demiştir:

“Bir Müslüman için her gün bir çocuk doğurulmasını sevmem (çok fazla çocuk sahibi olmasını istemem). Aynı şekilde mal edinmesini de sevmem.”³⁸⁸

Hâkim b. Câbir anlatıyor:

123

“Bir adam gelip komşusunu Ebu’d-Derdâ’ya şikâyet etti. Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ “Sabret, muhakak Allah seni bundan dolayı mükâfatlandıracaktır” dedi. Bir müddet geçtikten sonra komşusunu şikâyet eden adam Ebu’d-Derdâ’yı gördüğünde ona şöyle dedi: “Ey Ebu’d-Derdâ, sana komşumu şikâyet etmiştim. Bana “Sabret Allah bundan dolayı seni mükâfatlandıracaktır” demiştin. O komşum, Muaviye’nin huzuruna çıktı, ona şu kadar şu kadar mal isabet etti ve bu mallar ona verildi.” Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ “Sana bu maldan verilmemesinden dolayı mükâfatlandırıldın”³⁸⁹ dedi.

Yukarıdaki rivayetlerde mal ve evlat gibi dünyanın bir par-

385 Veki’ b. Cerrah, 91.

386 Veki’ b. Cerrah, 91-92.

387 Veki’ b. Cerrah, 92.

388 Veki’ b. Cerrah, 92.

389 Veki’ b. Cerrah, 92.

çası ve aynı zamanda sevgisi fitrî olan nimetleri kötöleyenler, daha iyi bir Müslüman olmak ve dolayısıyla Allah'ın rızasına nail olmak için dünyadan ve dünyevî olandan uzak durmayı düşünmüş insanlardır. Aslında bu şekilde düşünen ve yaşamaya çalışan insanlar, Hz. Peygamber döneminde de mevcuttu. Örneğin yanlış zühd anlayışlarının bir sonucu olarak sürekli gece namazı kılmayı, hanımlarına yaklaşmamayı ve tüm günlerini oruçlu geçirmeyi düşünen bazı sahâbiler olmuştur. Ancak Hz. Peygamber, dünyevî olanı dışlayan söz konusu düşünce ve yaşantının din dışı olduğunu belirtmiş ve bu yanlış anlayışa sahip sahâbileri “Benim sünnetimden uzaklaşıyorsunuz” diyerek sert bir şekilde uyarmıştır.³⁹⁰

124

Dikkat edilirse yukarıdaki rivayetlerde direkt olarak mal ve evlat kötülenmekte ve bunlar istenilmemektedir. Oysaki Müslüman için mal ve evlat, dünyanın süsü ve aynı zamanda imtihan nedenidir. Çünkü kötü olan, mal ve evladın bizatihi kendisi değildir. Kötü ve aynı zamanda tehlikeli olan, bize birer nimet olarak verilen bu emanetlere Allah'ın istediği şekilde sahip çıkmamaktır. Dolayısıyla hayata küsmüş ve fakir olarak yaşamayı ilke edinmiş bazı insanların din dışı zühd anlayışlarını meşrulaştırmak için Hz. Peygamberin zühd anlayışını çarpıtarak kullanmaları yanlıştır. Söz konusu yanlışlık da Hz. Peygamberi yanlış tanımaktan kaynaklanmaktadır.

Kısacası ilk dönem İslam tarihinde bazı zâhid Müslümanların durumlarını yansıtan yukarıdaki (yanlış zühd anlayışıyla ilgili) tüm rivâyetler, İslam dışı zühd anlayışının çok erken dönemlerden itibaren başladığını ve bunun da temelde Hz. Muhammed'in zühd anlayışını yanlış yorumlamak-

tan kaynaklandığını göstermektedir. Oysaki Hz. Peygamberin zühd anlayışında çalışmama, fakirlik ve fakirliği teşvik söz konusu değildir. Allah Resûlü, hiçbir zaman münzevî bir yaşam sürdürmemiş; bu nitelikteki bir yaşantıyı da tasvip ve tavsiye etmemiştir. Dolayısıyla bizler bireysel anlamda fakir olabiliriz, ya da fakirliği sevmiş ve bilinçli olarak fakir bir hayat yaşamayı tercih etmiş olabiliriz. Fakat fakir olma durumumuzu ve fakir olarak yaşama yönündeki tercihimizi mutlak doğru, ya da din olarak göstermek için Hz. Peygamberin fakir olduğu şeklindeki yanlış bilgiyi ve Efendimizin çarpıtılmış zühd anlayışını bir meşrûlaştırma aracı olarak kullanmamalıyız.

Sonuç olarak, Hz. Muhammed her zaman aktif olarak hayatın içinde yer almıştır. Allah Resûlü'nün dünyayı terk etmeyi ve münzevî bir hayat yaşamayı teşvik anlamında ima ile bile dahi ne bir sözü ne de uygulaması olmuştur. Hz. Peygamber tam tersine, yanlış bir zühd anlayışı sonucunda münzevî bir yaşam sürmeye meyilli bazı insanları uyarmış; onları çalışmaya ve fitratlarına uygun davranmaya teşvik etmiştir. Çünkü dünyayı ve dünya içindekileri kötüleme ilkesine dayanan bir zühd anlayışı, insanın bizzat fitratıyla çelişmektedir. Zira çalışmak, kazanmak, yerine göre dünya ve içindekileri sevmek, kazanınca mutlu olmak ve dünyalık olanı kaybedince üzülme insanın fitratında vardır.³⁹¹

125

4. Hz. Muhammed'in Yakın Arkadaşlarının Maddî Durumları

Resûlullah'ı gören, onu en iyi anlayan, ondan en çok istifade eden ve örnek alanlar, şüphesiz sahâbe neslidir. Sahâbiler içerisinde de ilk Müslüman olan, sürekli Hz. Peygamberin

³⁹¹ Sancaklı, 358-359.

yanında olmaya çalışan ve onun takdir ve duasına mazhar olmuş olanlar vardır. Bu nitelikteki sahâbîlere en iyi örnek teşkil edenler, kanaatimizce cennetle müjdelenen sahâbîlerdir.

Hız. Peygamberin fakir olup-olmadığını ve fakirlik karşısındaki düşünce ve duruşunun ne olduğunu öğrenmek için ileri gelen sahâbîlerin maddî durumlarının niteliği, önemli bir bilgi oluşturacaktır. Biz yukarıdaki başlık altında çok özet olarak Hız. Peygamberin en yakınında bulunmuş ve aynı zamanda cennetle müjdelenmiş bazı arkadaşlarının maddî durumlarını gözden geçirmeye ve bu bilgiler ışığında Allah Resûlü'nün maddî durumunun niteliğini tespit etmeye çalışacağız.

126

Hız. Ebû Bekir (ö. 13/634) Hız. Ebû Bekir'in en önemli özelliklerinden birisi, ticaretle uğraşması ve bunun sonucunda büyük bir servete sahip olması idi. Hız. Ebû Bekir, Suriye ve Yemen taraflarına giderek kervan ticareti yapardı. Onun Müslüman olduğu dönemde 40 bin dirhem kadar sermayesinin bulunduğu belirtilmektedir. Ancak Hız. Ebû Bekir çok zengin olmasına rağmen mütevazı bir hayat yaşardı. Ayrıca o, neredeyse malının tamamını din için harcamıştır.

Hız. Ebû Bekir'in çok varlıklı olduğunun belki de en önemli göstergesi, onun Allah yolunda yapmış olduğu harcamalarının büyüklüğüdür. Örneğin Hız. Ebû Bekir, Bilal-i Habeşî'nin de içerisinde bulunduğu çok sayıda köleyi satın almış ve hürriyetlerine kavuşturmuştur.³⁹² Hatta onun köleleri hürriyetlerine kavuşturmak için çok para harcadığı ve bu yüzden zaman zaman babasının eleştirilerine maruz kaldığı belirtilmektedir.³⁹³ Ayrıca Hız. Ebû Bekir, Tebûk Seferi'ne (9/630)

392 İbn İshâk, I-II, 228; İbn Hişâm, I, 252-253; İbn Hacer, el-İsâbe, 137.

393 Fayda, M. "Ebû Bekir", *DiA*, 1994, X, 101-102.

çıkılacağı zaman ordunun ihtiyaçları için malının tamamını vermiştir.³⁹⁴ Söz konusu ordunun 30 bin askerden oluştuğu ve Hz. Ebû Bekir'in de tüm malını bağışladığı dikkate alındığında, onun ne kadar varlıklı olduğunu ve aynı zamanda varlığını Allah yolunda nasıl harcadığını görebiliyoruz.

Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) Abdurrahman b. Avf, ilk Müslüman olan sekiz kişi arasındadır. O, cennetle müjdelenen sahâbilerdendir. Abdurrahman b. Avf'ın hem Cahiliye Dönemi'nde hem de Müslüman olduktan sonra ticaretle uğraştığı ve büyük bir servete sahip olduğu belirtilmektedir. Onun beş yüz deve yükü tutan büyük bir kervanı, ya da yiyecek yüklü 700 deveyi bir defada bağışlaması, söz konusu servetin derecesini göstermektedir. Ayrıca Abdurrahman b. Avf'ın, bir seferinde 4 bin, bir seferinde 40 bin, bir başka seferinde de 40 bin dinar tasadduk ettiği belirtilmektedir. Mezkur sahâbî, iki ayrı seferde beşer yüz adet atlıyı donatmıştır. Aynı şekilde Abdurrahman b. Avf, bir günde 30 köleyi satın alıp azat edecek kadar zengin ve cömert bir insandı.³⁹⁵

127

Serahsî, Abdurrahman b. Avf'ın sahip olduğu servet hakkında aşağıdaki bilgiyi aktarmaktadır:

"... Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamberin cennete gireceklerine tanıklık ettiği on kişiden biridir. Abdurrahman b. Avf, malını dört defa Allah'la kendi arasında pay etti. İlkinde yarısını sadaka olarak verip yarısını elinde tuttu. O sırada sekiz bin dirhemi vardı, dört bin dirhemi sadaka olarak verdi. İkincisinde sekiz bin dinarı vardı, yarısını sadaka olarak verdi. Üçüncüsünde on altı bin dinarı vardı, yarısını sadaka olarak verdi. Dördüncüsünde otuz iki bin dinarı vardı,

394 Vâkıdî, 656.

395 Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 720; Canan, İbrahim, *Kütüb-ı Sitte*, I-XVIII, Ankara, 1991, XII, 481; Önköl, Ahmet, "Abdurrahman b. Avf", *DİA*, 1988, I, 157.

yarısını sadaka olarak verdi...”³⁹⁶

Osman b. Affan (ö. 35/656) Hz. Osman’ın da en önemli özelliklerinden bir tanesi, onun ticaretle uğraşması ve bu sayede büyük bir servete sahip olması idi. Hz. Osman, Mekke’nin en önemli zenginlerinden birisi olarak kabul edilirdi. Hz. Osman, Medine döneminde de çok varlıklı olmuştur.³⁹⁷ Taberî onun hakkında “Osman b. Affan’ın Tebûk Seferi için yaptığı yardımı kimse yapamadı” ifadesini kullanmıştır.³⁹⁸ Bir rivâyete göre Hz. Osman söz konusu seferin giderleri çerçevesinde ordunun üçte birini donatmıştır.³⁹⁹ İbnü’l-Esîr ise Hz. Osman’ın sözü edilen sefer için bin dinar ve çok sayıda deve bağışladığını aktarmaktadır.⁴⁰⁰

Tebûk Seferi’ndeki ordunun asker sayısının 30 bin olduğu ve Hz. Osman’ın bu askerlerin üçte birini donattığı dikkate alındığında onun ne kadar varlıklı ve cömert olduğunu görüyoruz. Unutulmamalıdır ki sözü edilen varlıklı insan; Hz. Peygamberin en yakın arkadaşı, sadık dostu, damadı ve İslam için önemli hizmetlerde bulunmuş ve aynı zamanda İslam tarihinde üçüncü halife olmuş olan Hz. Osman’dır.

Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656) Aşere-i Mübeşşere’den di. İslam öncesinde Mekke’nin en zengin tüccarları arasında bulunuyordu. Müslüman olduktan sonra da sahâbenin en zenginleri arasında yer almıştır. Talha b. Ubeydullah, sadece zenginliği ile değil, aynı zamanda cömertliği ile de tanınan bir şahsiyetti. Örneğin Talha, Tebûk Seferi için büyük bir bağış yapmıştır. Vefat

396 Serahsî, Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mebûsât*, I-XXX, (çev. Heyet), İstanbul, 2008, XXX, 335-336.

397 Taberî, *Tarih*, II, 182.

398 Taberî, *Tarih*, II, 182.

399 Vâkıdî, 656; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 691-692.

400 İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 237.

ettiğinde de geride büyük bir miras bırakmıştır. Hatta Cemel Savaşı sonrasında el konulan bazı gayr-ı menkullerinin, Hz. Ali tarafından Talha'nın çocuklarına iade edildiği zikredilmektedir.⁴⁰¹

Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) Cennetle müjdelenen Zübeyr b. Avvâm, Mekke döneminde çok varlıklı/zengin birisidir.⁴⁰² Peygamber Efendimiz, Medine'ye geldiğinde atından başka hiçbir şeyi bulunmayan Zübeyr b. Avvâm'a, Naki bölgesinde tarım yapılmayan bir araziyi tahsis etmiştir. Zübeyr b. Avvâm bir yandan bu araziyi işletmiş öbür yandan da Bakî çarşısında kasaplık yapmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise ziraat ve ticaretle uğraşmış olan Zübeyr b. Avvâm, çok zengin olmuştur. Onun birçok gayr-ı menkulü mevcuttur. Zübeyr b. Avvâm, aynı zamanda servetini din uğrunda cömertçe harcayan bir Müslümandır.⁴⁰³

Sa'd b. Ebî Vakkas (ö. 55/675) Cennetle müjdelenen Sa'd b. Ebî Vakkas, Müslümanların en zenginleri arasında bulunuyordu. Vefat etmeden önce Resûlullah'a, tüm malını vasiyet etmeyi düşünmüştür. Peygamber Efendimiz ise ona malının en fazla üçte birini vasiyet edebileceğini söylemiştir. Bu konu kaynaklarımızda şu şekilde geçmektedir:

129

Bir seferinde Hz. Peygamber, hasta olan Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı ziyarete gitti. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Malımın tamamını vasiyet edeyim mi?" Hz. Peygamber, "Hayır" dedi. Sa'd b. Ebû Vakkâs tekrar: "Yarısını (vasiyet edeyim mi)" diye sordu. Peygamber Efendimiz yine, "Hayır" cevabını verdi. Sa'd b. Ebû Vakkâs son defa:

401 Bk. Vâkîdî, 656; İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 1139; Zehebî, Nübelâ, I, 413; Erul, Bünyamin, "Talha b. Ubeydullah", DİA, 2010, XXXIX, 504-505.

402 Zehebî, Nübelâ, I, 488.

403 Efendioğlu, Mehmet, "Zübeyr b. Avvam", DİA, 2013, XLIV, 522-523.

“Üçte birini (vasiyet edeyim mi)” diye sordu. Hz. Peygamber bunun üzerine: “Üçte bir bile çoktur. Senin varislerini zengin bırakman, onları fakir ve insanlara el açacak bir durumda bırakmandan daha hayırlıdır”⁴⁰⁴ buyurdu.

Sa’d b. Ebî Vakkas’ın vefat ettiğinde 250 bin dirhemlik malı miras olarak bıraktığı belirtilmektedir. Ancak Sa’d b. Ebî Vakkas, zenginliğine rağmen oldukça sade/mütevazı bir hayat yaşamış ve Hz. Peygamberi örnek alarak sahip olduğu maldan infakta bulunmayı ihmal etmemiştir.⁴⁰⁵

130

Yukarıda konumuz bağlamında malî durumlarını ele aldığımız sahâbîlerin maddî durumlarından yola çıkarak, tüm sahâbîlerin aynı derecede zengin olduklarını elbette söylemiyoruz/söyleyemeyiz. Sosyal ve tarihî bir gerçeklik olarak her toplumda olduğu gibi Hz. Peygamber dönemindeki toplumda da fakirler vardı. Bu, doğaldır. Ancak dikkat edilirse ele aldığımız şahsiyetler, Allah Resûlü’nün en yakını diyebileceğimiz arkadaşları idi. Şayet Hz. Peygamber fakir olsaydı ya da fakir olmayı teşvik etmiş olsaydı cennetle müjdelenen, Müslüman toplumda dinî, siyasî ve sosyal anlamda büyük bir nüfûzları bulunan söz konusu insanlar; her hâlde bu kadar zengin olamazlardı. Hz. Peygamberin en yakın arkadaşları diyebileceğimiz insanların çok varlıklı olmaları, din için zenginliklerini harcamaları, bu yüzden Peygamberi Efendimizin zaman zaman dualarına mazhar olmuş olmaları, Hz. Peygamberin zengin olmayı din dışı görmediği, zenginliği kötülemediği, tam tersine zengin olmayı teşvik ettiği ve kendisinin de aslında

404 Buharî, Nafakât/1.

405 Zehebî, *Nübelâ*, II, 1784; Hatiboğlu, İbrahim, “Sa’d b. Ebî Vakkas”, *DİA*, 2008, XXXV, 373.

varlıklı olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca sahâbenin kazanma ve kazandığını harcama ahlâkı çerçevesinde Kallek'in aşağıdaki tespiti de kayda değerdir:

"Sonuç olarak söyle söyleyebiliriz: Sahâbe çalışmış, kazanmış ve hatta servet yapmıştır. Bu arada şunu da vurgulamakta büyük bir yarar görmekteyiz: Sahâbe bu servetleri diğer insanları sömürerek edinmedikleri gibi toplum üzerinde sulta kurmak için de kullanmamışlar, aksine gerektiğinde tüm varlıklarını hayır işlerine sarfederek sosyal huzurun sağlanmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Hanlar, hamamlar, çarşılar, vakıflar, aşevleri, camiiler, yollar, köprüler, çeşmeler inşa ederek, kuyular, havuzlar, sulama kanalları vs. kazdırarak kamunun ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmetleri görmüşlerdir. Sosyal hizmetleri devletin sorumluluğuna terketmemişler, aksine işbirliği ve dayanışma içinde onunla birlikte yürütmüşlerdir."⁴⁰⁶

Kısacası sahâbenin oldukça aktif bir teşebbüs ruhuna sahip olduğunu, buna bağlı olarak çok çalıştığını, kazandığını ve servet yaptığını söylemek mümkündür.⁴⁰⁷ Ayrıca ileri gelen sahâbilerin önemli bir kısmının da çok zengin oldukları tarihî bir vaki'dir. Söz konusu insanların varlıklı olmalarında da şüphesiz Hz. Peygamberin tasvip ve teşvikleri etkili olmuştur. Tüm bu bilgiler, Hz. Muhammed'in fakirliği sevmeyi; teşvik etmediği; aksine arkadaşlarını sürekli çalışmaya, kazanmaya sevk etmeye çalıştığı; onların da bu sayede varlık sahibi olduklarını ve varlıklarını hayır yolunda harcadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla ileri gelen sahâbilerin zenginlikle ilgili düşünce ve ilişki biçimlerinin niteliği de Hz. Peygamber-

406 Kallek, Cengiz, "Hilafet ve İktisat", *Divan*, İstanbul, 1996, II, 115.

407 Kallek, Cengiz, "Sahâbenin Teşebbüs Ruhu ve İş Ahlakı", *Din ve Hayat*, Ankara, 2010, 15.

rin zengin olduğu, zengin olmayı teşvik ettiği şeklindeki tezi güçlendiren önemli bir delil olarak görülebilir.

5. Allah Resûlü'nün Köle Azat Etmesi

İslam öncesi Arap toplumunda insanların bir kısmı –köle anne babadan oldukları için- köle olarak doğardı. Bazıları da savaşta esir düşmek suretiyle köle statüsüne girerdi. Bu dönemde köleler alınıp satılıyordu. Aynı zamanda varlıklı kişiler bunları birbirlerine hediye olarak da verebiliyorlardı.⁴⁰⁸ Daha sonra gelen İslam, kölelerin hürriyetlerine kavuşturulmasını tavsiye etmiştir.⁴⁰⁹ Allah Resûlü de “Kim bir Müslüman erkeği azat ederse, azat edilenin her bir uzvuna mukabil, azat edenin bir uzvunu Allah ateşten azat eder”⁴¹⁰ buyurarak, kölelerin hürriyetlerine kavuşturulmasını teşvik etmiştir.

132

Hz. Peygamber kendisi çok sayıda insanı hürriyetine kavuşturduğu gibi dönemin Müslümanlarını da köleleri azat etmeye teşvik etmiştir. Abdurrahman b. Avf'ın bir günde 30 köleyi satın alıp hürriyetlerine kavuşturması,⁴¹¹ aynı şekilde Hz. Ebû Bekir'in Allah'ın rızasını gözetip servetinin önemli bir kısmını köle azat etmeye tahsis etmiş olması,⁴¹² Hz. Peygamberin bu konudaki örnekliliği ve teşviklerinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

Hz. Muhammed döneminde köle azat etmenin birçok yolu ya da sebebi vardı. Bazen sadaka olsun diye kölelere hür-

408 Akyüz, Vecdi - Engin, Nihat, “Asr-ı Saadette Kölelik ve Cariyelik”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet*, I-V, İstanbul, 1996, I, 495-498.

409 Muhammed, 47/4. Bk. Nisa, 4/92; Maide, 5/89; Mücadele, 58/3.

410 Buhârî, Itk/1; Müslîm, Itk/24; Tirmizî, Nüzûr/19.

411 Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 720; Canan, XII, 481; Önkol, *Asr-ı Saadet*, I, 157.

412 İbn İshâk, I-II, 228; İbn Hişâm, I, 252-253; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 137.

riyetleri bağışlanırdı. Kim zaman da kefareti için köleler azat edilirdi.⁴¹³ Ancak en yaygın köle azatlığı, İslam'ın teşvikiyle kölelerin bedellerinin ödenmesi sûretiyle hürriyetlerine kavuşturulmaları şeklinde olmuştur.

Konumuzla ilgili dikkatimizi çeken husus, söz konusu dönemde kölelik kurumunun ekonomik bir boyutunun olduğudur. Çünkü kölelerin satın alınması ve hürriyetlerine kavuşturulması maddiyatla/parayla olmuştur.⁴¹⁴ Dolayısıyla köle satın alma ve onları azat etme şeklindeki uygulamanın, varlıklı insanların işi olduğu söylenebilir.

Hız. Peygamberin ne zaman ve hangi yollarla köleye sahip olduğu konusunda kaynaklarımızda farklı bilgiler mevcuttur. Aynı şekilde Allah Resûlü'nün kaç kölesinin bulunduğu ve bunları ne zaman ve nasıl azat ettiğine ilişkin de farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak gerçek şudur ki, Peygamber Efendimiz değişik yollardan -sayısını tespit edemediğimiz- çok sayıda köleye sahip olmuş; bunların önemli bir kısmını kendi parasıyla satın almış ve hürriyetlerine kavuşturmuştur.⁴¹⁵

133

Yukarıda da belirtildiği gibi, Allah Resûlü'nün azat ettiği kölelerin sayısına ilişkin verilen rakamlar birbirleriyle çelişmektedir. Örneğin Müstedrek'in müellifi, Hız. Muhammed'in 63, Hız. Aişe'nin ise 69 köle azat ettiğini belirtmiştir.⁴¹⁶ Yine Belhî, Peygamber Efendimizin farklı yollarla çok sayıda köleye sahip olduğunu ve fırsat bulur bulmaz bunları hürriyetlerine kavuş-

413 Akyüz-Engin, I, 505-508.

414 Bk. İbn Hişâm, I, 252-253; İbn Hacer, *el-İsôbe*, 720.

415 İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, II, 267.

416 Hâkim en-Nisâbü'rî, III, 321.

turduğunu belirtmektedir.⁴¹⁷ Ancak Belhî, hangi kölenin Hz. Peygamber tarafından nasıl alındığı yani kendi parasıyla alınıp alınmadığı konusunda net bir bilgi vermemektedir. Aynı şekilde Taberî, Allah Resûlü'nün çok sayıda köleyi hürriyetine kavuşturduğunu belirtmiş ve azat edilen kölelere örnek olarak da Ebû Mehre, Raine ve Fazile gibi şahısların isimlerini zikretmiştir.⁴¹⁸

Hz. Muhammed'in sahip olduğu köle ve cariyeler hakkında detaylı bilgi veren İbnü'l-Esîr, bu konuda özet olarak şunları belirtmiştir: Hz. Peygamber çok sayıda köleyi hürriyetine kavuşturmuştur. Bunların bir kısmı savaş yoluyla esir alınarak azat edilen kölelerdi. Bir kısmı Hz. Muhammed'e hediye edilen ve Resûlullah tarafından hürriyetlerine kavuşturulanlardı. Bir kısmı da Hz. Peygamberin teşviki ve tavsiyesiyle azat edilenlerdi. Ancak Hz. Peygamberin bizzat kendi parasıyla satın alıp hürriyetlerine kavuşturduğu köleler de olmuştur. Buna Ebû Kebşe ve Ruvayki' gibi insanlar örnek olarak gösterilebilir.⁴¹⁹

Hz. Peygamber azat ettiği kölelere farklı yollardan sahip olmuştur. Bunların bir kısmı, Hz. Peygamberin yakınlarının kendisine hibe ettikleri kölelerdir. Buna, Hz. Hatice'nin sahibi olduğu ve daha sonra Hz. Peygambere hibe ettiği Zeyd b. Hârise örnek verilebilir.⁴²⁰ Hz. Peygamber önce Zeyd'in uzun bir süre bakımını üstlenmiştir. Ardından onu özgürlüğüne kavuşturmuş ve daha sonra da onu bizzat kendisi evlendirmiştir.

Hz. Muhammed'in sahip olduğu ve azat ettiği bazı köleler, savaş yoluyla elde edilen kölelerdir. Bilindiği gibi Müs-

417 Belhî, II, 116.

418 Taberî, *Tarih*, II, 216-217.

419 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 267.

420 İbn Hişâm, I, 328-331.

talıkoğulları Savaşı'nda çok sayıda esir elde edilmiştir. Sözü edilen esirler arasında Cüveyriye ismindeki hanım da vardı. Peygamber Efendimiz, payına düşen Cüveyriye'yle evlenmiş ve daha sonra onu hürriyetine kavuşturmuştur. Aynı şekilde Hayber Savaşı'nda esir olarak alınan Safiye annemiz, Resûllullah tarafından azat edilmiştir.

H. Muhammed'in hürriyetine kavuştuğu kölelerin bir kısmı ise, bazı devlet başkanları tarafından kendisine hediye edilmiştir. Örneğin kendisine İslam'a davet mektubu gönderilen devlet başkanlarından birisi olan Mısır Kralı Mukavkıs, H. Peygambere çok sayıda hediye göndermiştir. Gönderilen hediyeler arasında iki tane köle (cariye) vardı. Bu kölelerden birisi de H. Peygamberin oğlu İbrahim'in annesi olacak olan Mâriye'dir. H. Peygamber, Mâriye'yi hürriyetine kavuşturmuş ve daha sonra da onunla evlenmiştir.

135

Allah Resûlü'nün köle azat etmesinin konumuz açısından anlamı bağlamında şunlar belirtilebilir: H. Muhammed'in çok sayıda köleye sahip oluşunu ve bunları azat etmiş olmasını, Resûlullah'ın varlıklı olmasına yorumlayabiliriz. İddia edildiği gibi H. Peygamber fakir, fakirlikten ekmek bulamayan ve ailesini geçindiremeyen bir insan olmuş olsaydı, köle satın alması mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda H. Peygamber fakir olmuş olsaydı, sahip olduğu köleleri muhtemelen karşılıksız olarak azat etmeyecektir. Belki de onları satacaktır ve elde ettiği gelirlerle ailesinin geçimini temin edecektir.

Unutmamak gerekir ki H. Peygamberin yaşadığı dönemde ve coğrafyada köle satın almak, büyük paralarla oluyordu. Bu dönemde köle satın alanlara baktığımızda çok açık olarak şu gerçeği görebiliyoruz: Ancak zenginler köle satın alabiliyordu.

Örneğin İslam'ın gelmesiyle Mekke'de en çok köle satın alıp azat eden kişiler arasında varlıklı/zengin olan Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekir ve Sa'd b. Ebî Vakkas gibi şahsiyetleri görüyoruz. Bahsi geçen dönemde bir fakirin köle satın aldığı ve onu azat ettiğine dair bir bilgiye en azından şimdiye kadar ulaşamadık. Sonuç olarak Hz. Peygamberin savaş, hediye ve satın alma gibi yollarla çok sayıda köleye sahip olmasını ve bunları karşılıksız olarak azat etmesini, onun varlıklı olduğunun önemli bir göstergesi olarak değerlendirebiliriz.

6. Hz. Peygamberin Mehir ve Düğün Yemeği Vermesi

Mehir, kendisiyle evlenilecek kadına hem bir güvence olması hem de ona verilen değer bir göstergesi olarak verilen ve sadece kadının kendisinin tasarrufta bulanabileceği para veya sair mala verilen isimdir.⁴²¹ Allah Resûlü, mehirle ilgili Kur'an-ı Kerim'in hükmü⁴²² ve dönemin örfünü esas alarak evlendiği tüm hanımlarına mehir vermiş⁴²³ ve ashabına da mehir konusunda hassas davranmalarını tavsiye etmiştir.⁴²⁴

Resûlullah, ilk eşi olan Hz. Hatice'ye bir rivâyete göre mehir olarak 20 deve, başka habere göre ise 400 ila 500 arasında değişen miktarda dirhem vermiştir.⁴²⁵ Ayrıca tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Muhammed eşlerinden Hz. Sevede, Hz. Aişe ve Hz. Zeynep bint Cahş'a mehir olarak 400'er dirhem vermiş-

421 İlmihal II, 217; *Dinî Terimler Sözlüğü*, 238.

422 Bkz. Nisa, 4/4, 24.

423 Buhârî, Nikâh/68; Müslîm, Nikâh/78 (1426); Ebû Dâvûd, Nikâh/29 (2105); Tirmizî, Nikâh/23 (1115).

424 Buhârî, Nikâh/6, 32, 35; Müslîm, Nikâh/76 (1425); Ebû Dâvûd, Nikâh/31 (2111); Tirmizî, Nikâh/22 (1114).

425 Bkz. İb Habîb, 79; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 64.

tir.⁴²⁶ Hz. Peygamber hanımlarından sadece (Hayber Savaşı'nda eşir olarak alınan) Safiye annemize parasal anlamda herhangi bir mehir vermemiştir. Allah Resûlü, Safiye'yi de (ona vereceği) mehir karşılığında hürriyetine kavuşturmuştur.⁴²⁷

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber evlendiği toplam 11 hanımına da mehir vermiştir. Her hanım için verilen mehrin miktarının -kaynaklarımızdaki rakamlar dikkate alınırsa- 400'er dirhem civarında olduğu söylenebilir. O dönemde 400 dirhem günümüzde ne kadar paraya tekabül ettiğini bilemiyoruz. Ancak Hz. Peygamberin hanımlarının sayısı ve bunların her birine 400 dirhem verdiği dikkate alınırsa, bu mehrin parasal olarak önemli bir gider teşkil ettiğini söylemek zor olmasa gerektir.⁴²⁸ Dolayısıyla Hz. Peygamberin çok miktarda mehir vermiş olması gerçeği, aslında onun fakir olmadığını bir göstergesi olarak okunabilir diye düşünüyoruz.

137

Peygamber Efendimiz yaptığı evliliklerin hayırlı ve bereketli olması için düğün yemeği de vermiştir. Örneğin Hz. Muhammed, Hatice annemizle evliliğinde çok sayıda deve kesmiş ve düğün yemeği ikramında bulunmuştur. Aynı şekilde Peygamberimiz Hz. Zeynep'le evlendiğinde, Ümmü Süleym'in düğün yemeği gönderdiği ve bu yemekten yaklaşık 300 kişinin yediğinden bahsedilmektedir.⁴²⁹ Kaynaklarımızda belirtildiğine göre Allah Resûlü, Safiye annemiz ile evlenince de insanlara düğün yemeği ikramında bulunmuştur.⁴³⁰

426 İbn Hişâm, IV, 396-397.

427 Müslîm, Nikâh/78 (1365); Tirmizî, Nikâh/23 (1115); Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, 288.

428 Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 334.

429 Bkz. Müslîm, Nikâh/94; Ebû Dâvûd, Et'ime/2; İbn Mâce, Nikâh/24.

430 İbn Hişâm, IV, 399.

Peygamberimizin tüm evliliklerinde düğün yapıp yapmadığını, yapılan düğünlerin hepsinde yemek ikramında bulunup bulunmadığını ve her düğün yemeğinde kaç davetlinin bulunduğunu bilemiyoruz. Aynı şekilde, söz konusu düğünlerde davetlilere nelerin ikram edildiği ve yapılan ikramların maliyetinin ne kadar tuttuğu konusunda net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Resûlullah'ın toplumdaki konumu ve Hz. Zeynep'in düğün yemeğinde -şayet bu rakam doğru ise- 300 kişinin bulunduğu gerçeği dikkate alınırsa,⁴³¹ verilen düğün yemeklerinin de önemli bir gider oluşturduğu söylenebilir.⁴³²

138

Sonuç olarak diyebiliriz ki Resûlullah, çok sayıda hanımla evlenmiştir. Bunların hepsine mevcut örfün gerektirdiği miktarda mehir vermiştir. Ayrıca Hz. Peygamber evlenirken -hepsinde olup olmadığını henüz tespit edemedik- düğün yemeği ikramında bulunmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamberin tüm hanımlarına mehir vermiş ve bazı düğünlerde yemek ikramında bulunmuş olmasının, maddî olarak önemli bir harcamaya neden olduğu tahmin edilebilir. Başkasının yardımı olmaksızın söz konusu harcamayı yapabilen Hz. Muhammed'i fakir olarak nitelendirmenin, mantık ve tarihî gerçekler açısından doğru olmayacağı kanaatini taşımaktayız.

7. Resûlullah'ın Hanımlarının Çok Nafaka İstemeleri

Allah Resûlü, mütevazı bir hayat sürdürmüştür. Hanımlarının da kendisi gibi mütevazı yaşamalarını istemiştir. Ancak hanımları bir dönem Peygamber Efendimizden daha fazla nafaka talep etmişlerdir. Hz. Peygamber ise, hanımlarının söz konusu taleplerine olumsuz cevap vermiştir. Bu durum, Resûlullah

431 Ebû Dâvûd, Et'ime/2; İbn Mâce, Nikâh/24.

432 Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 334.

ile hanımları arasında bir soğukluğa hatta tartışmaya neden olmuştur. İlgili tartışma üzerine bazı âyetler nâzil olmuştur.⁴³³

Hız. Peygamberin hanımlarının kendisinden fazla nafaka istediklerine ilişkin âyetler, Hendek ve Kureyzaoğulları savaşlarından sonra nâzil olmuştur.⁴³⁴ Peygamber Efendimiz, ilgili âyetler nâzil olduktan sonra –söz konusu âyetlerde emredildiği üzere- hanımlarından boşanma ile fazla nafaka isteme arasında tercih yapmalarını istemiştir. Hanımları ise daha önceki düşünce ve tavırları sebebiyle pişman olduklarını söylemiş, Hız. Peygamberi ve ahiret yurdunu fazla nafakaya tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Böylece bahsi geçen tartışma ve soğukluk sona ermiştir.⁴³⁵

Hız. Peygamberin hanımlarının kendisinden fazla nafaka istediklerine ilişkin bilgiler ışığında konumuzla ilgili şunlar belirtilebilir: Hız. Muhammed'in, hanımlarının fazla nafaka istemelerine sıcak bakmaması, onun mütevazı yaşama şeklindeki anlayışından kaynaklanmıştır. Çünkü Resûlullah, mütevazılığı bir yaşam tarzı olarak benimsemiş; hanımlarının da böyle düşünmelerini ve yaşamalarını istemiştir. Dolayısıyla Hız. Peygamberin, hanımlarının daha fazla nafaka isteme şeklindeki taleplerine olumlu cevap vermemiş olması, onun fakir oluşundan kaynaklanmamıştır.

139

433 Mevdûdî, IV, 405; *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I-V, Ankara, 2012, IV, 380. İlgili âyetlerin mealleri:

"Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: "Dünya hayatı ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim, sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, şunu bilin ki Allah içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödül hazırlamıştır." Ahzâb, 33/28-29.

434 Mevdûdî, IV, 405.

435 Kutup, VIII, 312-313; Yeniçeri, *Asr-ı Saadet*, I, 346.

Aslında Hz. Peygamberin hanımları var olan bir şeyi istemişlerdir. Resûlullah varlıklı/zengin olmasaydı hanımları neyi ve niçin istemiş olsunlar ki? Ya da, Peygamberimizin hanımlarının olmayan bir şeyi istemeleri ne kadar doğru olabilir ki? Zaten söz konusu fazla nafaka talebi, muhtemelen miladî 627-628 yılları arasındaki döneme tekabül etmektedir. Bu dönem, Hz. Peygamberin çok miktarda ganimete sahip olduğu ve maddî olarak da çok iyi bir durumda bulunduğu bir zaman dilimi idi.

Hz. Peygamber, hanımlarının kendisinden fazla nafaka istemelerini “Verebilecek bir şeyim olmadığı için size fazla nafaka veremiyorum.” şeklindeki bir gerekçeyle reddetmemiştir. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz söz konusu talep karşısında “Siz benden olmayan bir şeyi istiyorsunuz; yok ki vereyim” tarzında bir cevap vermemiştir. Kısacası söz konusu talebi ve bu talebin kabul edilmeme gerekçesini, Hz. Peygamberin varlıklı olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirebiliriz.

8. Hz. Muhammed’in Ashabını Varlıklı Olmaya Teşvik Etmesi

İnsanın geçimini sağlayacak bir mesleğe sahip olması ve çalışıp kazanması hem fitratın hem de insan olmanın bir gereğidir. Tüm peygamberlerin birer meslek sahibi olmaları ve başkalarına yük olmadan çalışıp geçimlerini kendi ellerinin kazandığıyla sağlamaları da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Örneğin Hz. Nuh, marangozluk yapmıştır. Hz. Dâvud, zırh yaparak geçimini sağlama mücadelesi vermiştir. Hz. Süleyman, hurma yaprağından yaptığı sepetleri satarak yaşamını sürdürmeye çalışmıştır. Hz. İbrahim, kumaş satarak geçimini temin etmiştir. Hz. İdris’in mesleği terzilik idi. Hz. Zekeriya da geçimini

marangozluk mesleğiyle sağlamıştır.⁴³⁶ Görülüyor ki çalışıp kazanmak tüm peygamberlerin yoludur.⁴³⁷ Allah ise bu peygamberlerin yolunda gitmemizi emretmiştir.⁴³⁸

H. Peygamberin hayatına bakıldığında onun küçüklüğünden vefatına kadar sürekli çalıştığını, başkasına bağımlı hâle gelmemek ve özgürlüğünü yitirmemek için varlıklı olmaya önem verdiğini görmekteyiz. Allah Resûlü, Mekke döneminde çobanlık yapmış ve ticaretle uğraşmıştır. Medine döneminde ise yerine göre devlet başkanı, öğretmen, imam, komutan, hendek kazan bir işçi ve aile reisi olarak çalışmaktan hiçbir zaman geri kalmamıştır. Peygamber Efendimiz aynı zamanda ashabına sürekli çalışma, kazanma ve kazandıklarını paylaşma ahlâkını öğretmeye ve hatta işsizlere iş imkânları oluşturmaya çalışmıştır.⁴³⁹

H. Muhammed'i örnek alan en yakın arkadaşlarının da birer meslek sahibi olduklarını, bunların çok çalışarak bir hayli zengin olduklarını ve zenginliklerini İslam yolunda harcadıklarını görüyoruz. Örneğin ilk dört halifeden olan H. Ebû Bekir, büyük bir kumaş tüccarıdır. H. Ömer, dericilik yaparak geçimini temin etmiştir. Üçüncü halife H. Osman, gıda ticaretinde dönemin sayılı zenginleri arasında yer almıştır. H. Ali ise ücret karşılığında yaptığı işçilikle geçimini sağlamaya çalışmıştır.⁴⁴⁰

Peygamber Efendimiz, aşağıdaki sözleriyle bireysel, ailevi ve toplumsal birçok problemin en önemli sebeplerinden

436 Serahsî, XXX, 323.

437 Serahsî, XXX, 322.

438 En'am, 6/90.

439 Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, (çev. E. Ruhi Fiğlalı, Osman Eskicioğlu), İstanbul, 1969, 97-100.

440 Serahsî, XXX, 327.

biri olan fakirliği kötölemiş; Müslümanları çok çalışmaya, varlıklı olmaya ve varlıklarını/zenginliklerini Allah yolunda harcamaya teşvik etmiştir:

"Veren el, alan elden daha üstündür/hayırlıdır."⁴⁴¹

"Kuvvetli mümin, zayıf müminden daha hayırlı ve sevimlidir."⁴⁴²

"Tüccar kazançlı, karaborsacı ise (çalışma ve kazanma ahlâkına uymadığı için) mel'undur (lanetlenmiştir)."⁴⁴³

"Kişinin bakmakla yükümlü olduğu insanları ihmal etmesi, o kişiye günah olarak yeter."⁴⁴⁴

"Doğru sözlü ve kendisine güvenilen tüccar ahirette peygamberler, siddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır."⁴⁴⁵

"Ancak iki kişiye gıpta edilir: Bunlardan birisi, Allah'ın kendisine Kur'ân ihsan ettiği ve gece-gündüz onunla meşgul olan kişidir. Diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı gece-gündüz fakirlere infak eden kim-sedir."⁴⁴⁶

"Beş şey gelmeden önce, beş şeyin kıymetini biliniz: İhtiyarlık gelmeden gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş zamanın ve ölüm gelmeden yaşamın."⁴⁴⁷

"Hiçbir kimse elinin emeğinden/kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvud da kendi elinin emeğini yerdi."⁴⁴⁸

441 Buhârî, Nafakât/2; Tirmizî, Zekât/38.

442 İbn Mâce, Mukaddime/10.

443 İbn Mâce, Ticârât/6.

444 Ebû Davûd, Zekât/45.

445 Tirmizî, Buyû/4.

446 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân/20.

447 Hâkim en-Nisâbü'rî, IV, 306.

448 Buhârî, Buyû/15; Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, I-VIII, Beyrut, 1352, VI, 127.

"En temiz kazanç hangisidir?" sorusuna Resûlullah "Kişinin kendi elinin emeği ile elde ettiği, bir de dü-rüstçe yapılan ticaretten kazandığıdır" şeklinde ce-vap vermiştir.⁴⁴⁹

"Takva sahibi (Allah'ı hakkıyla seven ve ona saygı duyan) bir Müslüman için zenginliğin hiçbir mahsuru (sakıncası) yoktur."⁴⁵⁰

"Servet, bir Müslüman için ne iyi arkadaştır. Yeter ki o, servetinden fakire, yetime ve yolcuya versin."⁴⁵¹

"Yediğiniz en temiz lokma, kendi kazancınızdan olan lokmadır."⁴⁵²

"Allah'ım acizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ih-tiyarlıktan sana sığınırım."⁴⁵³

"Allah'ım bize verdiklerini arttır, eksiltme. Bize ik-ramda bulun ve bizi zelil kılma. Bize ver bizi mah-rum etme."⁴⁵⁴

"Fakirlik fitnesinin şerrinden Allah'a sığınırım."⁴⁵⁵

H. Peygamber bir seferinde "Allah'ım fakirlikten ve küfürden sana sığınırım." şeklinde dua edince bir adam Resûlullah'a "Fakirlikle küfrü denk mi sayı-yorsun?" diye sormuştur. Bunun üzerine İslam Pey-gamberi "Evet" cevabını vermiştir.⁴⁵⁶

"Fakirlikten, kıtlıktan, zilletten, zulüm yapmaktan ve zulme uğramaktan Allah'a sığınırım."⁴⁵⁷

"... Vârisleri zengin bırakman, onları muhtaç ve in-sanlara el açar durumda bırakmandan daha iyidir."⁴⁵⁸

449 Ahmet b. Hanbel, IV, 141.

450 İbn Mâce, Ticârât/1.

451 Ahmet b. Hanbel, III, 21.

452 İbn Mâce, Mukaddime/17.

453 Buhârî, Deavât/38.

454 Ahmet b. Hanbel, I, 34.

455 Ebû Dâvûd, Edeb/101; Nesâî, İstiâze/14.

456 Nesâî, İstiâze/29.

457 Ahmet b. Hanbel, II, 540.

458 Buhârî, Cenâiz/37.

"Bir kimsenin harcadığı paraların en değerlisi ailesinin ihtiyaçlarına harcadığı paradır."⁴⁵⁹

"Yedi engelleyici şeyden önce iyi işler yapmakta acele ediniz: Bunlardan biri unutturan fakirliktir..."⁴⁶⁰

"Sizden herhangi birinin sırtına bir bağ odun yüklenip onu satması, başkasından dilenmesinden daha hayırlıdır."⁴⁶¹

"Müslüman olan, yeterli geçime sahip kılınan ve Allah'ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilen kurtulmuştur."⁴⁶²

"Bir adam Allah'ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, harcadıkları, o insan için bir sadaka olur."⁴⁶³

144

Hız. Peygamberin öncelikli amacı çalışan, kazanan, paylaşan ve dünyayı mamur edebilecek kaliteli insanlardan oluşan örnek bir toplum oluşturmaktır. Resûlullah söz konusu amaca dönük olarak, Medine'ye hicret eden Müslümanların fakirlikle boğuşmamaları; başkasına yük olmamaları ve çalışıp kazanmalarını sağlamak için dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik boyutları bulunan Kardeşleştirme (Muâhat) projesini hemen devreye sokmuştur.⁴⁶⁴ Söz konusu proje sayesinde Mekkeli Müslümanlar iş bulma imkânını yakalamış; ticarî tecrübelerine dayanarak Medine pazarına hâkim olmaya başlamış ve kısa bir zaman zarfında şehirde önemli bir siyasî, sosyal ve ekonomik güç haline gelmişlerdir. Kısacası yukarıdaki sözleri sarf eden, bu sözlerin gereği olarak hayatını çalışmakla geçiren, iktisadî boyutu da bulunan Kardeşleştirme projesini

459 İbn Mâce, Cihâd/4.

460 Tirmizî, Zühd/3.

461 Tirmizî, Zekât/38.

462 Tirmizî, Zühd/35.

463 Buhârî, İman/41.

464 İbn Hişâm, II, 112-113; Eskicioğlu, Osman, "Fakir", *DiA*, İstanbul, 1995, XII, 130.

devreye sokan ve etrafındaki insanları çalışmaya teşvik eden bir Peygamberin fakir olması, fakirliği yüceltmesi, Müslümanları fakir olmaya teşvik etmesinin imkân ve ihtimal dâhilinde olamayacağı kanaatini taşımaktayız.

Hız. Muhammed çalışıp kazanan ve kazandığını hayır yolunda kullanan Müslümanları her zaman takdir etmiştir. Aşağıdaki diyalog, Hız. Peygamberin çalışma ve çok kazanma konusundaki düşünce ve tutumunu somut bir şekilde ortaya koymaktadır:

Allah Resûlü, Sa'd b. Muaz'la tokalaşınca, Sa'd'ın ellerinin nasır bağladığını fark etmiştir. Hız. Peygamber, Sa'd'a ellerinin neden nasır bağladığını sormuştur. Sa'd da ona "Ailemin geçimini sağlamak için kazma ve kürek kullanıyorum" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hız. Muhammed Sa'd'ın elini öpmüş ve "İşte bu el, yüce Allah'ın sevdiği eldir" ⁴⁶⁵ şeklindeki ifadeyi kullanmıştır. Ayrıca Hız. Peygamber söylemiş olduğu bu sözle, insanın ihtiyaç duyduğu şeyleri kazanmak suretiyle derecelerin en yükseğine ulaşacağına işaret etmektedir. Çünkü derecelerin en yükseğine ancak farz olan işler yapılarak ulaşılabilir. Diğer yandan kişi geçimini sağlamadan farzları yerine getiremez. ⁴⁶⁶

145

Hız. Peygamberin fakirlikle mücadelesi kuşkusuz toplumu ıslah etme, kalkındırma ve güçlü kılma amacına dönüktür. Resûlullah bu amaç doğrultusunda, maddî sıkıntı içerisinde bulunan Müslümanları sürekli çalışmaya teşvik etmiş ⁴⁶⁷ ve bu konuda bizzat kendisi yardımcı olmaya çalışmıştır. Örneğin bir gün Ensar'dan birisi Hız. Peygambere gelerek, yoksul/fakir oluşunu ona şu sözlerle şikâyet etmiştir: "Ey Allah'ın Resû-

⁴⁶⁵ Şevkanî, *el-Fevâidu'l-Mecmûa*, 151.

⁴⁶⁶ Serahsî, XXX, 321.

⁴⁶⁷ Buhârî, Zekât/50-53; İbn Mâce, Zekât/85; Tirmizî, Zekât/38.

lû, öyle bir ev halkı içinden geldim ki, yanlarına dönünceye kadar bazılarının (açlıktan) öleceğini tahmin ediyorum.” Hz. Peygamber “Git bak bakalım, bu evde bir şey bulabilecek misin” der. Adam eve gider, bir yaygı ile bir bardak getirerek Hz. Peygambere şöyle der: “Ey Allah’ın Resûlü, (ev halkım) bu yaygının yarısını yere seriyor, yarısını da bürünüyorlardı. Şu bardakla da su içiyorlardı.” Hz. Peygamber ashabına “Bu iki eşyayı bir dirheme benden kim satın almak ister?” diye sorar. Bir adam: “Ben alırım” der. Hz. Peygamber: “Kim bir dirhemi arttırır” diye sorar. Bir başka şahıs: “Onları iki dirheme ben alırım” diye cevap verir. Hz. Peygamber söz konusu eşyaları iki dirheme satar. Daha sonra o yoksul adamı çağırır ve “Bir dirheme ailenle yiyecek al, bir dirhemle de git bir balta satın al ve bana gel” der. Adam da gerekeni yapıp gelir. Hz. Peygamber adamı “Şu vadiye git, oradaki tüm diken ve odunları kes. Yanıma da on günden önce gelme” diye tembihler. Adam istenileni yapıp gelir ve “Bana emrettiğin iş bereketli geldi” der. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şu ifadeyi kullanır: “Bu, senin için kıyamet günü yüzünde dilenmeden dolayı lekeler ve tırmık izleri olarak gelmenden daha iyidir.”⁴⁶⁸

Sonuç olarak, fakirliğin sebep olduğu muhtemel olumsuzlukları ve zenginliğin toplumsal değişim ve dönüşümdeki olumlu etkisini bilen Hz. Peygamber özelde ashâbını genelde ise tüm Müslümanları İslam’ın belirlemiş olduğu ilkeler çerçevesinde çalışmaya ve varlıklı olmaya teşvik etmiştir. Bu konuda önemli başarıları imza atmış bir peygamberin fakirliğinden bahsetmenin ya da onun ismini fakirlikle yan yana getirmenin, başta o peygambere ve ona tâbi olanlara haksızlık olacağını düşünüyoruz

9. Tercih Edilebilirlik Açısından Fakirlik Ve Zenginlik Durumları

Tercih edilebilirlik açısından fakirlik ile zenginliğin mukayese-si çerçevesinde öncelikle şunları belirtmemiz gerekmektedir: Kur'an'ın ilgili âyetleri, sahih hadisler ve Peygamber Efendi-mizin uygulamaları ışığında, Hz. Muhammed'in fakir olup ol-madığı ve fakirlik ile zenginlik arasında bir Müslümanın nasıl bir tercih yapması gerektiği konusunda biz de bir kanaate var-mış bulunuyoruz. Sahip olduğumuz kanaat; Hz. Peygambe-rin genel olarak zengin olduğu, zenginliğin önemli bir nimet olduğu ve onun fakirliğe tercih edilebileceği şeklindedir. xxx

Fakirliğe tercih ettiğimiz zenginlik, haram yollardan elde edilen, adeta kendisine tapılan, insana varlık sebebini unuttu-ran ve kötü amaçlar için kullanılan bir zenginlik değildir. Başka bir ifadeyle, bizim savunduğumuz zenginlik ve zenginlik anla-yışı, Karun'un sahip olduğu zenginlik ve zenginlik anlayışı de-ğildir; aksine Hz. Süleyman, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed'in sahip oldukları zenginlik ve zenginlik anlayışıdır. Ayrıca biz burada "Herkes zengin olsun; zengin olmayan iyi Müslüman değildir" tarzında bir düşünceyi de savunmuyoruz. Savundu-ğumuz; dine, insan ve topluma faydalı olmak açısından meşrû zenginliğin fakirlikten daha üstün olduğudur.

Hz. Peygamberin fakir olduğu ve fakirliğin zenginlikten daha üstün olduğu şeklindeki bilgi/düşünce, şüphesiz yeni değildir. Bu bilgi/düşüncenin, İslam tarihinin ilk dönemle-rinden itibaren Müslüman toplumlarda mevcut olduğu söy-lenebilir. Hicrî ikinci asırdan itibaren fakirliğin zenginlikten üstün olduğuna dair eserlerin yazılmış olması, söz konusu gerçeği yansıtmaktadır. Bu yanlış telakkinin oluşmasında ise

daha önce belirtmiş olduğumuz gibi büyük oranda mevzu hadisler etkili olmuştur. Örneğin Hz. Peygamberin fakir olduğuna ya da fakirliğin zenginlikten daha üstünlüğüne işaret eden çok sayıda mevzu hadis, sahih hadis olarak görülmüş ve bu hadisler için hadis kitaplarında “Fadlül-Fakr” (fakirliğin fazileti-üstünlüğü) şeklinde bablar oluşturulmuştur. Bir taraftan fakirliği öven hadisler, öbür taraftan ise özellikle Abbasîler döneminde dünyevî olana bir tepki olarak ortaya çıkan ve fakirliği merkeze alan yanlış zühd anlayışı sonucunda fakirlik, İslam’ın öngördüğü bir yaşam biçimi olarak anlaşılmaya ve yayılmaya başlanmıştır. Bahse konu olan gelişmeye bağlı olarak, İslam düşünce tarihinde önemli bir yeri bulunan bazı önemli şahsiyetler bile fakirliği övmüş ve onun zenginlikten daha üstün olduğunu savunmuşlardır.⁴⁶⁹

148

Hz. Peygamberin fakir olarak bilinmesi ve fakirliğin zenginlikten daha üstün olduğu şeklindeki yanlış düşüncenin bir nedeni de yanlış tevekkül anlayışı olmuştur. Örneğin bazıları “Semada da rızkınız ve size vaad edilen başka şeyler vardır”⁴⁷⁰ şeklindeki âyeti şöyle yorumlamışlardır: “Bu âyet, kazanç elde etmekle uğraşmayı terk etmeyi teşvik etmekte ve bir kimse için takdir edilen rızkın ona her halükârda geleceğini açıklamaktadır.”⁴⁷¹ İslam’la çelişen bu tevekkül anlayışını esas alanlar “Kazanma, Allah’a tevekkül etmeyi ortadan kaldırır veya eksiltir. Bize ise Allah’a tevekkül etmemiz emredilmiştir”⁴⁷² demişlerdir.

Çalışma, kazanma ve varlıklı olma ile ilgili yanlış bir tevekkül anlayışına sahip olanlar, bu din dışı anlayışlarını

469 Mâverdî, *Edebu’d-Dünya ve’l-Din*, (çev. Ali Akın), İstanbul, 1982, 352.

470 Zâriat, 51/22.

471 Serahsî, XXX, 324.

472 Serahsî, XXX, 324.

meşrulaştırmak için “Eğer mümin iseniz ancak Allah’a güvenin”⁴⁷³ şeklindeki âyeti delil olarak zikretmişlerdir.⁴⁷⁴ Ayrıca bunlar, Peygamberimizin şu sözünden yola çıkarak, çalışıp kazanmanın tevekkülü ortadan kaldıracığını iddia etmişlerdir.⁴⁷⁵ “Allah’a gerçekten tevekkül etmiş olsanız, kuşlara rızık verildiği gibi size de rızık verilirdi. Kuşlar sabahleyin aç olarak dışarı çıkarlar, tok olarak dönerler.”⁴⁷⁶

Serahsî’nin de belirttiği gibi çalışma ve kazanmayı eleştirenlerin çıkış noktaları, bunların bazı âyet ve hadisleri bağlamlarından koparıp yorumlamaları ve bunun da doğal bir sonucu olarak yanlış bir tevekkül anlayışına sahip olmalarıdır. Oysaki çalışmak ve kazanmak peygamberler ve iyi insanların işidir. Örneğin tüm peygamberler ve İslam ümmetinin örnek şahsiyetleri olarak nitelendirebileceğimiz Raşid Halifeler ve onlar dışındaki ashabın büyükleri, kazanç elde etmek için çok çalışmış ve zengin olmuşlardır.⁴⁷⁷

149

Değer ve tercih edilebilirlik açısından fakirlik ve zenginlik kavramları tarihî süreç içerisinde bazı önemli şahsiyetler tarafından da tartışılmıştır. Örneğin İslam düşünce ve kültür tarihinde önemli bir iz bırakmış olan Gazalî, fakirlik ve zenginlik kavramlarını ele almış, bunların fayda ve zararlarını yorumlamıştır. Gazalî, ilke olarak fakirliği zenginliğe tercih etmekle ve haktan gelinemeyen zenginliğin bir afet olduğunu anlatmakla birlik-

473 Maide, 5/23.

474 Serahsî, XXX, 324.

475 Serahsî, XXX, 324.

476 Tirmizi, zühd/33; İbn Mace, zühd/14.

477 Serahsî, XXX, 325-333.

te,⁴⁷⁸ servetin birçok açıdan faydalı olduğunu belirtmektedir. Ona göre servetin/zenginliğin dinî faydası üç kısımda toplanır:

“Birinci kısım, servetin kişinin şahsına olan faydasıdır. Bu da ya doğrudan kişinin ibadetinde olur veya ibadetine yardımcı olan işinde olur. Kişinin ibadetinde kendisine faydası dokunan servet, hac ibadetinde kendisini gösterir. Bu gibi ibadetler, servet ile yapılır. Aynı zamanda bu tür ibadetler, Allah’a olan yakınlığın ana kaynağını teşkil ederler. Yoksul/fakir, bu faziletlerden mahrumdur. İbadeti takviye ve ibadete yardımcı olması bakımından servetin faydası yemek, giymek, mesken ve evlenmek gibi geçimin zarurî ihtiyaçlarını temin etmesidir. Bu ihtiyaçlar temin edilmediği takdirde, kalp bunlarla meşgul olur, dinî işler ile uğraşamaz...”

150

İkinci kısım, (Zenginin) insanlara sarf ettiği'dir ki, bu da sadaka, mürüvvet, ırzı koruma ve hizmetçi olmak üzere dörde ayrılır. Sadakanın sevabı açıktır. Sadaka Allah'ın gazabını söndürür... Mürüvvet ise dost ve ahaba ziyafet çekmek, hediye vermek ve bazı yardımlarda bulunmak gibi hususlardır. Bunlara sadaka denmez. Sadaka, muhtaçlara yapılan yardımdır. Ancak bunların da dinî faydaları vardır. Çünkü böyle yedirmek ve hediye vermek sayesinde dost ve ahabap edinilir, kişi cimrilikten kurtulur ve cömertler arasına girer. Zira cömert, hayır ve hasenat yapanlara ve böyle yedirip içirenlere denir. Bunun da büyük mükâfaatı vardır...

Üçüncü kısım, muayyen (belirli) bir şahıs için harcanmayan, fakat faydası tüm topluma dokunan hayır işlerine sarf edilen maldır. Buna cami, köprü, kervansaray, hastane, çeşme ve benzeri yerlere sarf edilen paralar ve yapılan vakıflar örnek verilebilir. Bu tür hayır kurumları ve eserler, öldükten sonra da

478 Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, (çev. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, thz., III/II, 525-527.

yaşayan hayırlardır. İnsanın hiçbir şeyi olmasa bile, bunlardan istifade edenlerin duası (bu tür eserleri yaptıranlara) yeter.

İşte bu anlattıklarımız, malın dinî faydalarıdır. Kişiyi dünyalıktan, dilencilikten ve yoksulluk zilletinden kurtarıp onu insanlar arasında ululuk mevkiine getirmek, servetin, ahiretin dışında kalan faydalarıdır. Servet sayesinde insanın dost, ahbap ve yardımcıları çoğalır, kişi herkesin nezdinde saygın bir konuma sahip olur. Bütün bunlar, servetin icabıdır (bir sonucudur) ...⁴⁷⁹

Fakirliğin zenginlikten daha üstün olduğunu savunan Serahsî,⁴⁸⁰ çalışma, kazanma ve varlıklı olmayla ilgili şunları belirtmektedir: "... Derecelerin en yükseğine ancak farz olan şey yapılarak erişilebilir. Diğer yandan kişi geçimini sağlamadan farzları yerine getiremez. Dolayısıyla namaz kılmak için taharet (abdest, temizlik) farz olduğu gibi geçimi sağlamak için de kazanmak farzdır. Bunu birkaç açıdan açıklamak mümkündür. Kişinin farz ibadetlerini yerine getirmesi beden kuvvetiyle olur. Beden kuvveti ise normalde gıda kuvveti ile olur. Gıda sağlamanın da bir takım yolları vardır: Çalışıp kazanmak, yağmalamak ve zorla almak gibi. Yağmalamak cezayı gerektirir. Zorla almak da kargaşaya neden olur. Allahü Teâlâ ise kargaşayı sevmez. Dolayısıyla gıda sağlamak için çalışıp kazanma yolu belirginlik kazanmıştır..."⁴⁸¹

151

Serahsî, zenginlik ve fakirliğin üstünlüğüne ilişkin çok miktarda açıklama yapmıştır. Ancak o, nihayetinde fakirliğin daha üstün olduğu kanaatine varmıştır. Serahsî, konuyla ilgili şu ifadeyi kullanmıştır: "Bize göre fakirlik (zenginlikten)

479 Gazalî, III, 524-525.

480 Serahsî, XXX, 333.

481 Serahsî, XXX, 321-322.

daha üstündür.” Serahsî bu tezinin gerekçesi olarak da şunları belirtmiştir: “Diğer yandan zenginlik canın arzuladığı, yaratılışın davet ettiği ve nefsin şehvetlerini elde etmeyi sağlayan bir şeydir. Fakirlikle ise nefsin arzularından hiç birine ulaşmak mümkün değildir. Derecelerin en yükseği ise nefsin arzularını tatmin etmekten en uzak olan şeydir...”⁴⁸²

Serahsî’nin fakirliği zenginlikten üstün göstermek için zorlama diyebileceğimiz bazı yorumlar yaptığı söylenebilir. Örneğin o, tezini temellendirmek için aşağıdaki rivâyeti esas alarak yorum yapmıştır:

“Cennete en son girecek olan peygamberin, hükümdarlığından dolayı Hz. Süleyman olduğu rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber bir gün Abdurrahman b. Avf’a “Abdurrahman! Sen o kadar benim gerimdesin ki!” diye buyurdu. Bunun üzerine Abdurrahman “Ey Allah’ın Resûlü! Neden?” diye sordu. Hz. Peygamber “Sen sahâbîler içinde kıyamet gününde bana en son kavuşacaksın. Ben sana “Seni benden alıkoyan nedir” diye soracağım. Sen de “Maldır, şimdiye kadar o yüzden tutuluyor ve hesaba çekiliyordum”⁴⁸³ diyeceksin. Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamberin cennete gireceklerini tanıklık ettiği on kişiden biridir. Malını dört defa Allah’la kendi arasında pay etti. İlkinde yarısını sadaka olarak verip yarısını elinde tuttu. O sırada sekiz bin dirhemi vardı, dört bin dirhemi sadaka olarak verdi. İkincisinde sekiz bin dinarı vardı, yarısını sadaka olarak verdi. Üçüncüsünde on altı bin dinarı vardı, yarısını sadaka olarak verdi. Dördüncüsünde otuz iki bin dinarı vardı, yarısını sadaka olarak verdi. Bütün bunlara rağmen Hz. Peygamber onun hakkından yukarıdaki şeyleri söyledi. Buradan da anlaşılıyor ki fakirlik zenginlikten daha üstündür.”⁴⁸⁴

482 Serahsî, XXX, 335.

483 Bkz. Serahsî bu ifadeyi Irakî’nin *Tahrîcu’l-Ehâdisi’l-İhyâ* isimli eserinin IV. cildinin 52 ve 88. sayfalarından almıştır.

484 Serahsî, XXX, 335-336.

Dikkat edilirse gerek Gazalî ve gerekse Serahsî, öncelikle kişi ve toplum açısından servetin faydalarını dile getirmişlerdir. Bu, bunların zenginliği mutlak olarak kötü görmedikleri ve onu tamamen eleştirmediklerini göstermektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki Gazalî ve Serahsî yanlış zenginlik anlayışını, meşru olmayan yollardan kazanılan ve tüketilen zenginliği eleştirmiş, ilgili konuda Müslümanları uyarma gereğini duymuşlardır.

“Hz. Peygamber fakir mi yoksa zengin miydi” “Zenginlik mi daha iyi yoksa fakirlik mi” şeklindeki sorular, günümüz Müslümanlarının da doğru cevaplamakta zorlandıkları sorulardır. Örneğin “Hz. Peygamber fakir mi yoksa zengin miydi” sorusunu İlahiyat fakültesi öğrencilerine ve konferanslarda (dinî bilgi anlamında) kalburüstü diyebileceğimiz insanlara yönelttiğimizde, aldığımız cevap her zaman “Fakirdi” şeklinde olmuştur. Aynı insanlara “Siz fakir mi yoksa zengin olmak mı istersiniz” sorusunu sorduğumuzda, bunlardan hiçbirisinin “Fakir olmak istiyorum, fakirlik daha iyidir” tarzında bir cevap verdiğine rastlayamadık.

153

Konumuzla ilgili yukarıdaki soru ve cevaplara dikkat edilirse, telâfisi mümkün olmayan derin bir çelişkinin var olduğu görülür. Bu çelişki şudur: Bir taraftan “Hz. Peygamber kesinlikle fakirdi, çoğu zaman buğdaydan yapılmış ekmek bile bulamazdı, hiç et yememiştir ve hatta açlıktan karnına taş bağlardı” deniliyor. Öbür taraftan zenginlik, fakirlikten daha üstün görülüyor ve zengin olmak fakirliğe tercih ediliyor. Bu duruma düz bir mantıkla bakıldığı zaman, Müslümanların çok sevdikleri ve örnek aldıkları peygamberleri gibi (fakir) olmak istemedikleri şeklinde bir sonuç ortaya çıkıyor. Yukarıdaki soruların muhataplarına bu çelişkiyi hatırlattığımızda da tutarlı bir cevap alamıyoruz. Oysaki söz konusu çelişki tamamen “Hz. Peygamberin fakir olduğu” şeklindeki yanlış bilgidен kaynaklanmaktadır.

Bize göre zenginlik; sağlıklı bir gelişim, kişisel özgürlük, din ve topluma faydalı olmak açısından fakirlikten daha üstündür. Dikkat edilirse din dışı bazı oluşumlara yamayan, bu yapıları din olarak algılayıp bunlara aklını ve iradesini teslim eden ve aynı zamanda söz konusu yapılar için gerektiğinde hayatlarını feda etmekten, ya da cinayet işlemekten çekinmeyen insanların önemli bir kısmı fakir aile çocuklarıdır. Bunlar ekonomik özgürlüğe sahip olsalardı, ekonomik özgürlüğe bağlı olarak kaliteli bir eğitim-öğretimden geçselerdi ve gelecek güvenceleri olsaydı büyük bir ihtimalle söz konusu duruma düşmeyeceklerdi.

154

Dine ve topluma faydalı olmak açısından da zenginliğin fakirlikten daha üstün olduğunu düşünüyoruz. Örneğin zenginseniz; fakirler için büyük bir anlam ifade eden zekât, fitre ve sadaka verebilirsiniz. Yine varlıklıysanız hacca gidebilirsiniz. Aynı şekilde öğrenci okutma; dine ve topluma faydası dokunacak müesseseler meydana getirme, insanlara iş kapısı açma ve toplumdaki fakirlere yardım etme gibi hayırlı işler ancak zenginlikle mümkündür. Dikkat edilirse dinin önemseydiği cihadın önemli bir kısmı bile ancak malla yani zenginlikle mümkün olabilmektedir. “Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihat edin”⁴⁸⁵ âyetini de bu çerçevede değerlendirmek doğru olacaktır.

Fakirliği öven ve doğal olarak fakirliği zenginlikten üstün görenlerin genel gerekçelerinin başında, zenginliğin insanı yoldan çıkarabileceği, buna bağlı olarak onun (zenginliğin) günah işlemeye neden olabileceği ve Allah’ı unutturacağı şeklindeki düşünce/korku gelmektedir. Oysaki zenginlik kadar, fakirlik de içinde bir tehlike barındırmaktadır. Örneğin Kur’ân, Cahiliye Dönemi’nde bazı insanların fakirlik sebe-

biyle çocuklarını öldürdüklerinden bahsetmektedir.⁴⁸⁶ Aynı şekilde bir vakıa olarak günümüzde fakirlik sebebiyle kimi insanlar, din ve insanlık dışı bazı işlere tevessül etmektedirler.

Kur'an'da mal/zenginlik dünya hayatının süsü olarak nitelendirilmekte ve aynı zamanda onun bir imtihan vesilesi olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸⁷ Dikkat edilirse Kur'an'da mal/zenginlik hiçbir şekilde kötülenmemekte ve aynı zamanda onun her zaman günahlara neden olacağı şeklinde bir genelleme yapılmamaktadır. Kur'an, zenginliğin sahip olduğumuz akıl, bilgi, sağlık, evlat ve diğer nimetler gibi bir imtihan nedeni olduğunu belirtmekte ve bu konuda dikkatli olunması gerektiğine işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında zenginliğin tek başına iyi ya da kötü bir durum olmadığı anlaşılmaktadır.

Zenginlik şüphesiz güçlü bir silahtır. Kişi ister bu silahla cinayet işler; isterse söz konusu silahı kendisi ve çevresini düşmanlarından korumak için bir araç olarak kullanır. Aynı zamanda zenginlik kişiyi hem cennete, hem de cehenneme götürmeye elverişli bir araçtır. Dolayısıyla, çevremizde din dışı yaşam sürdüren bazı zengin insanların olması, tüm zenginlerin kötü olduğu ya da olacağını göstermez. Ya da kişinin yanlış bir zenginlik anlayışına sahip olması ve zenginliğini kötü yolda kullanması; zenginliğin her zaman kötü olduğu ya da olacağı anlamına gelmez.

Zenginlikten ne anladığımız/ne anlamamız gerektiği ve onu nasıl kullandığımız/kullanacağımız önemlidir. Dolayısıyla burada temel problem, zenginlik değildir; asıl problem, zenginlik anlayışımız ve zenginlikle ilişki biçimimizdir denilebilir.

486 İsra, 17/31.

487 Kehf, 18/46.

Hız. Peygamberin “Takva sahibi bir Müslüman için zenginliğin hiçbir mahzuru yoktur”⁴⁸⁸ şeklindeki sözünü bu çerçevede değerlendirmek gerekir diye düşünüyoruz.

Kur’ân’da fakirliği öven, yücelten ve Müslümanları fakir olmaya teşvik eden tek bir âyet bile bulunmamaktadır. Tam tersine, İslam’ın belirlediği ahlâkî ilkeler çerçevesinde çalışan, kazanan, kazandığından zekât, fitre, sadaka veren ve sahip olduğu malla dine yardım eden Müslümanlar övülmektedirler.⁴⁸⁹ Örneğin “Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihat edin”⁴⁹⁰ şeklindeki âyet, öncelikle malla cihat yapmayı emrediyor. Bu durumda “Malı olmayan bir insanın malla cihat etmesi mümkün olabilir mi” sorusu akla gelmektedir. Elbette malı olmayan bir Müslümanın malla cihat yapması imkân ve ihtimal dâhilinde değildir. Buradan da açıkça anlaşılmaktadır ki İslam, varlıklı olmayı, cihadın bir parçası olarak görüyor ve Müslümanları varlıklı olma ve varlıklarını Hak yolunda harcamaya teşvik ediyor.

Bizler bireysel anlamda zengin olmayabilir ya da olamayabiliriz. Bu, doğaldır. Doğal olmayan, zenginliği ve tüm zenginleri genellemeci bir yaklaşımla din dışı görme ve bunları kötülemektir. Oysaki tarihin her döneminde din dışı yollardan zengin olan ve zenginliğini kötü amaçlar için kullanan insanlar olduğu gibi, haram yollara tevessül etmeden zengin olan ve zenginliğiyle faydalı olan insanlar da olmuştur. Ayrıca mal sahibi yani varlıklı olma isteği fitrî, mala sahip olmak da doğal bir ihtiyaçtır.⁴⁹¹ İnsanı ve hayatın gerçeklerini merkeze alan

488 İbn Mâce, Ticârât/1.

489 Bakara, 2/3.

490 Saf, 61/11.

491 Beşer, Faruk, *İslam’da Zenginlik ve Fakirlik Kavramları*, İstanbul, 1991, 73.

Kur'ân ise, fitrî ve aynı zamanda sosyal yaşamın meşrû parçası olan bir isteği ve ihtiyacı hiçbir şekilde yok saymaz.

Hız. Peygamberin “Güçlü mümin, zayıf müminden daha hayırlı ve sevimlidir”⁴⁹² hadisi, kanaatimizce üzerinde çok durulması gereken bir hadistir. Burada özellikle “güçlü olmak” ifadesi üzerinde durmak gerekecektir. Güçlü olmak, bir insanın kendisini başkasından üstün ve güçlü kılacak olan sıfat, araç ya da imkânlaraya sahip olmasıdır. Bu anlamda sahip olunan bilgi, makam, güzel ahlâk ve üstün teknoloji gibi unsurlar, önemli bir güç unsuru olarak kabul edilebilir. Zenginliğin de bir güç unsuru ve güçlü müminin bir vasfı olduğu söylenebilir. Çünkü günümüzde olduğu gibi, insanlık tarihinde de zenginlik/para her zaman en önemli güç unsurlarından birisi olarak belirleyici olmuştur. Dünya tarihindeki savaşların neredeyse hepsinin ve İslam tarihindeki ilk savaş olan Bedir Savaşı'nın ekonomik sebepli olması, ekonominin insanlık tarihinde ne kadar önemli bir güç olduğunu göstermektedir.

157

Bir gün Hız. Peygamber, Amr b. el-Âs'a haber gönderip savaş için kuşanarak yanına gelmesini emretti. Amr b. el-Âs da bu istek üzerine Hız. Peygamber'in yanına geldi. O sırada abdest almakta olan Peygamberimiz, önce Amr'a baktı ve daha sonra şunu buyurdu: “Amr! Ben seni bir orduyla savaşaya göndermek istiyorum. Allah sana ganimet nasip eder, ben de sana bir yığın iyi mal veririm.” Amr b. el-Âs şöyle cevap verdi: “Ben mal istediğim için müslüman olmadım. Ben sadece İslâm'ı sevdiğim için ve Allah Resûlü ile beraber olmak için

müslüman oldum.” Bunun üzerine Allah’ın Resûlü, “Salih kişi için salih (iyi) mal ne güzeldir”⁴⁹³ buyurdu.

Hız. Peygamber ile Amr b. el-Âs arasında geçen yukarıdaki diyalogdan şu sonuçları çıkarmak mümkündür: Hız. Peygamber takvalı Müslümanların mal sahibi olmalarında hiçbir beis görmemiştir. Tam Tersine, Allah Resûlü salih Müslümanları mal sahibi olmaya teşvik etmiş ve bu konuda bizzat kendisi yardımcı olmaya çalışmıştır. Aynı zamanda helalinden kazanılmış bir malın önemli bir nimet olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü meşru bir mal ya da zenginlikle din ve toplumun menfaatine olacak birçok hizmet yapmak mümkündür.

158

Fakirlik kaçınılmaz olarak başkasına bağımlı olmayı, insanın hürriyetinin kısıtlanmasını ve sürekli geçim derdine düşmeyi beraberinde getirir. Fakirlikle boğuşan, karnı aç olan bir insan için ne iman, ne bilgi ne de sâlih amel bir anlam ifade eder. Aynı şekilde fakir bir toplum ya da devletin özgürce yaşaması; kendisini koruması ve dünyada söz sahibi olması ne yazık ki mümkün değildir. Bu nitelikteki toplum ya da devletlerin payına düşen, ancak ve ancak başkasının kölesi ve sömürgesi olmaktır. Dolayısıyla Hız. Peygamberin “Fakirliğin şerrinden Allah’a sığınırım”⁴⁹⁴ şeklindeki hadisi, fakirliğin sebep olabileceği muhtemel felaketleri fazlasıyla anlatmaktadır.

Çalışma, kazanma ve varlıklı olmanın değeri konusunda Kur’ân âyetleri ve Hız. Peygamberin yaşantısını dikkate alan kimi çağdaş araştırmacılar, genel olarak İslam’ı, özelde de Hız. Peygamberin hayatını fakirlikle yan yana getirmenin mümkün

493 Buharî, Edebü’l-Müfred/112.

494 Ebû Davûd, Edeb/101; Nesâî, İstiâze/26.

olmadığına dikkat çekmişlerdir. Bu konuda, çağımızın önemli bir âlimi olan el-Kardavî aşağıdaki yorumu yapmaktadır:

“Fakirliğin medhi (övülmesi) konusunda ne bir âyet-i kerime ne de bir hadis-i şerif mevcuttur. Dünya hayatında zahidliği beğenme sadedinde vârid olan hadisler, fakirliğin medhi demek değildir. Çünkü zühd, zühd yapılacak bir şeye mâlikiyeti, mevcudiyetini icap ettirir. Hakiki zahid dünyaya sahip olup da elinde tutan, fakat kalbine koymayandır. İslam, zenginliği Allah’ın lütfettiği ve şükrünü istediği bir nimet; fakirliği de zorluk, belki ondan Allah’a sığınmak gereken bir musibet sayar ve kurtuluş için de muhtelif çareler vazeder.”⁴⁹⁵

Kur’ân’a göre, usûlüne uygun bir şekilde çalışmak, Allah’ın nimetlerinden istifade etmek, kazandıklarımızdan başkalarını istifade ettirmek ve sahip olduğumuz zenginliği Allah yolunda harcamak önemli bir ahlâki görevdir. Kur’ân’ın birçok âyetinde müminler çalışmaya, kazanmaya ve kazandıklarıyla hak yolunda faydalı olmaya teşvik edilirler. Çalışma ve varlıklı olmayı teşvik eden âyetlerden bir kısmı şu şekilde verilebilir:

159

“Allah geçiminizi sağlamanız yani çalışmanız için gündüzü, dinlenmeniz için de geceyi yaratmıştır.”⁴⁹⁶

“Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihat edin.”⁴⁹⁷

“Cuma namazını kıldıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın.”⁴⁹⁸

“De ki: Allah’ın kulları için yarattığı güzel rızıkları ve süsü kim size haram kıldı?”⁴⁹⁹

“Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı o güzel ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın. Sizin için belirlenen sınırları aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşan-

495 Yusuf el-Kardavî, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, 19.

496 Nebe, 78/10-11.

497 Saf, 61/11.

498 Cuma, 62/10.

499 A’raf, 7/32.

ları sevmez.”⁵⁰⁰

“Mal ve evlat, dünya hayatının süsüdür.”⁵⁰¹

“Allah yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratmıştır.”⁵⁰²

“Dünyadan da nasibini unutma.”⁵⁰³

“O hâlde yeryüzünde yürüyün ve Allah’ın sizler için yarattığı rızıklardan yiyeceğiniz.”⁵⁰⁴

Sadece Duhâ Sûresi 8. âyetin anlamı ve mesajı dikkate alınsa bile fakirliğin kötülendiği,⁵⁰⁵ (İslam’ın öngördüğü) zenginliğin bir nimet olduğu ve Hz. Peygamberin de genel olarak varlıklı olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü söz konusu âyetle açıkça söylenen şudur: “Ey Muhammed! Sen daha önce maddi olarak fakir (kötü) bir durumda idin. Çünkü elinde olmayan sebeplerle fakirdin. Biz seni bu kötü durumdan yani fakirlikten kurtardık ve zengin yaptık. Zira zenginlik bir nimettir ve bu nimeti de sana vermek sûretiyle sana iyilik yaptık...”

160

Kur’ân’ın bir yansıması olan Hz. Peygamberin yaşantısı, fakirlikle yan yan getirilemeyecek kadar birbirleriyle ilişkisizdir. Doğumundan vefatına kadar çalışan, kazanan, kazandıklarını din ve toplum için harcayan ve arkadaşlarını sürekli çalışma ve kazanmaya teşvik eden bir peygamberin fakir olması ya da fakir olmayı teşvik etmesi düşünülebilir mi? Aynı şekilde 11 eşi ve çocuklarının olduğu kalabalık bir aileyi geçindiren, çok sayıda heyeti ağırlayan, sayısını bilemediğimiz kadar köleyi satın alıp azat eden, dost-düşman demeden in-

500 Maide, 5/87.

501 Kehf, 18/46.

502 Bakara, 2/29.

503 Kasas, 28/77.

504 Mülk, 67/15.

505 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 184.

sanlara hediye vermeye çalışan, Suffe'de ilim tahsil eden onlarca talebenin ihtiyaçlarını gideren, çok sayıda köle, yetim ve diğer fakirleri doyuran bir peygamberin fakir oluşundan bahsetmek nasıl mümkün olabilir? Hz. Peygamberin şu sözü her halde anlatmak istediğimizi fazlasıyla izah etmektedir: "Servet, bir Müslüman için ne iyi arkadaştır. Yeter ki, o servetinden fakire, yetime ve yolcuya versin."⁵⁰⁶

Hz. Peygamberi bize fakir olarak tanıtan ve fakir olmayı tavsiye edenlere şu soruyu sormak gerekir: Fakir insanlardan oluşan bir toplumun sağlıklı beslenmesi, bedenen sağlıklı olması, iyi bir eğitim-öğretimden geçmesi, bilgi ve teknoloji üretmesi, zekât, vergi, fitre ve sadakalarıyla başkasına yardım etmesi, ülkesini savunması ve düşmanlarıyla baş etmesi mümkün olabilir mi? Bize göre elbette mümkün değildir.

161

"İki günü müsavi olan ziyandadır"⁵⁰⁷ diyen bir Peygamber aslında her an çalışmayı, yenilenmeyi, gelişmeyi ve doğal olarak düne göre daha güçlü olmayı teşvik ediyor. Aynı şekilde Hz. Peygamberin bu sözünün zımnen çok çalışmayı, kazanmayı ve doğal olarak varlıklı olmayı teşvik ettiği de söylenebilir. Başka bir deyişle Hz. Peygamber, söz konusu ifadesiyle tembelliği, ruhbanlığı, başkasının sırtından geçinmeyi, başkasına bağımlı hâle gelmeyi ve tüm bu hastalıkların büyük oranda kaynağını teşkil eden fakirliği kötülüyor. Nereden bakılırsa bakılsın fakirlik sefalet, cehalet ve felaketin adı ve sebebidir. Bu gün ortalama yaşama süresinin en düşük ve ölüm oranlarının en yüksek olduğu ülkelerin başında fakir ülkeler gelmektedir. Eğitim seviyesinin en düşük, sağlık so-

506 Ahmet b. Hanbel, III, 21.

507 Aclûnî, II, 233.

runlarının zirvede olduğu ve başkaları tarafından bir sömürge olarak değerlendirilen ülkelerin hepsi yine fakir ülkelerdir. Bu durum bir tesadüf olamaz.

Sonuç olarak çalışma, kazanma ve varlıklı olmayla ilgili âyetler, Hz. Peygamberin yaşamı, sahih hadisler, akıl ve pratik hayatın gerçekleri dikkate alındığında şunlar belirtilebilir: Elde edilme şekli ve kullanılması İslam ahlâkı çerçevesinde olan bir zenginlik, her zaman fakirlikten daha üstündür. Çünkü nihayetinde ahlâk çerçevesinde elde edilen ve kullanılabilen zenginlik, bir güçtür. Bu güç başta kişi, toplum ve devleti güçlü kılar. İslam ise güçlü Müslümanı her zaman zayıf Müslümandan üstün görür. Kur'ân'da malla cihat yapanların övülmesi ve Hz. Peygamberin "Güçlü mümin zayıf müminden daha hayırlı ve üstündür" sözünü de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

162

Tarihte olduğu gibi günümüzde de zenginliğin önemi ve belirleyiciliği ortadadır. Örneğin Hz. Peygamber döneminde dinin yayılmasında maddiyatın önemli bir belirleyiciliği olmuştur. Dönemin çalışkan zengin Müslümanları olmasaydı İslam ordularının donatılması, cihat faaliyetlerinin devam etmesi⁵⁰⁸ ve buna bağlı olarak İslam dininin hızlı yayılması belki de mümkün olmayacaktı. Aynı şekilde bu dönemde çok sayıda kölenin azat edilmesi, fakirlere yardım edilmesi, Ashab-ı Suffe'nin ilim tahsil etmesi ve Müellefe-i Kulûb'a (Kalpleri İslam'a ısındırılmaya çalışılanlar) uzun süre para verilmesi gibi bireyi, toplumu ve devleti güçlendiren hayırlı amel/hizmetler, varlıklı Müslümanlar sayesinde olmuştur.

508 Câbirî, Muhammed Âbid, *İslam'da Siyasal Akıl*, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul, 1997, 219-222.

Pratik hayatımızda da zenginliğin önemi ve belirleyicilik derecesini fark edebiliyoruz. Örneğin varlıklı olmayan bir insanın sağlıklı beslenmesi, kaliteli bir eğitim-öğretimden geçmesi, Kur'an'ın "Yeryüzünü dolaşın ve ibret alın" şeklindeki tavsiyesine uyması ve öğrenci ise/ilim adamıysa kendi alanıyla ilgili kaynak temin etmesi ve yurtiçi/yurt dışı sempozyumlara-seminerlere katılması mümkün değildir. Aynı şekilde varlıklı olmayan bir insanın çocuklarını sağlıklı yetiştirmesi, onları iyi bir eğitimden geçirmesi, topluma faydası olacak kurumlar inşa etmesi, fakirlik sebebiyle okumakta zorlanan öğrencilere maddi yardımda bulunması ve fakirler için iş imkânları oluşturması mümkün değildir.

Fakir olan insan ancak nasıl iş bulacağını ve geçineceğini düşünür. Bu düşünceyle yaşayan (fakir) bir insanın okuması, fikir üretmesi, dünyada olup bitenleri takip etmesi ve dünyayı marmur hâle getirme gibi bir düşüncesinin/iddiasının olması pek düşünülemez. Aynı şekilde fakir toplumların okuyup kendilerini geliştirmeleri, muhtelif konularda fikir üretmeleri, bu fikirleri yaymaları, ayakları üzerinde durabilmeleri ve geleceklerini belirlemede söz sahibi olmaları mümkün görünmemektedir. Tarihte bazı lider ya da yönetimlerin (varlıklarını sürdürmek için), yönettikleri toplumları sürekli fakir bırakma politikasına başvurmaları da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Maddiyatın önemi ve etkisini devletlerin yaşamında da görmek mümkündür. Örneğin, dünyadaki önemli gelişmelerin öznesi olan, bu gelişmeleri kendi lehlerine çeviren, bunu meşrûlaştırmak için bilgi üreten ve ürettiği bilgiyi kendi iletişim araçlarıyla (Televizyon, internet, gazete...) dünyaya pazarlayanlar zengin ülkelerdir. Hatırlanacağı üzere çağımızın

en güçlü devletlerinden birisi olarak kabul edilen Amerika, menfaati gereği Irak'ı işgal etti. İşgalini meşrulaştırmak için kendisini haklı, karşı tarafı ise haksız gösteren bilgiler üretti. Ürettiği bilgiyi de kendi ürettiği ya da satın aldığı iletişim araçlarıyla dünyaya yaydı ve istediği algıyı büyük oranda gerçekleştirdi. Dolayısıyla tarihte olduğu gibi günümüzde de birey, toplum ve devletlerin hayatında zenginliğin önemli bir güç olduğunu ve bu gücü elinde bulunduranların belirleyici olduklarını görmekteyiz. Önemine binaen, Müslümanların da "İslam'ın belirlediği temel ahlâkî ilkeler" çerçevesinde bu güce sahip olmaları gerektiği söylenebilir.

SONUÇ

HZ. PEYGAMBER ÖMRÜNÜN ÖNEMLİ BİR KISMINI VARlık/zenginlik içerisinde geçirmiştir. Ancak o, bir tercih olarak varlık içerisinde fakirler gibi yaşamayı seçmiştir. Allah Resûlü'nün zengin olduğu halde fakirler gibi yaşamaması, daha sonraki dönemlerde onun fakirliğine yorumlanmıştır. Bu yanlış anlama ise Peygamberimizin hayatının yerine göre parçacı, genellemeci, lafızcı bir yaklaşımla ele alınması ve ilgili bilgilerin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmıştır.

165

Hız. Muhammed'in fakir ve fakirliği teşvik eden bir peygamber olarak bilinmesinde, temelde beş önemli sebebin belirleyici olduğu söylenebilir. Bu sebeplerin birincisi fakirliği yücelten, fakirleri öven ve fakir olmaya teşvik eden; buna karşın dünyevî olanı/zenginliği yeren/kötüleyen ve hadis olarak nitelendirilen onlarca rivâyetin bulunmasıdır. Ancak bu tür rivâyetler, hadis otoriteleri tarafından mevzu hadis olarak değerlendirilmiştir.

Allah Resûlü'nün fakir bilinmesinin ikinci nedeni, fakirlerin övüldüğü bazı sahih hadislerin, tarihî bağlamlarından koparılması ve doğal olarak yanlış değerlendirilmesidir. Şu hadisler bu bağlamda ele alınabilir: "Saçı başı dağınık halde bulunan, ayakları tozlu, üstü başı yırtık ve yiyecek bir iki lokması bile olmayan nice insanlar vardır. Bu insanlar (herhangi bir konuda) Allah'a yemin etseler Allah onları haklı çıkarır." "Size cennete gidecek insanları haber vereyim mi? Onlar fakir

oldukları ve insanlar tarafından zayıf görüldükleri için kimse-
nin değer vermediği fakat şöyle olacak diye yemin etmeleri
halinde, isteklerini Allah'ın kabul edeceği kimselerdir.”

Tarihî verilere göre fakirlerin fakir oldukları gerekçesiyle
aşağılanmaları, ötekileştirilmeleri ve köle muamelesine maruz
kalmaları şeklindeki uygulama, İslam'ın Medine döneminde
değil de Mekke döneminde olmuştur. Muhtemelen yukarıda-
ki hadisler; Mekke'de sayıları bir hayli fazla olan fakir Müslü-
manlara yönelik yanlış anlayış ve uygulamaların önüne geçme,
üstünlüğün ancak güzel davranışlarla mümkün olduğuna dik-
kat çekme ve ezilen bu insanların hayata tutunmalarını sağla-
ma amacına dönük olarak dile getirilmiştir. Dolayısıyla Mek-
ke döneminde ezilen fakirleri öven hadislerden yola çıkarak;
Hz. Peygamberin fakirleri övdüğü, fakir olmayı teşvik ettiği ve
kendisinin de hayatı boyunca fakir olduğu şeklinde bir sonuç
çıkarmak tarihî veriler açısından mümkün görünmemektedir.

166

Resûlullah'ın fakir bilinmesinin üçüncü sebebi; parçacı bir
yaklaşımın sonucu olarak tekil bazı örnekler/veriler üzerin-
den genellemeler yapılmış olmasıdır. Örneğin Hz. Peygambe-
rin yaşamak durumunda kaldığı sınırlı dönemlerdeki fakirliği
onun tüm hayatına teşmil edilmiş ve Allah Resûlü'nün yaşa-
mı boyunca fakir olduğu şeklinde bir genelleme yapılmıştır.
Aşağıdaki rivâyetlerin değerlendiriliş biçimi ve varılan sonuç,
sözü edilen metodoloji probleminde bir örnektir:

İbn Abbas: “Resûlullah yemek yemeden peş peşe birkaç
gün aç olarak gecelerdi. Aynı şekilde ailesi de yiyecek akşam
yemeği bulamazdı. Resûlullah'ın ekmeği çoğu zaman arpa ek-
meği idi.” Hz. Ömer: “Ben Resûlullah'ın gün boyunca açlıktan
kıvranıp, karnını doyuracak adi bir hurma bile bulamadığını

gördüm.” Ayrıca Allah Resûlü’nün hayatında hiç et yüzü görmediği, bir kere olsun buğday ekmeği yemediğini dolayısıyla sürekli arpa ekmeği ile karnını doyurduğunu ve hatta bazen açlıktan karnına taş bağladığını anlatan çok sayıda rivâyet vardır.

Kuvvetle muhtemeldir ki yukarıdaki rivâyetler, Hz. Muhammed’in üç yıl süren boykot döneminde ve hicretin ilk yılında yaşadığı fakirliği yansıtmaktadır. Ancak, bu ve benzeri rivâyetler esas alınarak, Resûlullah’ın hayatı boyunca fakir yaşadığı şeklinde bir genelleme yapılmıştır. Oysaki Hz. Peygamberin birçok güzel yiyecek ve içeceği tükettiğine; uluslararası çapta yaptığı ticaret ve Hz. Hatice ile olan evliliği sonucunda çok varlıklı olduğuna; Medine döneminde elde edilen çok miktardaki fey ve ganimetlerle iyice zenginleştiğine; bu zenginlikle çok sayıda köleyi satın alıp hürriyetlerine kavuşturduğuna, oldukça kalabalık bir aileyi geçindirdiğine ve Ashab-ı Suffe’nin ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşıladığına ilişkin tarihi bilgiler mevcuttur. Ayrıca Mekke döneminde nâzil olan şu âyetle de Allah Resûlü’nün zengin olduğuna dikkat çekilmektedir: “Seni fakir bulup zengin yapmadık mı?” (Duhâ Sûresi 8. âyet) Dolayısıyla diğer Müslümanlar gibi Hz. Peygamberin de sınırlı bir dönemi ifade eden boykot döneminde yaşadığı fakirliği onun tüm yaşamına teşmil etmek, tarihî bilgiler ve bilimsel yöntem açısından doğru değildir.

Hz. Peygamberin fakir bilinmesinin dördüncü nedeni, Kur’ân-ı Kerim’in fakirlik ve zenginlikle ilgili bazı âyetlerinin bağlamlarından koparılarak lafızcı bir yaklaşımla yanlış yorumlanmasıdır. Örneğin şu âyetler, Hz. Muhammed’in fakir olduğu ve fakirliği teşvik ettiği şeklindeki tez için bir delil olarak değerlendirilmiştir: “Hayır, insan kendisini zengin görünce azar.” (Alak, 96/6) “Mallarınız ve çocuklarınız, Allah’ı hatırlamanı-

za mani olmaşın.” (Münâfikûn, 63/9) Oysaki bu ve benzeri âyetlerde zenginlik/fakirlik ne övülmekte ne de yerilmektedir. Tam tersine söz konusu âyetlerde, dünyevî olanın cezbedici özelliğine ve onun bir imtihan nedeni olduğuna dikkat çekilmektedir. Zaten Kur’ân mutlak anlamda zenginliği/fakirliği ne över ne de yerer. Kur’ân’ın övdüğü ya da yerdiği, kişinin zenginlik/fakirlik anlayışı ve zenginlikle/fakirlikle olan ilişki biçimidir.

Peygamber Efendimizin fakir bilinmesinin beşinci sebebi ise Abbasîler döneminde oluşan, fakirliği ve münzevî bir yaşam tarzını merkeze alan yanlış zühd anlayışıdır. Zikredilen zühd anlayışının oluşmasında ise fakirliği teşvik eden mevzu hadisler; Hz. Peygamberin yaşadığı zühdün yanlış anlaşılması; İslam tarihin ilk dönemlerinde dünyevî olandan soyutlanmayı teşvik eden kimi zatların söz ve yaşantıları; şahsî tecrübeler ve İslam Dünyası’ndaki bazı siyasi ve iktisadi gelişmeler belirleyici olmuştur. Ayrıca sözü edilen zühd telakkisinin teşekkülünde Hristiyanlıktaki ruhbanlık anlayışı, İran Manihaizmi ve Hint fakirizmi yahut Yeni Eflâtunculuk gibi yabancı kültürler de büyük oranda etkili olmuştur.

Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki maddî durumunun niteliğiyle ilişkilendirilen ya da ilişkilendirilebilecek gelişmeler kısaca şu şekildedir: Hz. Peygamber’in yetim olarak doğması, onun fakirliğine yorumlanmıştır. Bu, yöntem ve bilgi açısından doğru değildir. Yetim olarak doğan tüm çocukların fakir olduğu dolayısıyla dünyaya yetim olarak gelen Hz. Muhammed’in de fakir olduğu şeklinde bir akıl yürütme ya da yaklaşım, tutarlı gözükmemektedir. Aynı şekilde yeni doğmuş bir çocuğun fakirliğini/zenginliğini tartışmak da isabetli bir yaklaşım tarzı değildir.

Hz. Peygamberin yetim doğuşunu onun fakir olduğu şeklinde okumak, her şeyden önce tarihî verilerle çelişmektedir.

Çünkü Allah Resûlü uluslararası ticaretle uğraşan, Mekke’de siyasi ve iktisadi alanda önemli bir belirleyiciliği bulunan, mensupları arasında güçlü bir dayanışma ve yardımlaşmanın olduğu Hâsimoğulları Kabilesi’ne mensuptu. Ayrıca yetim doğan Hz. Peygamberi himayesine alan Abdülmuttalib zengin biriydi. Bunun göstergesi ise, Abdülmuttalib’in gerektiğinde – oğlu Abdullah’ı kurban olmaktan kurtarmak için- 100 deveyi kesebilecek durumda olması ve bu dönemde kabilesinin reisi oluşu idi. Bilindiği gibi Arap kabile kültüründe, kabile başkanları/reislerinin en önemli bir özelliği zengin oluşlarıydı.

Hız. Peygambere babasından kalan mirasın az oluşunu, onun fakirliğine yorumlamak da doğru değildir. Çünkü Araplardaki mevcut miras hukukuna göre Peygamberimizin babası Abdullah’tan kalan miras, Hız. Peygambere değil de Abdülmuttalib’e kalmıştır. Dolayısıyla ilgili mirasın azlığını ya da çokluğunu tartışmak ve bunu Hız. Peygamberin fakirliğiyle ilişkilendirmek bilgi ve yöntem açısından doğru değildir.

Hız. Peygamberin bir süre ücret karşılığında çobanlık yapması ve neredeyse tüm Mekke döneminde ticaretle uğraşmasını, onun fakir olduğu şeklinde değerlendiremeyiz. Uzun süre bu tür faaliyetlerde bulunan birisinin fakir kalması ya da fakirliği kabul etmesi düşünülemez. Nitekim Allah Resûlü’nün uluslararası çapta yaptığı ticaret sayesinde varlıklı olduğu paylaşılan genel bir kanaattir.

Hız. Peygamberin, Mekke dışında gelen sütanneleri tarafından kabul edilmemiş olması da onun fakir olduğunu göstermez. Çünkü bu kadınlar, kendilerinin de belirttikleri gibi “Muhammed yetimdir, babası olmadığı için bize istediğimiz ücret verilmez” önyargısıyla hareket etmişlerdir. Oysaki o dönemde ancak zenginler çocuklarını sütanneye verebiliyorlar-

dı. Nitekim Hz. Peygamberin bakımını üstlenen Abdülmutta-lib de o dönemde kabilesinin reisi idi, varlıklıydı ve bu bakım parasını Hz. Halime'ye vermiştir.

Hız. Peygamber, Mekke'nin en zengin tüccarlarından biri olan Hz. Hatice ile evlenmiş, onun mevcut kervan ticaretini devam ettirmiş ve bu evlilik sonucunda çok zengin olmuştur. Hz. Peygamber bu evlilik sayesinde, tüm Mekke ve civarlarında yaşanan ekonomik krizden etkilenmediği gibi, Hz. Ali gibi bazı akrabalarının bakımını bile yıllarca üstlenmiştir.

170 Hz. Peygamber Efendimizin maddî anlamda en çok fakirlik yaşadığı dönem, müşriklerin Müslümanlara yönelik uyguladıkları ve üç yıl süren boykot yıllarıdır. Söz konusu boykot ve bu dönemdeki fakir olma durumu, Hz. Peygamberin iradesi dışındaki bir gelişmeydi. Aynı zamanda boykot yıllarında sadece Hz. Muhammed değil, en zengin Müslümanlar bile fakirlik yaşamışlardır. Bu sınırlı fakirlik dönemi üzerinden Hz. Peygamberi fakir olarak nitelendirmenin ve bu dönemdeki fakirliği onun tüm yaşamına teşmil etmenin doğru olmadığı kanaatini taşıyoruz.

Tarihçiler, gelen ilk vahiyden sonra Hz. Hatice'nin sarf etmiş olduğu şu sözü, Peygamberimizin zengin oluşuna yorumlamışlardır: "Korkma! Yemin olsun ki Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Zira sen akrabalarına bakarsın (maddî yardımda bulunursun), doğru sözlü birisin, işlerini yapamayan acizlerin ağırlığını yüklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandıramayacağıı kazandırır ve misafiri ağırlarsın..."

Kur'an, Hz. Peygamberin Mekke'de sınırlı da olsa bir dönem -kendi iradesi dışında gelişen şartlara bağlı olarak- fakirlik yaşadığını haber vermektedir. Ancak sözü edilen fakirlik onu

aç-sefil bırakacak ve de başkasına muhtaç edecek nitelikteki bir fakirlik değildi. Söz konusu fakirlik, muhtemelen Mekke zenginlerinin zenginliklerine mukayeseyle bir fakirlik durumudur. Ancak Kur'ân Hz. Peygamberin zengin yapıldığını haber vermektedir: “Seni fakirken zengin yapmadık mı?” (Duhâ Sûresi, 8. âyet). Neredeyse tüm tefsirciler, Mekke döneminde nâzil olan ilgili âyetteki zenginliğin, maddî zenginlik olduğu, bu zenginliğin de Hz. Hatice ile yapılan evlilik neticesinde gerçekleştiği konusunda ittifak halindedirler.

Sonuç olarak Hz. Peygamberin Mekke dönemindeki maddî durumu, değişen şartlara göre farklılık göstermiştir. Ancak o çalışmış, kazanmış, kimseye muhtaç olmadan kazandığıyla geçimini temin etmiş; kıtlık yıllarının bir kısmında ve boykot döneminde fakirlik yaşamış ve Hz. Hatice ile yaptığı evlilik sonucunda da çok zengin olmuştur. Mezkûr zenginliğin göstergesi ise Peygamber Efendimizin sekiz kişilik bir aileyi geçindirmiş olması, çok sayıda fakire yardımda bulunması, bazı fakir akrabalarının bakımını üstlenmesi ve İslamî tebliğin bir parçası olarak çok sayıda farklı insan gruplarına yemek ikramında bulunmuş olmasıdır.

171

Medine döneminde de Hz. Peygamberin maddî durumu bir aynılık arz etmemiştir. Peygamber Efendimizin maddî durumu, değişen şartlara ve gelişmelere bağlı olarak farklılık göstermiştir. Örneğin hicretin birinci ya da ikinci yılında Medineli Müslümanların yaptıkları yardımlar ve verdikleri hediyelerle yaşamını sürdürmüştür.

Medine döneminde Hz. Peygamberin belli başlı gelirleri şunlardı: Hayvancılık, devlet ve kabile başkanlarının gönderdikleri hediyeler, ticaret ve ganimetler. Hz. Peygamber, en

önemli geçim kaynaklarından birisi olan ganimetlerden üç şekilde istifade etmiştir:

a) Taksim edilecek ganimetten kendisinin seçtiği safiy. Safiy, Hz. Muhammed'in elde edilen ganimet içerisinde en çok beğendiği bir şeyi alma hakkına sahip olmasıdır.

b) Taksim edilmeden önce mevcut ganimetlerden alınan beşte birlik pay.

c) Ganimetin gazilere dağıtılan beşte dörtlük kısmından alınan pay.

Hz. Peygamberin Medine döneminde varlıklı oluşunun en önemli göstergelerinden biri, onun giderleridir. Bu giderlerin belli başlıları şunlardır:

172

a) Başkasının yardımı olmadan çok kalabalık bir ailenin geçimini temin etmiş olması. Örneğin bir dönem Hz. Peygamberin nikâhı altında toplam 11 eşi bulunuyordu. Vefat ettiği sırada da nikahı altında 9 hanımı yaşıyordu. Hemen belirtmek durumundayız ki bu hanımlardan bazılarının, daha önceki eşlerinden kalan çocukları vardı. Hz. Peygamberin ailesiyle ilgili tüm bu bilgiler, Allah Resûlü'nün oldukça kalabalık bir aileyi geçindirdiğini göstermektedir. Bu denli kalabalık bir ailenin giderlerinin de doğal olarak bir hayli fazla olabileceğini tahmin etmek zor değildir.

b) Hz. Peygamber çok sayıda fakir ve yetimin bakımını üstlenmiştir.

c) Allah Resûlü, hediyeleşmeyi İslamî tebliğin bir parçası olarak gördüğü için çok sayıda arkadaşı, kabile ve devlet başkanlarına değerli hediyeler vermiştir.

d) Hz. Muhammed, Suffe’de ders gören öğrencilerin giderlerinin önemli bir kısmını kendisi karşılamıştır.

e) Resûlullah özellikle Senetü’l-Vüfûd (Heyetler Yılı) denilen yılda Mekke’ye gelen, uzun süre kalan kalabalık onlarca heyeti ağırlamış, gittiklerinde de onlara hediyeler vermiştir.

Aklî ve naklî deliller açısından Hz. Peygamberin maddî durumu değerlendirildiğinde, tüm veriler onun zengin olduğu/ olması gerektiğini göstermektedir. Örneğin Kur’ân çok çalışmayı, meşru yollardan çok kazanmayı, kazanılanı paylaşmayı ve hayır yolunda harcamayı övmekte ve bunu teşvik etmektedir. Kur’ân’da fakirliği öven ve Müslümanları fakir olmaya teşvik eden tek bir âyet bile bulunmamaktadır. Tam tersine, İslam’ın belirlediği ahlâkî ilkeler çerçevesinde çalışan, kazanan, kazandığından zekât, fitre, sadaka olarak veren ve sahip olduğu malla dine yardım eden Müslümanlar övülmektedirler. Örneğin “Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihat edin” şeklindeki âyet, öncelikle malla cihat yapmayı emrediyor. Buradan da açıkça anlaşılmaktadır ki İslam varlıklı olmayı, cihadın bir parçası olarak görüyor ve Müslümanları meşrû yollardan varlıklı olma ve varlıklarını Hak yolunda harcamaya teşvik ediyor.

173

Hz. Peygamberin zenginlik ve fakirlikle ilgili hadisleri de onun meşru zenginliği önemseydiği ve teşvik ettiğini göstermektedir. Şu hadisler bu bağlamda değerlendirilebilir: “Fakirlik fitnesinin şerrinden Allah’a sığınırım.” “Veren el, alan elden daha hayırlıdır/üstündür.” “Güçlü mümin, zayıf müminden daha hayırlı ve sevimlidir.” “Doğru sözlü ve güvenilir tüccar, ahirette peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacaktır.” “Takva sahibi bir Müslüman için zenginliğin hiçbir mahsuru/sakıncası yoktur.” “Servet, bir Müslüman için ne iyi arka-

daştır. Yeter ki o, servetinden fakire, yetime ve yolcuya versin.” “Fakirlikten, kıtlıktan, zilletten, zulüm yapmaktan ve zulme uğramaktan Allah’a sığınırım.” Hz. Peygamber bir seferinde “Allah’ım fakirlikten ve küfürden sana sığınırım.” şeklinde dua edince bir adam “Ey Allah’ın Resûlü! Fakirlikle küfrü denk mi sayıyorsun?” diye sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Evet” cevabını vermiştir. Zaten İslam Peygamberinin tarihin her döneminde en çok belirleyici güç olmuş olan zenginliği kötülemesi; buna karşın cehalet, sefaletin ve felaket adı olan fakirliği övmesi ve teşvik etmesi beklenemez.

Allah Resûlü’nün zengin olduğunun ve meşru bir zenginliği önemseyişinin bir göstergesi de cennetle müjdelenen Hz. Peygamberin en yakın arkadaşlarının sahip oldukları zenginlik derecesidir. Örneğin Hz. Ebû Bekir, Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Sa’d b. Ebi Vakkas gibi büyük sahabîler çok zenginlerdi. Bunlar sahip oldukları serveti din ve toplumun menfaati için harcadıkları için Hz. Peygamberin takdir ve duasına mazhar olmuşlardır. Şayet Hz. Peygamber zenginliği kötümüş ve fakiri/fakirliği övmüş olsaydı adı geçen Müslümanların bu derece zengin olmaları beklenemezdi. Dolayısıyla bunların zengin olmaları, Allah Resûlü’nün tasvip ve teşvikleriyle olmuştur.

Hz. Peygamber çok sayıda köleyi satın almış ve hürriyetlerine kavuşturmuştur. Bu ise parayla olmuştur. Yine Resûlullah yaptığı tüm evliliklerde eşlerine örfün gerektirdiği miktarda mehir vermiş ve ayrıca eşrafa düğün yemeği ikramında bulunmuştur. Hz. Peygamberin tüm hanımlarına mehir vermesi, yemek ikramında bulunması, kimsenin yardımı olmadan bu (önceki eşlerinden olma çocukları da bulunan) eşlerden oluşan kalabalık bir aileyi geçindirmiş olması da onun varlıklı olduğunun somut bir delilidir.

Medine döneminde Hz. Peygamberin hanımları bol harcamak için Peygamber Efendimizden daha çok nafaka istemişlerdir. Sözü edilen talep, aslında Peygamberimizin varlıklı olduğunu göstermektedir. Çünkü Peygamberimizin hanımlarının olmayan bir şeyi istemeleri mümkün olamazdı. Zaten Hz. Peygamberin ilgili talep karşısında “Yok ki vereyim, neden benden olmayan bir şeyi istiyorsunuz?” şeklinde bir cevap vermemiş olması da Efendimizin varlıklı olduğunu göstermektedir. Ancak Allah Resûlü, tercih etmiş olduğu “fakirler gibi yaşama tarzının” hanımlarınca da benimsenmesini istediği için, fazla nafaka isteme şeklindeki talebe olumsuz cevap vermiştir.

Nakli ve aklî veriler açısından bakıldığında zaman kişisel özgürlük, toplumsal fayda, dine hizmet ve dünyada güçlü olma anlamında İslam’ın öngördüğü bir zenginliğin fakirlikten daha üstün ve hayırlı olduğu söylenebilir. Çünkü ekonomik özgürlüğü olmayan birey, toplum ve devletlerin başkalarına mahkûm olmaları kaçınılmazdır. Aynı zamanda bilgi ve teknoloji üretmek, dünya siyasetinde belirleyici olmak, sağlıklı ve kültürlü bir toplum oluşturmak, toplum ve din açısından faydalı olacak insan yetiştirmek ve hayır kurumları oluşturmak ancak maddiyatla olmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamberin, tarihin her döneminde en çok belirleyici olmuş olan maddiyatı kötülemesi, fakir ve fakirliği teşvik eden bir peygamber olması düşünülemez. Nakli ve aklî tüm veriler, İslam Peygamberinin ömrünün neredeyse tümünde varlık içinde yaşadığını ancak varlık içerisinde fakirler gibi yaşamayı tercih ettiğini göstermektedir. Kısacası onun varlık içinde fakirler gibi/mütevazı bir şekilde yaşaması, onun fakir olduğu anlamına gelmemektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİR UDEH, *İslam'da Mal ve İdare*, (çev. Tahsin Feyizli), İstanbul, 1985.
- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (ö. 1162/1748), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, I-II, Dâru'l-İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1351.
- AĞIRMAN, Cemal, *Dünya-Ahiret Dengesinde Zenginlik ve Yoksulluk*, İstanbul, 2007.
- AHMET B. HANBEL, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1992.
- AKYÜZ, Vecdi- ENGİN, Nihat, 'Asr-ı Saadet'te Kölelik ve Cariyelik', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet*, I-V, İstanbul, 1995.
- ALGÜL, Hüseyin, *Asr-ı Saadette İdarî Hayat*, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995.
- Ali ES-SÂBÛNÎ, *Safvetü't-Tefâsir*, I-VII, (çev. Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz), İstanbul, 1995.
- ALİYYÜ'L- KÂRÎ, Nureddin Ali b. Muhammed, *el-Esrârü'l-Merfûa fî'l-Ahbârî'l-Mevzûa*, Beyrut, 1985. *el-Mesnûa fî Marifeti'l-Hadîsi'l-Mevzûa*, Halep, thz.
- APAK, Âdem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, I-IV, İstanbul, 2009.
- ASLAN, Abdülgaffar, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, Isparta, 2003.
- AVCI, Casim, 'Peygamberliğinden Önce Hz. Muhammed', *Vahyin Nüzûlünün 1400. Yılında Hz. Muhammed*, İstanbul, 2011.
- H. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı*, İstanbul, 2008.
- BAĞCI, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara, 2010.
- BALCI, İsrail, *Peygamberlikten Önce Hz. Muhammed*, Ankara, 2014.
- BALTACI, Cahit, *Tasavvuf Lügatı*, İstanbul, 1981.
- BELÂZURÎ, Ahmet b. Yahya b. Câbir, *Mu'cemül- Büldân*, Beyrut, 2008.
- Ensâbu'l-Eşraf*, I-XIII, Beyrut, 1996.
- BELHÎ, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih*, I-II, byy, 1997.
- BEŞER, Faruk, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, Ankara, 1987.
- İslam'da Zenginlik ve Fakirlik Kavramları*, İstanbul, 1991.
- BEYHÂKÎ, *Sünenü'l Kübrâ*, I-VIII, Beyrut, 1352.

- BUHÂRÎ, Ebû Abdurrahman Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's- Sahih*, I-VIII, İstanbul, 1992. *et-Târîhu'l-Kebîr*, Haydarâbâd, 1941.
- CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, *İslam'da Siyasal Akıl*, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul, 1997
- CANAN, İbrahim, *Kütûb-ı Sitte*, I-XVIII, Ankara, 1991.
- CERTEL, Hüseyin, *İslam ve Ahlâkta Kemalin Yolu*, İstanbul, 1993.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Beyrut, 1984.
- CEYLAN, Semih, 'Zühd', *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 350.
- CÜRCÂNÎ, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed (ö. 812/1409), *et-Ta'rîfât*, Mısır, 1991.
- ÇAĞATAY, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, Ankara, 1971.
- ÇUBUKÇU, Asri, 'Halime', *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 338.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, I-II, İstanbul 1992.
- DİNÎ TERİMLER SÖZLÜĞÜ, *MEB*, Ankara, 2009.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1996.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'âs, *Sünen*, I-V, İstanbul 1992.
- EBÛ UBEYD, Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, (çev. Cemalettin Saylık), İstanbul, 1981.
- EBÛ YÛSUF, Ya'kûb b. İbrahim, *Kitâbu'l-Harac*, (çev. Ali Özek), İstanbul, 1973.
- EBU'L-FİDÂ, İmâmuddin İsmâil, *el-Muhtasar fi Ahbârî'l-Beşer*, I-II, Beyrut, 1997.
- ED-DİNEVERÎ, Ebû Hanîfe Ahmet b. Dâvud, *el-Ahbârü't -Tivâl*, Beyrut, thz.
- EFENDİOĞLU, Mehmet, 'Zübeyr b. Avvam', *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 522-523.
- ELBÂNÎ, *Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Zaîfa ve'l-Mevzûa*, Riyad, 1992.
- EI-İSBEHÂNÎ, Hz. Peygamber'in Edeb ve Ahlakı, (çev. Naim Erdoğan), İstanbul, 1995.
- EL-KEŞŞÂF, *Tefsîr-i Keşşâf*, I-II, byy, 1307.
- ELMALILI HAMDİ YAZIR, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul, thz.

- ER-RÂZÎ, Muhammed b. Hüseyin Fahrüddîn, *Tefsîr-i Râzî*, I-VIII, byy, 1308.
- ERUL, Bünyamin, "Talha b. Ubeydullah", *DİA*, 2010, XXXIX, 504-505.
- FAYDA, Mustafa, 'Ebû Bekir', *DİA*, İstanbul, 1994, X, 101-102.
- FERRA', Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Mısır, 1938.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, 'Ali', *DİA*, İstanbul, 1989, II, 370.
- HÂKİM, EN-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-V, Beyrut, thz.
- HALÎFE B. HAYYÂT, Ebû Amr, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, Beyrut, 1993.
- HAMİDULLAH, Muhammed, 'Asr-ı Saadet Öncesi Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, (çev. İhsan Süreyya Sırma), İstanbul, 1995.
- El-Vesâiku's-Siyâsiyye*, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul, 1997.
- İslam Peygamberi*, I-II, (çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1993.
- İslâm Müesseselerine Giriş*, (çev. İ. Süreyya Sırma), İstanbul, 2007.
- HATİBOĞLU, İbrahim, 'Sa'd b. Ebî Vakkas', *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 373.
- HUZÂÎ, Ali b. Muhammed, *Tahrir ed-Delalat es-Semiyye*, Kahire, 1981. I-IV, Beyrut, 2005.
- GAZALÎ, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd- Dîn*, I-IV, (çev. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, thz.
- İBN HABÎB, *el-Muhabber*, Beyrut, thz.
- İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, *Selamet Yolları*, I-IV, (çev. Ahmet Davutoğlu), İstanbul, 1967-1970.
- El-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Beyrut, 2004.
- İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mukâyîsi'l-Luga*, Beyrut, thz.
- İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Beyrut, 2000.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (çev. Hasan Ege), I- IV, İstanbul, 2006.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. Yeser, *Sîre*, I-II, Beyrut, 1971.
- İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdu'l-Meâd*, I-V, (çev. Muzaffer Can), İstanbul, 1989.

- Menârü'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf*, Kahire, thz.
- Sabredenler ve Şükredenler*, (çev. Zeynelabidin Tatlıoğlu), İstanbul, 1989.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-II, Beyrut, 2004.
- Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I-IV, Beyrut 1987.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, I-II, İstanbul 1992.
- İBN MANZÛR, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut, thz.
- İBN SA'D, Muhammed, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut, 1985.
- İBN TEYMİYYE, Takiyüddîn Ahmed b. Abdülhakim b. Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâyı İbn Teymiyye*, I-XXXV, Mağrib, thz.
- İBN ZENCEVEYH, *Kitâbu'l-Emvâl*, I-II, Riyad, 2007.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahim b. Ali, *Telbîsü İblîs*, Kahire, 1368.
- Kitâbu'l-Mevzûât*, Dâru'l-Fikr, 1983.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, I-X, (çev. Heyet), İstanbul, 2008.
- Câmiu'l-Usûl min Ehâdisi'r-Rusûl*, Suudi Arabistan, 1950.
- İSMÂİL ANKARAVÎ, *Minhacu'l-Fukara* (Fakirlerin Yolu), (çev. Saadettin Ekici), İstanbul, 1996.
- İBNÜ'L-VERDÎ, Zeynüddîn Ömer b. Muzaffer, *Târîhu İbnü'l-Verdî*, I-II, Beyrut, 1996.
- İLMİHAL*, I-II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014.
- J. OBERT VOLL, İslam, *Süreklilik ve Değişim*, I-II, (çev. Heyet), İstanbul, 1991.
- KALLEK, Cengiz, "Hilafet ve İktisat", *Divan*, İstanbul, 1996.
- "Narh Konusuna Yeniden Bakış", *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, sayı 7, 2006.
- "Sahâbenin Teşebbüs Ruhu ve İş Ahlakı", *Din ve Hayat*, Ankara, 2010.
- KARA, Mustafa, 'TasavvufîDüşüncede İnsan-Dünya Münasebetleri ve Zihniyetimiz', *Dünden Bugüne İslam Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu*, Bursa, 1990.
- KARAMAN, Hayrettin, 'Asr-ı Saadet'te İslam Hukukunun Oluşumu', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995.
- Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul, 1986.

KETTÂNÎ, Hz. Peygamber Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar, (et-Terâtîbu'l-Idariyye), I-III, (çev. Ahmet Özel), İstanbul, 1993.

KILIÇ, Ünal, "Peygamberimizin Risalet Öncesi Geçim Durumu", İstem, sayı: 4, Konya, 2004.

KÖTEN, Akif, 'Asr-ı Saadet'te Suffa Ashabı', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995.

KUDÂME B. CAFER, *Kitâbu'l-Harac*, Frankfurt, 1986.

KUR'ÂN YOLU TÜRKÇE MEAL VE TEFSİR, I-V, Ankara, 2012.

KURTÜBÎ, Muhammed b. Ahmed, *Câmiu'l-Ahkâmî'l-Kur'ân*, I-X, Beyrut, 1967.

KUTUP, Seyyid, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, I-X, (çev. Salih Uçan vd.), İstanbul, 1991.

MALİK B. ENES, *el-Muvatta*, İstanbul, 1981.

MEVDÛDÎ, Ebû A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I-VII, (çev. Heyet), İstanbul, 1997.

MÂVERDÎ, Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, *Ahkâmu's-Sultâniyye* (çev. Ali Şafak), İstanbul, 1976.

Tefsîru'l-Mâverdi, I-VI, Beyrut, 1992.

180

Edebu'd-Dünya ve'd-Din, (çev. Ali Akın), İstanbul, 1982.

KAPAR, Mehmet Ali, Asr-ı Saadet'te Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, İstanbul, 1995.

MES'ÛDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Murûcu'z- Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Beyrut, 2005.

MUHAMMED EBÛ ZEHRA, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, (çev. E. Ruhi Fırlı - Osman Eskicioğlu), İstanbul, 1969.

MUHAMMED NECMETTİN EL-KÜRDÎ, *Şer'i Birimleri ve Fıkâhî Hükümleri*, (çev. İbrahim Tüfekçi), İstanbul, 1996.

EL-MUTTEKÎ, Alauddîn Ali b. Hüsâmu'ddîn el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Ekvâl ve'l-Efâl*, I-XIII, Beyrut, 1993.

MÜSLÎM, Ebû'l-Hüseyin, *Sahîh-i Müslîm*, I-III, İstanbul, 1992.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul, 1992.

NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed, *Tefsîri'n-Nesefî*, I-IV, Beyrut, 1996

ÖNGÖREN, Reşat, "Tasavvuf", *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 124.

ÖNKAL, Ahmet, 'Asr-ı Saadet'te İslam'a Davet Metodu', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995.

- 'Abdurrahman b. Avf', *DîA*, İstanbul, 1988, I, 157.
- ÖZKAN, Mustafa, *Medine Vesikası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002.
- Bütün Yönleriyle Hudeybiye Antlaşması*, (Basılmamış Lisans Tezi), Ankara, 1999.
- PARLADIR, Selahaddin, 'Asr-ı Saadet'te Eğitim', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995.
- RÂGİB EL-İSFAHÂNÎ, *Müfedâtu Elfâzî'l-Kur'ân*, Beyrut, 1992.
- REŞİD RIZA, *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut, 1991.
- SAĞÂNÎ, *el-Mevzûât*, Kahire, 1991.
- SAN'ANÎ, Ebu Bekir Abdurrezzak b. Hemmam, *el-Musannaf*, I-XI, Lübnan, 1970-1972.
- SANCAKLI, Saffet, 'Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme', *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2001, V, 331-378.
- SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Peygamber ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2007.
- "Sosyal ve Kültürel Hayat", *İslâm Tarihi*, (edt. Eyüp Baş), Ankara, 2012.
- SERAHSÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Kitâbü'l-Mebsûd*, (çev. Heyet), I-XXX, İstanbul, 2008.
- SEYYİDİNNÂS, *Uyûnu'l-Eser*, I-II, Beyrut, 1992.
- SUYÛTÎ, *ed-Dürrü'l-Müntehira fi'l-Ehâdisi'l-Müştehra*, Kahira, 1987.
- SÜHEYLÎ, *er-Ravdul Unuf*, I-IV, Beyrut, thz.
- ŞAFÂK, Ali, *İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı*, İstanbul, 1977.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*, Kahire, 1960.
- Fethu'l-Kadir*, I-V, Mısır, 1351.
- ŞEYBÂNÎ, *Temyîzu't-Tayyib*, Beyrut, 1988.
- ŞULUL, Kasım, *Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebi*, İstanbul, 2014.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Fakr", *DîA*, İstanbul, 1995.
- TABAKOĞLU, Ahmet, 'Nisâb, Para ve Gelir Dağılımı', *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri), Bursa, 2006.
- "İslam Ahlâkı ve Sevgi", *2006 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara, 2007.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammet b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, I-VI, Beyrut, 2008.

Câmiu'l-Beyân, I-XXX, Mısır, 1954.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen*, I-IV, İstanbul, 1992.

TOPALOĞLU, Bekir, Abdullah b. Abdilmuttalib, *DîA*, İstanbul, 1988, I, 175-176.

UĞUR, Mücteba, 'Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, İstanbul, 1995.

Hicrî Birinci Asırda İslam Toplumu, İstanbul, 1980.

URALER, Aynur, "Sevde", *DîA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 584.

VÂKİDÎ, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Beyrut, 1996.

VEKÎ' B. CERRAH, er-Ruâsî, *Zahidler Kitabı* (Kitâbu'z-Züh'd), (çev. Ahmet Yıldırım-Nuri Tuğlu), İstanbul, 2012.

VEHBE ZUHAYLÎ, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, I-X, (çev. Heyet), İstanbul, 1994.

YARDIM, Ali, *Peygamberimizin Şemâli*, İstanbul, 1998.

182 YENİÇERİ, Celal, *İslam'da Devlet Bütçesi*, İstanbul, 1984.

'Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in ve Ailesinin Geçimi', *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, I-V, İstanbul, 1995.

YILDIRIM, Ahmet, *Din, Dünyevileşme ve Züh'd*, Ankara, 2005.

Peygamberimizin Sade Hayatı, İstanbul, 2015.

YUSUF EL-KARDAVÎ, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, (çev. Abdülvehhap Öztürk), Ankara, 1975.

İslam Hukukunda Zekât, (çev. İbrahim Sarmış), İstanbul, 1984.

YÜKSEL, Ahmet Turan, 'Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber', *Diyanet İlmi Dergi*, -Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V) Özel Sayısı- Ankara, thz., 139.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-Arûs*, I-XXV, Beyrut, 1969.

ZEHEBÎ, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, I-III, Beyrut, 2004.

ZURKANÎ, Muhammed b. Abdü'l-Baki, *Şerh el-Muvatta*, I-IV, Kahire, 1310.

DİZİN

A

Abbas 36, 58, 122, 170, 188
 Abbasiler 121, 124, 150, 172, 188
 Abdullah 13, 14, 24, 25, 27, 28, 33, 49, 80, 82, 173, 182, 184, 185, 187, 188
 Abdurrahman b. Avf 104, 107, 129, 130, 134, 155, 178, 185, 188
 Abdülmuttalib 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 48, 49, 173, 174, 188
 âbid 120, 165, 182
 ahlâk 110, 160, 165, 177, 188
 ahlâkî 94, 97, 115, 159, 162, 167, 177, 188
 aile 30, 32, 40, 74, 143, 157, 179, 188
 Ali 13, 14, 18, 32, 36, 40, 43, 85, 91, 117, 123, 131, 144, 151, 174, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188
 Ammâr b. Yâsir 125, 188
 Arap 25, 26, 27, 28, 34, 49, 85, 134, 173, 182, 188
 Ashab-ı Suffe 8, 81, 82, 83, 84, 166, 171, 188
 at 34, 59, 60, 61, 64, 81, 95, 96, 188
 azat 40, 129, 134, 135, 136, 137, 138, 164, 166, 188

B

başkan 137
 beytülmal 72
 boykot 23, 46, 47, 50, 52, 116, 171, 174, 175, 188
 bütçe 30, 188

C

cennet 52, 101, 104, 188
 cihat 72, 94
 Cüveyriye 137, 188

Ç

çobanlık 23, 30, 31, 32, 48, 49, 143, 173

D

devlet 61, 62, 78, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 137, 143, 175, 176, 188
 din 35, 53, 93, 96, 101, 108, 114, 115, 119, 122, 126, 127, 128, 131, 133, 151, 156, 157, 158, 159, 161, 164, 178, 179, 188
 dinî 32, 66, 85, 133, 147, 152, 153, 156, 188
 düğün 18, 39, 41, 49, 52, 53, 83, 98, 140, 178, 188
 dünya 76, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 114, 115, 118, 119,

127, 158, 163, 179, 188
dünyevi 97

E

Ebü Bekir 45, 59, 72, 80, 83,
128, 129, 130, 135, 138,
144, 178, 183, 186, 188
Ebu'd-Derdâ 125, 188
Ebû Tâlib 33, 36, 38, 49, 189
Eflâtunculuk 121, 172, 189
ekonomi 160, 189
Enes b. Malik 76
Enes b. Mâlik 74, 189
Ensar 56, 66, 148, 189
esir 67, 134, 136, 137, 139, 189
evlat 94, 125, 126, 158, 163, 189

F

fakir 9, 12, 15, 16, 17, 19, 20, 23,
24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 35, 39, 40, 41, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 56, 63, 66, 74,
76, 77, 78, 82, 87, 90, 91,
92, 98, 99, 100, 104, 105,
106, 107, 108, 114, 116,
122, 132, 137, 138, 139,
141, 142, 147, 148, 172,
173, 174, 175, 176, 177,
179, 189
fakirlik 11, 12, 16, 17, 18, 19, 24,
31, 36, 40, 41, 44, 45, 50,
51, 53, 73, 90, 92, 93, 97,
102, 104, 105, 109, 110,
114, 115, 116, 119, 122,

123, 127, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 165, 166,
171, 172, 174, 175, 189

fakr 15, 19, 186, 189
Fedek 68, 70, 71, 72, 73, 75, 78,
189
fetih 68, 189
fey 63, 65, 68, 69, 70, 71, 78,
171, 189
fıkıh 16, 189
fıtır 113, 189
fitri 97, 126, 159, 160, 189
fitne 19, 102, 146, 189
fitre 17, 20, 74, 157, 159, 164,
177, 189
fukara 17, 78, 184, 189

G

gayr-ı menkul 71
Gazalî 152, 154, 155, 156, 189
geçim 9, 16, 32, 34, 35, 39, 57,
58, 60, 61, 63, 69, 71, 124,
153, 161, 176, 189
gelir 11, 15, 28, 40, 42, 57, 61,
62, 63, 65, 68, 69, 70, 71,
87, 91, 124, 149, 175, 189
gider 11, 57, 107, 139, 140, 148,
176, 189
güç 67, 95, 116, 147, 160, 165,
167, 177, 178, 189
güçlü 32, 39, 45, 85, 95, 96, 115,
148, 158, 160, 164, 165,
167, 177, 179, 189

H

- haber 20, 51, 98, 160, 169, 174, 175
 Habeşistan 32, 34, 45, 189
 hac 46, 113, 152, 189
 hadis 11, 14, 51, 97, 98, 104, 109, 114, 115, 150, 162, 169, 189
 Halime 28, 29, 36, 37, 48, 174, 182, 189
 Hatice 7, 23, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 92, 136, 138, 139, 140, 171, 174, 175, 189
 Hayber 57, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 137, 139, 189
 hayır 92, 132, 171
 hediye 56, 58, 62, 79, 80, 81, 86, 134, 136, 137, 138, 153, 164, 189
 heyetler 76, 85, 86, 189
 hurma 27, 56, 61, 62, 68, 69, 82, 122, 123, 143, 170, 189
 hurmalık 56, 77, 78, 189

İ

- ibadet 109, 190
 İbnü'l-Arabî 120, 190
 iktisadî 9, 26, 30, 32, 44, 47, 48, 50, 53, 60, 99, 147, 172, 173, 190
 imtihan 17, 34, 93, 101, 102, 104, 105, 115, 126, 158, 172, 190

K

- Ka'be 26, 32, 46, 190
 kabile 25, 26, 48, 61, 62, 66, 67, 79, 80, 81, 173, 175, 176, 190
 Kardavî 14, 16, 100, 118, 121, 162, 190
 Kaynuka 64, 65, 190
 Kaynukaoğulları 64, 65, 190
 kazanç 42, 110, 111, 145, 151, 152, 190
 kervan 37, 46, 60, 128, 174, 190
 kıtlık 23, 28, 36, 37, 43, 44, 50, 116, 146, 175, 190
 köle 27, 40, 61, 64, 75, 84, 99, 100, 134, 135, 136, 137, 138, 161, 164, 170, 190
 kölelik 134, 181
 Kur'an 8, 9, 11, 13, 15, 17, 18, 27, 43, 44, 63, 70, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 110, 114, 138, 141, 145, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 171, 172, 175, 177, 185, 186, 190

- Kureyş 32, 190
 Kureyza 56, 190
 Kureyzaoğulları 67, 141, 190
 kültürel 9, 26, 53, 66, 99, 190

M

- maddî 11, 14, 15, 17, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 56,

- 58, 59, 60, 62, 65, 67, 68,
71, 72, 73, 75, 78, 80, 82,
84, 86, 90, 91, 92, 95, 97,
98, 166, 172, 174, 175,
177, 190
maddiyat 113, 190
mahsül 69, 190
mal 42, 63, 96, 97, 100, 108, 113,
117, 120, 125, 126, 158,
159, 160, 161, 188, 190
malî 9, 11, 17, 24, 43, 48, 49, 51,
57, 63, 72, 97, 113, 132,
190
Manihaizm 190
Mâriya 62, 190
Mâverdi 13, 14, 27, 38, 56, 61,
62, 63, 65, 67, 69, 71, 78,
151, 185, 190
Medine 5, 9, 11, 51, 56, 57, 58,
60, 61, 62, 64, 65, 66, 67,
68, 71, 74, 76, 80, 85, 86,
130, 131, 143, 147, 170,
171, 175, 176, 179, 183,
186, 190
mehir 38, 39, 41, 49, 139, 140,
178, 190
Mehrûz 71, 72, 190
Mekke 7, 9, 11, 22, 23, 26, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 35, 36,
37, 38, 39, 40, 41, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 56, 57, 59, 60, 85,
131, 138, 143, 170, 171,
172, 173, 174, 175, 177,
190
meşrû 16, 20, 38, 50, 96, 115,
150, 160, 177, 190
metodoloji 170, 190
metot 48, 190
miras 27, 28, 49, 72, 108, 131,
132, 173, 190
misafir 42, 76, 87, 190
miskin 16, 75, 105, 106, 118,
190
Muâhat 56, 147, 191
muhacir 56, 191
Muhayrik 61, 62, 71, 78, 191
Mukavkis 62, 137, 191
münzevî 121, 127, 172, 191
- ## N
- nadir 65, 191
Nadiroğulları 56, 65, 66, 67, 71,
75, 78, 191
nafaka 73, 141, 142, 179, 191
nikah 74, 126
nimet 92, 110, 126, 150, 161,
162, 163, 191
- ## O
- Osman 91
Osman b. Affan 130, 191
- ## P
- para 26, 28, 29, 75, 96, 110, 129,
138, 160, 166, 191
- ## R
- reis 191
rızık 19, 112, 151, 152, 191

rivâyet 22, 34, 155, 171, 191
ruhbanlık 172, 191

S

sadaka 72, 113, 130, 135, 147,
153, 155, 157, 159, 177
Sa'd b. Ebî Vakkas 131, 132, 138,
178, 183, 191
Sa'd b. Muaz 67, 148, 191
safiy 64, 176, 191
sahâbe 128
Sahâbiler 61, 128
salih 13, 14, 161, 183, 185
savaş 44, 63, 64, 65, 66, 70, 96,
136, 137, 138, 160, 191
Senetü'l-Vüfûd 85, 177, 191
Serahsî 129, 130, 143, 144, 148,
151, 152, 154, 155, 156,
191
seriyye 191
servet 37, 92, 97, 101, 114, 115,
129, 133, 152, 191
sikâye 26, 191
siyasî 25, 26, 47, 53, 76, 81, 85,
87, 99, 121, 133, 147,
172, 173, 191
sosyal 9, 17, 25, 26, 45, 47, 50,
52, 53, 99, 133, 147, 160,
191
Suffe 8, 81, 82, 83, 84, 164, 166,
171, 177, 188, 192

T

Talha b. Ubeydullah 131, 178,
183, 192

tarih 22, 31, 99, 116, 192
tarihi 17, 26, 28, 48, 53, 108,
116, 132, 133, 141, 152,
169, 170, 171, 172, 192
tasadduk 129, 192
tasavvuf 11, 109, 121, 192
tasavvufî 107, 192
Tâvus b. Keysân 124
Tebûk 129, 130, 131, 192
tefsir 43, 192
teknoloji 160, 164, 179, 192
ticaret 9, 30, 34, 35, 38, 60, 97,
111, 171, 173, 175, 192
ticarî 9, 23, 32, 33, 34, 35, 38,
39, 41, 42, 43, 49, 50, 60,
92, 147, 192

U

Uhut 61, 77, 192
usûl 117, 184

Ü

ümme 105, 192
Ümmü Süleym 112, 140, 192

V

Vadilkurâ 68, 69, 71, 192
vahiyy 33, 41, 43, 48, 91, 192
varlık 75, 87, 100, 113, 115, 116,
119, 134, 150, 169, 179,
192
varlıklı 19, 24, 25, 26, 29, 31, 36,
37, 38, 40, 42, 43, 44, 45,
47, 49, 50, 60, 73, 74, 78,
79, 81, 85, 87, 91, 94, 96,

- 97, 100, 131, 133, 134,
135, 137, 138, 142, 143,
144, 149, 151, 154, 159,
161, 162, 163, 164, 165,
166, 171, 173, 176, 177,
179, 192
velime 52, 83, 98, 192
vesk 69, 192
- 101, 104, 105, 107, 152,
154, 156, 157, 158, 160,
163, 165, 169, 172, 175,
177, 178, 192
Zübeyr b. Avvâm 131, 178, 192
zühd 114, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 123, 124,
126, 127, 150, 152, 162,
172, 192

Y

- Yahudi 57, 65, 66, 67, 192
yetim 23, 24, 26, 28, 29, 39, 48,
49, 63, 75, 77, 99, 164,
172, 173, 192
yoksul 16, 17, 39, 43, 91, 148,
149, 192

Z

- zâhid 118, 120, 126, 192
zâhidlik 117, 192
zekât 16, 17, 20, 97, 113, 157,
159, 164, 177, 192
zengin 9, 12, 16, 19, 20, 23, 24,
25, 29, 31, 32, 33, 38, 39,
40, 43, 44, 48, 49, 50, 53,
56, 59, 78, 80, 87, 90, 91,
92, 96, 97, 103, 104, 105,
107, 111, 112, 113, 115,
116, 133, 134, 138, 142,
144, 146, 150, 152, 156,
158, 159, 163, 165, 167,
169, 171, 175, 177, 178,
192
zenginlik 11, 12, 18, 20, 37, 43,
53, 73, 90, 91, 93, 96, 97,

HZ.

MUHAMMED

fakir miydi?

Mustafa Özkan

Hız. Peygamberi yetim doğması, babasından kalan mirasın miktarı, sütanneleri tarafından kabul edilmemesi ve çobanlık yapması gibi durum ve gelişmeler üzerinden fakir olarak nitelendirmek, yöntem ve tarifi bilgi açısından doğru değildir. Resûlullah Mekke'de kıtlık ve boykot yılları gibi sınırlı dönemlerde fakirlik yaşamışsa da yaptığı uluslararası ticaret ve Hz. Hatice ile evliliği sonucunda zengin olmuştur. Kur'an da bunu yetit eder: "Seni fakirken zengin yapmadık mı?"

Hicretin ilk yıllarında Hz. Peygamber fakirlik yaşamıştır. Ancak Peygamberimiz beslediği hayvanlar, gelen hediyeler ve ganimetler, özellikle de yaptığı ticaret sayesinde zenginleşmiştir. Çok çocuklu kalabalık bir aileyi geçindirmesi, çok sayıda yetim ve fakirin bakımını üstlenmesi, köle azat etmesi, Ashâb-ı Suffe'nin giderlerinin bir kısmını karşılaması, beyet ağırlaması ve en yakın arkadaşlarının çok zengin olması, onun zenginliğinin göstergeleridir. Hz. Peygamberin varlıklı olmakla birlikte alçakgönüllü ve sade bir hayat yaşaması, yanlış bir yöntem ve bilgi eksikliği neticesinde onun fakirliğine yorumlanmıştır.

liberte.com.tr
KDV dâhil €16

LIBERTE
liberteyayınları

ISBN 13: 978-605-9823-06-7

9 786059 823067 >